

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

10

245

ԶԲՕՍԱՐԱՆ ՄԱՆԿԱՆՑ

ՄՕՐ ԳԼԵՍԵՆ ԼՇՏԵՐՐ

ՄԱՆԻՇԱԿ — ՕԳԱՅԻՆ ՃԱՆԱԳԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

ԱՄԷՆ ԻԱԶ ԵԱՆՐ Է — ՔԹԱԽՈՏԻ ՊՏՂՈՒՆՑԸ

NOT UP RECORD 45251

RECORDS OF THE
OFFICE OF THE
SHERIFF OF THE COUNTY OF
SANTA FE, NEW MEXICO

245

1999

ՄՕՐ ՄԸ ՔԱՇԱԾ ՎՇՏԵՐԸ

ՄԱՆԻՇԱԿ — ՕԳԱՅԻՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

ԱՄԷՆ ԽԱԶ ԽԱՆՐ Է — ՔԹԱԽՈՏԻ ՊՏՂՈՒՆՅԸ

Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ

1860

245-16

1. 8247

ՄՕԻ ՄԸ ԳԱՇԱԾ ՎՇՏԵՐԸ

Յ Ա Ն Կ

ՄՕՐ ՄԸ ՔԱՇԱԾ ՎՇՏԵՐԸ	4
ՄԱՆԻՇԱԿ	31
ՕԴԱՅԻՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ	
ՄԸ	124
ԱՄԻՆ ԽԱԶ ԾԱՆՐ Է	147
ՔԹԱԽՈՏԻ ՊՏՂՈՒՆՅԸ	163

ՄՕՐ ՄԸ ՔԱՇԱԾ ՎՇՏԵՐԸ

ՃՇՄԱՐԻՏ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Ա.

Անվերսա քաղաքը սաստիկ ցուրտ կ'ընէր 1841ին յունուար ամսուն վերջի օրերը. և փողոցներն ալ եղանակին յարմարելու համար՝ ճերմըկութեամբ կը փայլէին : Բայց ձեան հատերը կակուղ չէին ու չէին կըրնար թեթև փետուրներու պէս ուղած տեղերնին իջնալ . ընդ հակառակն կարկտի պէս պինդ էին և տուներու ապակիներուն կը զարնէին . հիւսիսային սուր հովն ալ թող չէր տար որ մարդ իր տանը սեմոց վրայ կեցած քիչ մը չունչ առնէ . ամէնքը կը ստիպուէին իրենց կրակարանին բով ժողվուելու :

Թէպէտ ստոտիկ ցուրտ էր ու առաւօ-
տեան ժամը ինը դեռ նոր կը զարնէր ,
բայց ուրբաթ օրը վաճառքի օր ըլլալով
չատ մարդ քաղքին մէջ կը պտըտէր : Արի-
տասարդներն արագ արագ քալելով կը ջա-
նային տաքնալ , հասակաւոր մարդիկ ձեռ-
քերնուն շունչ կու տային , և գործաւոր-
ներն ալ ձեռքերով կունակնին կը զարնէին :

Ան ժամուն երիտասարդ խաթուն մը
հանդարտ քալուածքով կ'անցնէր Պռզիք
ըսուած փողոցէն , կ'երևնար որ հոնտեղի
բնակիչներուն վիճակն աղէկ կը ճանչնար ,
որովհետեւ աղքատ տունէ մը կ'ելլար ու-
րիշ աղքատ տուն մը կը մտնար , և դուրս
ելած միջոցը դէմքէն կ'իմացուէր որ սիրտը
դռն է : Դէմքին նման վայելուչ էին իր ըզ-
գեստներն ալ , և վիզն ու ձեռքերը աղուոր
մուշտակով մը ցրտէն պաշտպանուած .
յայտնի կ'երևար որ հարուստ ցեղէ էր :
Տան մ'որ առջև հասած ներս կ'ուզէր մըտ-
նալ , հեռուէն խաթուն մը տեսաւ՝ զորն
որ կը ճանչնար . դրան գիմացը կեցաւ և
սպասեց՝ ինչուան որ բարեկամուհին մօ-
տեցաւ . ան ատեն ընդ առաջ երթալով
անոյշ խնտումով մը՝ ըսաւ անոր .

— « Բարի լոյս , Մարիամ , ինչպէս ես :

— Խիստ աղէկ . հապա դու :

— Փառք Աստուծոյ աղէկ եմ , և այն-
պէս երջանիկ՝ որ չեմ կրնար պաւսմել :

— Ի՞նչպէս կ'ըլլայ . շատ ախորժելի օդ
մը չունինք այսօր :

— Ինծի համար ակորթելի է : Հաղիւ ժամ մըն է որ անկողնէս ելեր եմ և մինչև հիմա քսան աղքատի տուն պտըտեցայ : Ա՛հ , սիրելի Մարիամ , տեսնաս թէ ինչ խեղճութիւն կայ . անանկ խեղճութիւն մը որ մարդուն սիրտը կտոր կտոր կ'ըլլայ : Անօթութիւն կ'ըսես , ցուրտ , հիւանդութիւն , մերկութիւն... չսուած բան չսուած : Ո՛հ , ես զիս երջանիկ կը սեպեմ հարուստ ըլլալու համար . վասն զի ուրիշի բարիք ընելը դուարճալի վայելք մըն է :

— Վախեմ թէ հիմա պիտի լաս , Աննա , աչքիդ մէջ արցունքներ կը տեսնեմ . նայէ որ անանկ զգայուն չըլլաս : Այս ձմեռս շիտակն ըսելով աղքատները շատ կարօտութիւն չեն քաշեր . զիտես թէ որչափ բան կը բաժնուի իրենց , ածուխ , հաց , գետնախնձոր , ամէն բան առատութեամբ կը տրուի : Ես ալ դեռ երէկ յիսուն ֆրանս զի ստորագրութիւն տուի . որովհետեւ աւելի ուրիշի ձեռքով կ'ուզեմ բաժնել ըստակս , քան թէ ես անձամբ երթամ բոլոր այն անարգ տունները :

— Մարիամ , դու չես ճանչնար աղքատները : Իրաւ կը գտնուին այնպիսի պատըռտած զգեստով մութափայտներ ալ , որ ողորմութիւն խնդրելը արուեստ մը ըրած են իրենց , և կամաւ կը պատըռտեն ու կ'աղտոտեն զգեստնին՝ ուրիշներուն գթութիւնը շարժելու համար , բայց անոնցմէ մի գատեր ամէն աղքատները : Եկուր ինծի

Հետ, և քեզի ցուցընեմ աշխատաւորի ըն-
տանիք մը, որոնց հագուտը պատրուած
չէ, որոնց տունը աղտեղի խորշ մը չէ, և
ամենեւին ողորմութիւն խնդրելու բերան
չեն բանար, հապա միայն շնորհակալ ըլլա-
լու և օրհնելու՝ թէ որ ընդունին նէ: Հոն
տեսնաս ահաւոր անօթութիւն մը որ ա-
նոնց դէմքերուն վրայ նկարուած է, սև ու
պնդացած հացն որ տղաք սառած ձեռքե-
րով կը կրծեն, մօրն ողբերը, հօրը տխուր
յուսահատութիւնը: Ա՛հ, թէ որ աչքերդ
տեսնան այն նեղութեան ու վշտի լուռ տե-
սարանը, հաւտա ինծի որ մեծ բաղդ կը
սեպես քեզի՝ որ քիչ մը ստակով կրնաս ա-
նոնց վիճակը լաւցընել: Արնասն ան ատեն
արցունքներդ զսպել՝ երբոր խեղճ տղաքը
ղգեստիդ քղանցքները բռնած ցատքըռ-
տեն, մայրն ուրախութեամբ քեզի նայի,
հայրը այսպիսի չկարծուած օգնութենէ մը
ինքիրմէն դուրս ելած՝ բրտացած ձեռուը-
ներովը ձեռքերդ սխմէ՝ արցունքներովը
թրջելով զանոնք: Արեւի բան չէ որ դուն
ալ անոր ձեռքերը չսխմես: Իրաւցընէ,
Մարիամ, այսպիսի վայրկեաններուն յի-
շատակը իմ սիրտս շատ կը շարժէ ։

Մինչդեռ Աննա զգածուած ձայնով մը
կը նկարագրէր այս տեսարանը, բարեկա-
մուհին ամենեւին բառ մը չըսաւ, և ոչ գը-
թութեան մէկ պզտի արտաքին նշան մը
տուաւ խօսքով: Բայց Աննային նման իր
սիրտն ալ սաստիկ ելած էր. և թաշկինակ

մը հանած՝ արցունքները կը սրբէր, որ սկսեր էին վազել աչքերէն :

— « Աննա, ըսաւ, կ'ուզեմ հետդ աղքատներուն այցելութեան ելլել. բաւական ստակ ունիմ վրաս : Բոլոր աս առտուն աղէկ դործքերով անցընենք. շատ ուրախ եմ որ հանդիպեցայ քեզի » :

Մեծ եղաւ Աննային ուրախութիւնն այս բանիս վրայ, և երջանիկ կը սեպէր զինքն որ աղքատաց բարերարներուն թիւը շատցուց : Բայց մոռցաւ մտնելու այն տունն, որուն սեմօքը վրայ կեցած էր բարեկամուհւոյն եկած ատենը, ու անոր հետ հեռացաւ : Այս առաջին անգամը պիտի ըլլար որ մտնար ան տունը, ուզելով իմանալ թէ հոն ալ արդեօք աղքատներ կը գտնուին. բայց դիպուածն անանկ եկաւ որ չմտաւ :

Բ

Իրօք այդ տանը մէկ խցին մէջ դժբաղդ-
 քնտանիք մը կը բնակէր : Բայց մերկ պա-
 տերը միայն վկայ էին անոնց սատարիկ վըշ-
 տացն ու ցաւերուն , և մարդ մը չէր գըտ-
 նուած ինչուան ան ատեն որ քննէ տեղե-
 կանայ թէ արդեօք երջանկութիւն տեսնը
 է այդ բնակարանը : Անանկ ցուրտ էր
 խցին օդը՝ ինչպէս թէ փողոցն ըլլար , և
 թացութիւնը ինչուան խեղճերուն զգեստ-
 ներուն մէջը կ'անցնէր . կրակարանին մէջ
 հաղիւ թէ քիչ մը կրակ կը վառէր , որով-
 հետեւ ուրիշ փայտ չկար զանիկայ բորբո-
 քելու՝ բայց եթէ քանի մը կահկարասեաց
 կտորուանքներ : Սենեկին մէջտեղն անկո-
 ղին մը կար , մէջը հիւանդ աղջիկ մը պառ-
 կած էր հաղիւ մէկ տարուան , դէմքին դոյ-
 նը նետած , պզտի թւերը չորչորկած , աչ-
 քերը խորցած . յայտնի կ'իմացուէր որ
 քիչ ատենէն խեղճ աղջրկան անկողինը
 գերեզման պիտի փոխուէր : Անոր մօտ

երիտասարդ կնիկ մը նստած էր մեծկակ քարի մը վրայ՝ ձեռուրներովն աչքերը գոցած . թէպէտ իր զգեստները մուրացկանի զգեստ չէին ու կերպասէ շինուած էին , բայց ժամանակն անոնց գոյնը աւրած էր . այնպիսի ճարտարութեամբ կարկըտաններ ըրած էր անոնց վրայ , որ կ'իմացուէր թէ կը ջանար իր խեղճութիւնը ծածկել : Երբեմն երբեմն սրտէն խղզուկ հառաչանք մը կը հանէր , և արցունքները մատուրնեւրուն մէջէն վար կը վազէին : Սակայն աղջիկը պզտի շարժումնք մը որ ընելու ըլլար , մայրը գլուխը գողալով վեր կը վերցընէր , սարսափով մը ու հեծեծալով հիւանդին թոռմած գէմքը կը դիտէր , վերմակը կը քաշէր դարձեալ անոր սառած մարմնոյն վրայ , և ետքը նորէն լալով և յուսահատած քարին վրայ կ'իյնար :

Խորին լռութիւն մը կը տիրէր խուցին մէջ . միայն ձեան ձայնը կը լսուէր , որ ապակիներուն կը զարնէր , մէյ մ'ալ քամիին հանած աղաղակը կրակարանին ծակին մէջ :

Քիչ մը ատեն կարծես թէ կնկան վրայ թմրութիւն մը եկաւ , որովհետեւ աղջիկն ալ ամենեւին շարժումնք չէր ընէր . ոչ գլուխը վեր առաւ , և արցունքներն ալ դադրեր էին մատուրներուն մէջ փայլելէն : Այդ խուցը գերեզմանի մը կը նմանէր , որ երբ իր աւարն առնելու ըլլայ՝ մէյ մ'ալ չբացուիր :

Յանկարծ տկար ձայն մը լսուեցաւ կրա-
կարանին կողմէն , որ կ'ըսէր .

— « Մայրիկ , սիրելի մայրիկ , անօթի
եմ » :

Այն որ այս աղաչանքը կ'ընէր՝ պզտի
տղայ մըն էր հինգ վեց տարուան , որ ա-
նանկ կծկըտած էր կրակարանին անկիւնն՝
որ հազիւ կրնար տեսնուիլ : Անանկ կը
դողար ու կը սարսռէր ցրտէն՝ իբրեւ թէ
ջերմէ բռնուած ըլլար , ու ակռաներն ալ
մէկմէկու կը զարնուէին :

Կինը կաման էր որ չլսեց անոր ձայնը
կամ ձեռքը չէր աղաչանքը կատարելը՝
չպատասխանեց ու լուռ կեցաւ : Քիչ մը
ատեն առջի տխուր լուծիւնը տիրեց .
ետքը նորէն բարձրացաւ ձայնը .

— « Սիրելի մայրիկ , ըսաւ , անօթի եմ .
պատառ մը հաց տուր ինծի » :

Այս անգամ կնիկը գլուխը վերցուց
տղուն կսկըծեցուցիչ ձայնէն , և իր մայրե-
նի սիրտն իբրեւ դանակի հարուածով մը
վիրաւորեցաւ : Աչուքները մէյ մը վառուե-
ցան , բայց յուսահատութենէն էր , ու լա-
լով ըսաւ .

— « Սիրելի Օննիկս , Աստուծոյ սիրոյն
համար լուռ կեցիր : Աղնիւ տղաս , ես ալ
անօթութենէ մեռնելու վրայ եմ , տունը
ամենեւին բան չկայ :

— Բայց ես , մայրիկ , չատ կը տան-
ջուիմ պզտի պատառ մը հաց ալ չը-
կայ » : Անանկ նկարուած էր տղուն տրժ-

դոյն դէմքին վրայ անօթութեան ներդու-
թիւնն ու անանկ սրտանց գուրցեր էր այդ
խօսքը , որ մայրն ալ չկրցաւ դիմանալ ,
վեր ցատքեց տեղէն՝ իբրեւ թէ յուսահա-
տական գործողութիւն մը ընելու կ'եր-
թար . խոթեց դողդոջուն ձեռքն անկողնին
վերմակին տակը , պզտի հաց մը դուրս
հանեց , ու դէպ 'ի տղուն գալով՝

— « Ա՛ռ , Օննիկ , ըսաւ , ես ասիկայ
պահած էի քու խեղճ քրոջդ խիւս շինելու
համար , բայց կարծեմ որ ալ ինքը պէտք
չունի , խեղճ գաւնուկը » :

Մայրական սրտին ցաւէն ձայնն ընդհա-
տեցաւ : Իսկ Օննիկն երբոր հացը տեսաւ ,
բերնին ջրերն սկսան վազել , երեսները կը
ցնցուէին , ու երկու ձեռքերը բացած վա-
ղեց յափշտակեց հացը , ինչպէս որ զայն
իր աւարը կը յափշտակէ :

Մայրը հիւանդին քովը դարձաւ . քիչ
մը ատեն դիտելէն վերջը , մարեցաւ գե-
տին ինկաւ :

Իսկ մէկալ տղան մեծ ուրախութեամբ
լցուած՝ չուտով մը հացը բերանը տարաւ
և կատաղաբար խածաւ , ու երբոր կէսէն
քիչ մը աւելի կերաւ , ալ դադրեցաւ , և
թէպէտ քանի մը անգամ մնացած պատա-
ռին վրայ ակորժանքով մը նայեցաւ , ու
բերանն ալ մօտեցուց , բայց չկերաւ : Ետ-
քը ոտք ելաւ՝ կամացուկ մը մօրը մօտե-
ցաւ , ձեռքը ցնցեց որ քունէն արթնցընէ ,
որովհետեւ քնացած կը տեսնուէր , և հա-

ցին պատառն երկնցընելով՝ անոյշ ձայնով մը ըսաւ .

— « Սիրելի մայրիկ , առ , Մարիամիկին համար պատառ մը պահեցի : Ես դեռ անօթի եմ ու տկար . բայց հայրս տուն դառնալու որ ըլլայ , կտոր մը հաց ալ կու տաս՝ անանկ չէ՞ » :

Թշուառ կնիկը թեւերուն մէջ առաւ դանիկայ ու սրտանց գրկեց . բայց քիչ մը ատեն անցաւ չանցաւ՝ թեւերը թուլցան , առանց իմանալու՝ տղան վար սահեցաւ . ու առջի վիճակին մէջ ինկաւ մայրը : Օննիկը կամացուկ մը քրոջը մօտեցաւ , ու անոր նիհար թուշերը դիտելէն վերջը՝ « Քնացիր դեռ , ըսաւ , սիրելի Մարիամիկ » . ետքը կրակին քով եկաւ , կծկըտեցաւ նորէն գետնին վրայ , ու լուռ կեցաւ :

Աս միջոցիս էր որ աղնիւ Աննան այդ տանը սեմոցն առջև կանկ առեր էր՝ տեսնալով հեռուէն իր բարեկամուհւոյն դալը :

Ժամ մը ամբողջ խեղճ մայրը խորին տխրութեան մէջ ընկղմած մնաց : Ինքն ալ անօթութիւն կը զգար , ու ինչուան մարմնուք կու գար վրան սաստիկ նեղութենէն . բայց ինչպէս կրնար իր անօթութեանը վըրայ մտածել՝ ինքն որ իր զաւկին մահուան անկողնոյն քով կեցած էր ու կը վախնար որ անոր վերջին շունչ տալը քիչ ատենէն պիտի տեսնէ : Մայր մը միշտ մայր է , կ'ուզէ հարուստ ըլլայ կ'ուզէ աղքատ , կ'ուզէ երջանիկ կամ թշուառ . մօր մը իր զաւկին

վրայ ունեցած սիրոյն պէս օտարտիկ զգաց-
մունք մը չկայ աս աշխարհքիս մէջ, մանա-
ւանդ ան մայրերն որ կը յիշեն թէ ինչ խը-
նամբ ինչ քրտինք թափեր են իրենց գաւ-
կըները մեծցընելու համար :

Ժամը տասնին՝ մայրն ու Օննիկը տեղեր-
նէն վեր ցատքեցին, ու պոռալով ըսին ի-
րարու .

— « Ո՛հ, ահաւասիկ հայրդ, Օննիկ :

— Ո՛հ, ահաւասիկ հայրս, մայրիկ » :

Ուրախութենէն դէմքերնուն տխրու-
թիւնը քիչ մը փարատեցաւ . ընդ առաջ
վազեցին եկողին, բայց դեռ խուցէն դուրս
չելած, խոժոռած դէմքով մարդ մը ներս
մտաւ : Երբոր ուսերուն վրայի ձիւնը կը
թօթվէր, Օննիկը իրեն մէկ ձեռքէն բռնած
կը քաշէր իրեւ թէ կ'ուզէր քիչ մը աւելի
առջեով բերել իր հայրը : Մարդը մէկալ
ձեռքն իր կնոջը երկնցուց, և խորին տըխ-
րութեամբ երեսը կը նայէր : Վերջապէս
հառաչելով մը ըսաւ .

— « Թերեղա, թշուառ ենք : Առտուը-
նէ մինչեւ հիմա սայլովս երկաթի ճամբուն
մօտերը կեցայ, բայց բան մը չվաստելե-
ցայ : Յուսահատութենէս՝ չեմ գիտեր ը-
նելիքս . աւելի աղէկ էր որ մեռնէի » :

Աս ըսաւ, ու վհատութենէն զլուխն ու-
սին վրայ ինկաւ ծոեցաւ, աչուքներն ալ
դէպ 'ի գետին տնկուեցան, և ջղերը սաս-
տիկ կը ցնցուէին :

Կնիկը մոռցաւ իր նեղութիւններն էր,

կանք քաջածնեքը տեսնալով. վիզը սլլուեցաւ, ու հեծկլտալով կ'ըսէր .

— « Ո՛հ, Փրանկիսկոս, մի զուրցեր այդպիսի բան. մինչեւ վերջը ասանկ վիճակի մէջ չենք կրնար մնալ: Քու պատճառովդ չէ որ մենք այսպէս թշուառ ենք:

— Հայր, հայր, աղաղակեց պզտի տղան, անօթի եմ. կտոր մը հաց կու տաս ինծի »:

Աս խօսքերէն անանկ այլայլեցաւ գործաւորն, որ բոլոր մարմինը կը դողար. կատաղի ու խոլոր աչքով մը տղուն նայեցաւ. ան ալ սարսափած կրակարանին ետեւը քաշուեցաւ, և սկսաւ լալով ըսել.

— « Սիրելի հայրիկ, մէյ մ'ալ չեմ ըներ »:

Գործաւորն ան ատեն անկողնին մօտեցաւ, ու դառնացեալ աչքով մը պզտի հոգեւարքին վրայ նայեցաւ, որն որ կէս գոց աչքերը դէպ 'ի հօրը մէյ մը վերցուց:

— « Թերեզա, ըսաւ, ա՛լ չեմ գիմանար. վերջապէս ան աստիճանն հասանք որ... »

— Ի՞նչ կայ, տէ՛ր Աստուած, ի՛նչ ունիս »:

Գործաւորը, որ մտքովն հարկաւոր ուրոշմունք մը ըրեր էր՝ թէպէտ ակամայ, մէկէն հանդարտեցաւ, և իմանալով թէ իրեն բուռն հառաչանքներովն ինչպէս վշտացուցեր էր իր ազնիւ ընկերը, բռնեց անոր ձեռքէն ու վհատեալ կերպով մը ըսաւ.

— « Թերեզա, գիտես որ մեր կարգու-
լէն վերջը ես ինչուան հիմա միշտ աշխա-
տած եմ, օր մը գրեզ ու դաւակնիս անօթի
չեմ թողուցած: Կը վայլէ՞ ուրեմն տասը
տարի ինչպէս որ պէտք է աշխատելէն վեր-
ջը՝ մոռալու սկսիլ. կը վայլէ որ այն հացն
որ միշտ իմ ճակտի քրտինքովս վաստը-
կեր եմ՝ երթամ հիմա դռնէ դուռ ուրիշէն
խնդրեմ: Թերեզա, ես չեմ կրնար ընել
աս բանս, թէպէտ մեռնելու աստիճանն
հասնէինք. կասկարմիր կը կտրիմ ամօթէս
երբոր ասոր վրայ կը մտածեմ: Մուրա՛լ.
չէ. դեռ բան մը ունինք որով կրնանք
մեր պիտոյքը հոգալ քիչ մը ատեն: Իրաւ
սիրտս կտոր կտոր կ'ըլլայ, բայց ինչ ը-
նենք երբոր հարկաւոր է. ելլամ այսօ-
րուան վաճառանոցը տանիմ ծախեմ մեր
սայլիկը, որով որ բեռներ կը կրէի: Կըր-
նայ ըլլալ որ գործք մը գտնամ ան միջոցին
մէջ որ անկէ վաստըկած ստակնիս մեր
պիտոյիցը գործածենք. ան ատեն նորէն
խնայութեամբ կ'ապրինք որպէս զի ուրիշ
սայլիկ մը գնենք: Կէս ժամի չափ ալ դեռ
սպասէ, լեցուն ձեռքով կը դառնամ ձե-
ղի »:

Աս սայլիկը շատ հարկաւոր էր գործա-
ւորին իր ամենօրեայ ապրուստը գտնալու
համար. անոր համար զարմանք չէ որ այն-
չափ տխրութեամբ որոշեց զանիկայ ծա-
խելու: Կնիկն ալ քիչ չվշտացաւ աս բա-
նիս վրայ. բայց իր մայրական սիրտը կը

ստիպէր զինքն իր զաւակները հոգալու .
անոր համար համոզուեցաւ էրկանը մտա-
ծութեանն , ու ըսաւ անոր .

— « Գնա՛ , գնա այսօրուան վաճառա-
նոցն , ու ծախէ սայլիկը , որովհետեւ խեղճ
Օննիկնիս անօթութենէ կը մեռնի , ես ալ
հազիւ ոտքի վրայ կրնամ կենալ . և սա
խեղճ անմեղ դառնուկն ալ որ հոն կը հե-
ծէ . . . ո՛հ , ինչո՞ւ դուն ալ երկինքը հրեշ-
տակաց քով չես վազեր , սիրելի զաւակս » :

Նորէն սկսան արցունքները վազել .
գործաւորին ջղերն ալ նորէն ցնցուեցան ,
որովհետեւ յուսահատութիւնը ճակատին վը-
րայ նստած էր . բայց բռնեց ինքզինքը , ու
եղաւ գնաց տնէն :

Մէկէն սայլին ձայնը լսուեցաւ , զորն որ
արագութեամբ կը տանէր գործաւորը .
բայց քիչ ատենէն հեռանալով՝ ձայնն ալ
կտրեցաւ :

Գ.

Նոյն օրուան վաճառանոցին մէջ, Գօ-
րոն ըստւած պղտի փողոցին կողմը ուրիշ
բաներու հետ մէկտեղ՝ պղտի սայլ մըն ալ
կար երկու անուով. քովը մարդ մը կե-
ցած էր որ ձեռքերը կուրծքին վրայ իրա-
րու անցուցած՝ լոխկ մնջիկ աչքերը մունե-
տիկին (ՏՏ. Թեղալ) վրայ դարձուցեր էր,
որ քիչ մը հեռուն ուրիշ բաներ ծախելու
դրաղած էր: Երբեմն երբեմն աս մարդը
ոտքը դետինը կը դարնէր, որով կ'իմա-
ցուէր թէ տխուր մտածութիւններով տագ-
նապած էր. բայց խորին վհատութեան
մէջ կ'իյնար՝ երբոր կը նայէր սայլին վրայ,
որով որ ինչուան ան ատեն իր ապրուստը
ճարած էր:

Մինչդեռ ասանկ ցաւագին կեցած էր,
երկու խաթուն հասան վաճառանոցը, ա-
նոնցմէ մէկը գործաւորին դէմքին այլայ-
լութիւնը դիտելով՝ կանկ առաւ Գօրոն փո-
ղոցին ծայրը, ու ըսաւ իր բարեկամու-
հւոյն.

— « Տեսա՞ր , Մարիամ , սա մարդուն
դէմքին տխրութիւնը :

— Ո՞ր մարդուն , սիրելի Աննա :

— Անոր՝ որն որ ոտքը գետինը կը դար-
նէ . նայէ ինչպէս թեւերը քաշուեր են :
Գիտնաս , Մարիամ , ասիկայ դժբաղդին
մէկն է . . .

— Կարելի է . բայց ո՞վ գիտէ թէ բար-
կութեան նշան չեն աս շարժումները :

— Չէ , Մարիամ . ճամարիտ թշուառ-
ներն անանկ աղէկ կը ճանչցունեն երես-
նէն , որ վեհանձն սիրտ ունեցողներն ի-
րենց կը քաշեն ու կարեկից ընել կու տան :
Ընդ հակառակն չար ու բարկութեամբ լե-
ցուած մարդիկ առանց զգուշելու չես կըր-
նար տեսնալ : Ես խաբուած չեմ , սիրելի
բարեկամուհիս . աս գործաւորն այս տա-
րուան երկայն ձմեռուընէն քաշած է իր
վշտերը : Նայէ իր զգեստներուն , ոչ պա-
տըռտած են ոչ ալ աղտոտ : Քոյն երթանք .
ես կը համարձակիմ իր տրամութեան
սլառճառն հարցընելու » :

Երկու բարեկամուհիները դէպ 'ի գոր-
ծաւորն սկսան դալ . բայց իրենցմէ ա-
ռաջ ուրիշ մարդ մը մօտեցաւ քովը , որ
ան ալ գործաւոր կ'երևար . և ուսը դար-
նելով ըսաւ .

— « Ի՞նչ կ'ըսես , Փրանկիսկոս , այս-
օրուան օդուն . սաստիկ ցուրտ չէ՞ : Եկուր
հետս , քեզի դաւաթիկ մը օդի խմցընեմ » :

Դժբաղդ գործաւորն ուսերը վեր թօթ-

վեց և ամենեին պատասխան չտուաւ :
Մէկալը զարմանալով՝ երեսը նայեցաւ ու
տեսաւ որ խռոված էր կերպարանքը :

— « Փրանկիսկոս , աղաղակեց , ի՞նչ
ունիս , աղնիւ բարեկամս » :

Նորէն պատասխան չկար . ան միջոցին
երկու խաթունները ժամանակ ունեցան
մօտենալու որ աւելի աղէկ լսեն ասոնց
խօսակցութիւնը :

Վերջապէս Փրանկիսկոս ցած ու ընդ-
հատ ձայնով մը ասանկ պատասխանեց .

— « Դու ինծի , Գրիգոր , օղի կ'ուզես
խմցընել . բայց ես աւելի կ'ուզէի մեռնիլ՝
քան թէ գաւաթ մը ըմպելիք խմել : Թէ
որ գիտնայիր , բարեկամ , թէ ի՞նչ վշտի
մէջ եմ . . . »

Աս խօսքերս անանկ տխրութեամբ ը-
սաւ , որ Գրիգորին սիրտը կտոր կտոր ե-
ղաւ . թողուց իր ընտանեկան կերպը ,
բռնեց անոր ձեռքն ու ըսաւ .

— « Փրանկիսկոս , սիրելի բարեկամս ,
ի՞նչ ունիս . մահուան տագնապ կը տես-
նամ վրադ : Թերեղան մեռաւ . ի՞նչ եղաւ :

— Չէ , չէ : Ահա քեզի ամէն բան տեղն 'ի
տեղը պատմեմ , որովհետեւ բարեկամնիս
ես : Կարծեմ գիտես անանկ չէ՞ , Գրիգոր ,
որ ես ամենեին ծուլութիւն չեմ ըրած աչ-
խատանքովս իմ հայս գտնալու համար ,
և փառք Աստուծոյ ինչուան հիմա միշտ
ճարած էի . բայց հիմա աշխատանք չու-
նիմ : Իմ սիրելի Թերեղաս երկու օր է որ

ամենեւին բան մը չէ կերած . Յոնիկը անօթութենէ լեզուն չորցած է . իսկ Մարիամիկն ալ թերեւ ինչուան հիմա մեռած է . խեղճ մօրը կաթը կտրած է ցրտէն ու քաշած նեղութիւններէն : Երբոր վիճակնուս վրայ կը մտածեմ, աղնիւ Գրիգոր , հաւտա ինքզինքս կ'ուզեմ սպաննել : Թէ որ դուն իմ տեղս ըլլայիր , կրնայիր մուրալ :

— Մուրալ . անկարելի բան , քանի որ դեռ ձեռքերս աշխատութեան կու գան :

— Ա՛հ , ես ալ ասանկ եմ . բայց այնչափ երկայն դնաց բանն՝ որ ինչ որ ունէինք զրաւի դրինք , բաց 'ի սա սայլէն որ կը տեսնաս : Ո՛րչափ ատեն խնայութեամբ ապրած էինք՝ որ կարենանք ասիկայ դնել . բայց որովհետեւ Աստուած այսպէս կ'ուզէ , թող աս ալ ծախուի : Միայն թէ մունետիլ կը շուտով դայ հոս , որպէս զի կարենամ կնոջս ու տղոցս հաց տանիլ . . .

— Ահա եկաւ . . . ըսէ ինծի , Փրանկիսկոս , դուն ինչուան հիմա Պռադիք փողոցին մէջ դեռ կը կենաս :

— Հրամաւես » :

Նոյն միջոցին մունետիկն աթուր հոն զրաւ նստաւ՝ ուր որ խեղճ գործաւորը կեցեր էր , ու սկսաւ բոլոր ձայնովը պոռալ .

— « Գնողներ , հոս եկէք : Սայլ զնողներ , հոս եկէք » :

Գործաւորը երեսին վրայուրախութեան ժպիտ մը ցուցուց : Երկու բարեկամուհիները ցած ձայնով մը սկսան խօսիլ իրա-

բու հետ անանկ բանի մը վրայ, որ կ'երենար թէ ուրախութիւն կը պատճառէր իրենց :

Մունետիկը նորէն պոռաց .

— « Ո՞վ կու տայ երեսուն ֆրանգ սա սայլին համար : Երեսուն ֆրանգ . . . քըսանըհինգ ֆրանգ . այսպիսի սայլի մը համար, որ գրեթէ նոր է, բան մը չէ . . . քսան ֆրանգ » :

Խաթուններէն մէկը գլխովը նշան ըրաւ թէ ինքը աս վերջի գնով կ'առնէ : Ան առնէ մունետիկը նորէն աղաղակեց .

— « Քսան ֆրանգ, քսան ֆրանգ . մարդ մը չկայ աւելցընող » :

Ներկայ եղողներէն մէկ քանի հոգի քիչ մը աւելցուցին . բայց երիտասարդ խաթունը՝ միշտ անոնց ըսածէն մէյ մ'ալ աւելի կու տար : Մունետիկը մէյ մը աս կողմը՝ մէյ մը մէկալ կողմը կը դառնար աւելցընողներուն ըսածներն իմանալու համար .

— « Քսանըմէկ ֆրանգ .

— Քսանուերկու ֆրանգ .

— Քսանուիրեք ֆրանգ .

— Քսանըչորս ֆրանգ .

— Քսանըհինգ ֆրանգ .

— Քսանըվեց ֆրանգ .

— Քսանըեօթը ֆրանգ . քսանըեօթը ֆրանգ : Դեռ աւելցընող չկայ . մարդ պատասխան չըտար : Անանկ է նէ քեզի մընաց, խաթուն . բարով վայլես » :

Աննա քանի մը խօսք ըսաւ մունետիկին

ծառային . մունետիկն ալ գէտ 'ի իր տունն երթալով՝ բոլոր ձայնովը պոռաց .

— « Ստակ առնողը գայ ետեէս որ վըճարեմ » :

Գործաւորը զնաց մունետիկին տունը , առաւ ստակը , տխուր աչքով մը վերջին անգամ սայլիկին վրայ նայեցաւ , ու երբոր գէտ 'ի տունն պիտի երթար , խաթուններէն մէկն ըսաւ իրեն .

— « Բարի մարդ , կ'ուզեմ քիչ մը ըստակ վաստըկիլ :

— Ի՞նչ կերպով կրնամ ծառայել քեզի , խաթուն :

— Կ'ուզենք որ մեր տունը բերես սա սայլիկը :

— Շատ կը ցաւիմ , խաթուն , որ չեմ կրնար տանիլ . որովհետեւ հարկաւոր գործողութիւն մը ունիմ » :

Աննան , որ շատ գթացող էր ու իր բարեկամութիւնն աւելի աղէկ կը ճանչնար աղքատները , մէկէն ըսաւ գործաւորին՝ որ սկսեր էր հեռանալ .

— « Պոչիք փողոցը պիտի երթանք :

— Ան ատեն պատրաստ եմ , խաթուն , ծառայելու քեզի , վասն զի ես ալ հոն կ'երթամ » :

Բռնեց ձեռքովը սայլը , ու գետնին վըրայ փռուած շատ մը վաճառքներուն մէջէն զգուշութեամբ մը անցուց , և երկու խաթուններուն ետեէն կ'երթար , որոնք ըստ կարի շուտ կը քալէին : Սաստիկ տխրու-

Թիւն մը կը ճմլէր իր սիրտը՝ երբոր կը մը-
տածէր թէ ան սայլն որ առաջ իրենն էր՝
հիմա ուրիշի կը տանի։ Բայց որովհետեւ
գիտէր որ առած ստակովը՝ իր ազնիւ կը-
նոջն արցունքները սրբելու կ'երթար, իր
տխրութիւնը քաղցր մխիթարութեան մը
կը փոխուէր։

Ճամբան խանութի մը առջև քիչ մը կե-
ցնել տունին զինքը խաթունները. սայլա-
կին վրայ պարկ մը գետնախնձոր, երկու
իրեք մեծ հաց ու փայտ գրուեցաւ. և Ան-
նա ինքն անձամբ հողէ աման մը զգուշու-
թեամբ տեղաւորեց մէջը։

Երբոր Պռոշիք փողոցն հասան, գործա-
ւորը հարցուց թէ ո՛ւր պիտի տանի սայլի-
կը։ Աննա պատասխան տուաւ թէ՝

— « Առաջ գնա, դեռ հեռու է »։

Բայց գործաւորը չկրցաւ իր ներքին այ-
լայլութիւնը բռնել. խեղճ տան մը առջև
կեցուց սայլիկը, որուն սեմոցը վրայ Ան-
նա նոյն առաւօտը կանկ առած էր. զլու-
խը բացաւ, ու քաղաքավար կերպով մը
ըսաւ.

— « Խաթուններ, կ'աղաչեմ թողուցէք
ինծի վայրկեան մը սա տունս մտնալու »։

Հրամանն որ տունին, հրեց դուռը ներս
մտաւ. խաթուններն ալ ետեւէն դացին ու
իրեն հետ մէկտեղ խուցը մտան։

Սարսափած պաղեցան մնացին Աննան
և իր բարեկամուհին. ահաւոր ու աղէտա-
լի տեսարան էր տեսածնին։ Կնիկը ան-

կողմին քովը նստած ու գլուխն անոր կրք թընցուցած՝ մեռելի պէս տարածուեր էր, աչքերը դոց ու դէմքին գոյնը բոլորովին նետած :

Իրենց ներս մտած ատենը, պղտի տղան մօրը անդգայ ձեռքէն բռնած՝ կը պոռար .

— « Սիրելի մայրիկ, անօթի եմ, պատառիկ մը հաց՝ կ'աղաչեմ » :

Իրիկը առանց խմանալու թէ խաթունները ներկայ են, վաղեց դէպ ՚ի իր կնիկը և յուսահատած ձայնով ձայն տուաւ անոր : ներսի տաղնապէն իր մաղերը կը փեթտէր, ու հաղիւ թէ քանի մը խօսք կրնար արտաբերել .

— « Թերեղա, կը կանչէր . . . ո՛հ իմ սիրելի Թերեղաս . թշուառ կնիկ : Տէր Աստուած, մեռեր է ինչ եղեր է . . անօթութենէ ու ցրտէն մեռեր : Ի՞նչ ըրեր ենք որ այսպիսի ձախորդութիւն դայ գլուխնիս » :

Մէկէն սեղանին վրայէն դանակ մը յափշտակեց . Աննան երբոր տեսաւ աս բանս, պոռալով վրան յարձըկեցաւ ու դանակը ձեռքէն առնելով,

— « Մեռած չէ կնիկդ, ըսաւ : Ա՛ռ սա, վաղէ կտոր մը գինի գնէ » :

Աս ըսաւ՝ ու ձեռքը ստակ դրաւ : Փրանկիսկոս խուլէն գուրս վաղեց և նետի պէս աներևոյթ եղաւ :

Աննան իր գիրկն առաւ խեղճ մայրը անանկ խնամքով, ինչ որ քրոջ մը կը տա-

բութի նէ . գրպանէն նարինջ մը հանեց , և հիւանդին կապուտցած շրթունքներուն վրայ սխմեց . մէկ կողմանէ ալ անոր ձեռքերը կը սխմէր : Երբոր տեսաւ որ աչքերը բացաւ , փառք տուաւ Աստուծոյ :

Մարիամն ալ այս միջոցին պարապ չէր կեցած . պղտի տղուն աղաչանքը լսածին պէս՝ դէպ ՚ի սայլիկը վազեր էր և հողէ ամանն ու հաց մը բերեր , ու տղուն ասլըս պրեր էր որ կրակին մէջ փայտ նետէ :

Օննիկը հացն որ տեսաւ , աչքերը չլըրցաւ վերցընել անոր վրայէն , ու կտոր մը ուղեց : Մարիամ , որ դեռ նոյն առտուն սաստիկ կը զղուէր աղքատներէն , այնչափ սիրտը չարժեցաւ տեսնալով տղուն նեղութիւնը , որ ինքը ձեռքովը դանախն առաւ սեղանին վրայէն ու հացը կտրեց :

— « Ա՛ռ տղաս , ըսաւ , կեր որչափ որ կ'ուզես : Ասկէ ետքը ալ անօթութիւն պիտի չբաշես » :

Տղան ուրախութեամբ առաւ հացը , իր երախտագիտութեանը նշան՝ ձեռքը պահաւ , և սկսաւ այնպիսի քաղցր նայուածքով մը Մարիամին նայիլ , որ անիկայ գլուխը անդին դարձուց՝ որպէս զի աչքէն վազած արցունքները չտեսնուին :

Նոյն ատեն մայրն ուրախութեամբ աչուրները իր տղուն վրայ դարձուց , որ աստորժով ուտելու զբաղած էր : Արնայ ըլլալ որ կ'ուզէր շնորհակալ ըլլալ իր բարերարին , բայց իր էրկանը դառնալն արգելք

եղաւ : Լքիկը տեսնալով իր կնկանը կեն-
դանանալը՝ որ չէր յուսար , ձեռքի շիշը
սեղանին վրայ դրաւ , վազեց դէպ ՚ի իր
կնոջը , գրկուեցաւ հետը , ու մխիթարեալ
սրտով կ'ըսէր .

— « Սիրելի Թերեզա , դեռ ողջ ես ,
սիրելի ընկերս : Սիրտդ հանդարտ բռնէ ,
սայլիկին ստակը քովս է , ուտելու ստակ
ունինք : Նայէ , ես հրեշտակաց պէս ու-
րախ եմ՝ նաեւ թշուառութեանս մէջ
ալ : . . . Իրաւ կ'ըսեմ , աղնիւ Թերեզա , ես
ալ չէի յուսար մէյ մ'ալ աս աշխարհքիս
մէջ նորէն գրեզ տեսնալու » :

Աննան՝ ձեռքը գինիով լեցուն թաս մը ,
մօտեցաւ ու Թերեզային խմցուց : Երբոր
անիկայ գինին կը խմէր , էրիկը ապշած
նայեցաւ Աննայի ու անոր բարեկամուհւոյն
վրայ , որ Օննիկին հետ կրակին մօտ կե-
ցած էր , և անոր պզտի ձեռուրները կրա-
կին կը մօտեցընէր՝ ըսելով .

— « Աղէկ տաքցուր ձեռքերդ , աղաս ,
և շուտով կեր հացդ . երբոր անիկայ լմն-
նայ նէ՝ ես քեզի ուրիշ կտոր մը կու տամ » :

Գործաւորն երազէ արթննալու պէս ե-
ղաւ . կարծես թէ ան ատեն խմացաւ որ եր-
կու խաթուն կային խուցին մէջ :

— « Խաթուններ , ըսաւ թոթովելով ,
թողութիւն ըրէք ինծի որ ինչուան հիմա
չնորհակալ չեղայ իմ խեղճ կնոջս ըրած
օգնութիւններնուդ համար : Ձեր սրտին
աղնուութիւնն է միայն՝ որ այսպիսի ողոր-

մելի առն մը ուղեր էք մտնալ . չեմ գիտեր ինչ կերպով շնորհակալութիւնս յայտնել ձեզի :

— Բարի ընտանիք , պատասխանեց Աննա , մենք գիտենք ինչ անօթութիւն ուցուրտ որ քաշեր էք , և թէ ինչպէս մուրալը ծանր կու գար ձեզի , որովհետեւ կ'ուզէիք ձեր ճակտին քրտինքովը դռնալ ապրուստնիդ : Այդպիսի մէկ զգացմունք մը վարձքի արժանի է . ասկէ վերջը մէյ մ'ալ պիտի չիյնաք աս խեղճ վիճակին մէջ » :

Բուռ մը ստակ դրաւ սեղանին վրայ , ու շարունակեց խօսքը .

— « Ահա ձեզի ստակ . դրանն առջեւ ալ գետնախնձոր կայ , փայտ ու հաց . ասոնք բոլոր ձերն են : Իսկ սայլիկն ալ ծախուած չէ . գործածեցէք զան ձեր ամենօրեայ ապրուստը ճարելու համար . արդարութեամբ ապրեցէք , մի մուրաք . բայց թէ որ անօթութիւնն ու ցուրտը նորէն վրայ հասնի , ահաւասիկ քովերնիդ մնայ աս տոմսակն , որուն մէջ իմ անունս և տանս տեղը նշանակուած է . դիմեցէք ինձի , և ես միշտ ձեր կարօտութեանն օգնական կ'ըլլամ » :

Աննային խօսած միջոցը՝ խուցին մէջ ամենեւին ձայն մը չէր լսուէր , այնչափ ամէնքը լուռ էին . բայց գործաւորն ու իրեն կնիկը հեղեղաբար կու լային : Առջինը բառ մը բնաւ չէր կրնար ըսել . միայն կը նայէր փոփոխակի երկու խաթուններուն

կարգէ դուրս զարմանալով լսած բանէրուն վրայ : Երբոր Աննան խօսիլը լմնացուց , մայրը գետին ինկաւ և ծնկան վրայ գալով՝ Աննային ձեռքը բռնեց ու իր արցունքովը թրջելով՝ կ'ըսէր .

— « Ո՛վ ազնիւ խաթուններ , դուք բարի մահ պիտի ունենաք : Աստուած ձեզի փոխարէնն հատուցանէ , որ պահապան հրեշտակի պէս հասաք մեզի , և զիս ալ մահուընէ խալըսեցիք :

— Մայրիկ , հիմա գո՛հ ես , հարցուց Աննան :

— Ո՛հ , հրամերես , բարի խաթուն , մենք հիմա շատ երջանիկ ենք . նայէ՛ մեր Օննիկը , կրակին դիմացը կը ցատքէ խեղճ տղան : Եւ թէ որ սա անմեղ դառնուկն ալ՝ որ մեռնելու վրայ է՝ կարենար խօսիլ ինքն ալ , խաթուն , կ'օրհնէր զքեզ ու շնորհակալ կ'ըլլար » :

Աս որ լսեց Աննան , հիւանդ տղջրկանքովը գնաց . և իմանալով որ կարօտութիւնն այն խեղճութեան հասուցեր էր զանիկայ , նշան ըրաւ Մարիամին որ երթան . անիկայ ալ , որ Օննիկին ուրախութիւնը տեսնելով սիրտը ելեր էր , գիրկն առաւ մէյ մը համբուրեց զան երթալէն առաջ : Աննան գէպ 'ի դուռը գնաց , և դուրս ելլալու ատեն ըսաւ .

— « Սրտերնիդ հանդարտ բռնեցէք , ազնիւ ընտանիք . կէս ժամէն բժիշկ մը կ'տեսնաք ձեր տղուն անկողնին քով . և ես

չեմ' տարակուսիր, Թերեզա, որ դուն օր մը զանիկայ մեծցած պիտի տեսնաս » :

Անանկ խնտում մը տեսնուեցաւ նոյն ատենը գործաւորին ու իր կնոջը դէմքին վրայ, որ երջանկութիւնը միայն կրնայ տալ :

Երկուքը մէկտեղ դուռը վազեցին, և սկսան օրհնել շատ տեսակ երախտագիտութեան խօսքերով, ինչուան որ բոլորովին աներևութացան երկու բարերար խաթուններն իրենց աչքէն :

Ոչ Աննան և ոչ Մարիամ բան մը չխօսեցան իրարու հետ ինչուան կենդանեաց վաճառանոցը . անանկ սրտերնին լեցուած էր ու անանկ զգացուած էին երկուքն ալ, որ չէին կրնար խօսքով բացատրել զգացածնին :

— « Է՛ ուրեմն, Մարիամ, ըսէ ինծի, ըսաւ վերջապէս Աննա . աղքատներն ան աստիճանի զգուելի են՝ որչափ որ սովորաբար կը կարծուի :

— Ո՛հ, չէ, պատասխանեց Մարիամ, ես զիս երջանիկ կը համարիմ որ այսօր ճամբան քեզի հանդիպեցայ : Սրբազան ազգեցութիւն մը կը զգամ ներսս որ կը վերացընէ հոգիս, և այնպիսի զգածմունք մը կ'իմանամ սրտիս մէջ՝ որ ինծի անծանօթ էր մինչև հիմա : Ես ասկէ վերջը աղքատներէն պիտի չխորշիմ. չտեսա՞ր որ սղտի տղան ծնկուքներուս վրայ առի ու դրկեցի : Ի՛նչ սիրելի և ազնիւ տղայ, սէր ձգեցի վրան :

— Խեղճ Օննիկ, երբոր տեսաւ որ կ'երթաս՝ սկսաւ լալ : Ըսէ ինձի, իմ սիրելիս, այս աշխարհքիս մէջ մեզմէ աւելի երջանիկ կայ : Այս բարի անձինքները անօթութենէ կը մեռնէին, ձեռուրնին երկինք վերուցած՝ Աստուծոյ օգնութիւնը կը խընդրէին : Մենք քովերնին հասանք՝ իբրեւ Աստուծոյ ողորմութենէն խրկուած . չորեցան մեր առջևը, իբրեւ հրեշտակներու առջև, որ կու գան իրենց աւետելու՝ թէ աղօթքնին լսելի եղաւ, մեր անուամբը զԱստուած օրհնեցին ու շնորհակալ եղան իրմէ : . . . Ո՛հ, Մարիամ, մեր աշխարհային կեանքերնուս միջոց շատ սխալմունքներու մէջ կ'իյնանք . այս բարի մարդիկներուն ուրախութեան արցունքները մերյանցանքներուն մեծ մասը կը սրբեն :

— Հասկըցայ հասկըցայ, ըսաւ Մարիամ սաստիկ սիրտը շարժած, ու իրաւունք կու տամ ըսածիդ : Ո՛հ, ասկէ վերջը կ'ուզեմ՝ քեզի հետ ամէն օր աղքատներուն այցելութեան երթալ, և հաղորդակից ըլլալ քու բարի գործքերուդ : Որովհետեւ այսօր առաջին անգամ երկնային ուրախութիւն մը կ'իմանամ, և կատարեալ երանութիւն մը երկրիս վրայ : . . . Ո՛վ սրբազան բարերարութիւն, թշուառ են այն հարուստները՝ որ զքեզ ՚ի գործ չեն դներ . ինչպիսի՜ քաղցր ուրախութենէ, ինչպիսի՜ հեշտալի զգացմունքէ զրկուած են » : . . .

Այս միջոցիս ճամբան դարձան, ու աներևութացան աչքէ :

U U U U U U U

Մ Ա Ն Ի Շ Ա Կ

Ա

Մ Է Ր Ի Ն Ե Ի Կ Ա Լ Ո Ի Ա Մ Ը

Տալիպուրկ գեղէն քիչ մը հեռու զուար-
ճալի ու արգաւանդ դրքի մը վրայ կ'իյնայ
Մէրինեի գեղեցիկ կալուածը : Դիմացը
տարածուած է ընդարձակ դաշտավայր մը՝
զանազան կերպ մշակուած , և որուն մէջ
ցանուած են բազմաթիւ գեղերու զանգա-
կատուններ աղուոր տեսարան մը ընծայե-
լով : Մէրինեի կալուածը զորն որ շուրջա-
նակի պտղաւէտ ծառեր , մարգագետին-
ներ ու խիստ աղէկ մշակուած արտեր ա-
ռած են , իր կանաչագոյն փեղկերովը ,
դեղնագոյն պատերովն ու բիւրեղանման
փայլուն պատուհաններովը դուրս կը
ցատէ : Տանը դիմաց խորունկ ջրհոր մը

կը տեսնուի, վրան ալ վայելուչ պզտի
գմբէթ մը: Մէկալ բոլոր շէնքերն ընտիր
ախորժակով ու ամուրշինուած են, որոնց-
մով տիրոջը հանգստութիւնն ու խելացի
ըլլալը կ'իմացուի: Հոն կը բնակէր ահա
Քրիստինէն իր վեց տղոցմովը:

Քրիստինէ երեք ամիսի չափ կար որ իր
բարեկալատ, աղնիւ ու աշխատասէր Գոն-
րատ վաւտֆոկըլ անունով էրիկը կորսըն-
ցուցած էր: Ամէն կիրակի ու տօն օրերը
Ժամէն ետե իր էրկանը գերեզմանը կ'եր-
թար՝ անոր հոգւոյն համար աղօթելու. և
քանի որ կը յիշէր այնպիսի սիրելի ամուս-
նոյ մը կորուստը, արցունքները չէին դա-
դրիր աչուքներէն. իր երեք տղաքն ու
երեք դստերքն ալ իր ցաւոցը մասնակից
կ'ըլլային: Տուն դառնալուն՝ ամէն անգամ
առիթ մը կը գտնար Գոնրատայ գեղեցիկ
կատարելութեանցը վրայ խօսք բանալու,
որպէս զի ան բարի մարդուն յիշատակն
անմոռանալի մնայ ընտանեացը մէջ և իր
որդիքն ալ անոր ճամբան բռնեն:

Սակայն Քրիստինէ իր վշտացը մէջն ալ
մխիթարութիւն կը գտնէր: Իր փոքրիկ
կալուածին համար ամենեւին տուրք չէր
վճարէր. տղոցմէն հինգն ալ ըստ բաւա-
կանի մեծցած ըլլալով կրնային իրենք զի-
րենք հոգալ: Յովհաննէս տղոցն անգրա-
նիկը՝ հիւսնութիւն կ'ընէր, Մարտինոս
կօշկակարութիւն, Յովսէփ՝ մշակութեան
ետեէ կ'ըլլար. իսկ Կատարինէն ու Վար-

դուհին ալ աղէկ կար կարել գիտէին : Իւրաքանչիւր շաբաթագլուխ ամէնքն իրենց վաստըկածը կը բերէին իրենց մօրը կուտային , և ասանկով տանն ապրուստին ամէն հարկաւոր պէտքերն առատութեամբ կը ճարուէր :

Քրիստինէն իր տղաքը վարձատրելու համար երբեմն երբեմն պարգև կու տար անոնց զուարճալի գրքեր , զորոնք իրիկուններն հասարակաց աղօթքնին ըսելէն առաջ ընկերութեամբ կը կարդային : Տեսնելու բան էր աս տանը ջերմեռանդութիւնն ու մէկմէկու վրայ ունեցած սէրը : Դստերքը ոչ պարի և ոչ փառաւոր սեղաններու կ'երթային . տղաքն ալ ամէն տեսակ վտանգաւոր ընկերութիւններէ կը զգուշանային :

Վարդուհին որ տասնըվեց տարուան մը կար , ու Յովսէփը՝ քսան տարեկան , անմեղութեան ու անկեղծութեան պատկեր էին : Մանաւանդ Վարդուհին , որ իր բարեպաշտութեամբը կը գերազանցէր ուրիշները , և աղջիկներու կատարեալ օրինակ մը կրնար ըլլալ : Նկարչութիւն սորված ու աղէկ ալ յաջողած էր . բայց ոչ երբէք իր հանճարին վրայ կը պարծէր , և իրեն տրուած գովեստներուն ահանջ չէր կախէր :

Իր զբաղմանցն ատեն սիրաւ առ Աստուած՝ կամ աղօթք կ'ընէր կամ հոգեւոր երգ մը կ'երգէր , որպէս զի չըլլայ թէ

միտքը վնասակար բանի մը գրադի : Ստէպ
ստէպ սուրբ խորհրդոյն կը մերձենար ու
ասանկով երկինքը երկրիս վրայ կը գտնէր .
պարկեշտութեամբն ու քաղցրութեամբը
ղամէնքը կը զարմացընէր , ու ամէնքն իր
օրինակին կը նայէին :

Յովսէփն ալ աւելի իր այս քոյրը կը սի-
րէր ու անոր խորհրդին ու օրինակին կը
հետեւէր : Եւ կարծես թէ այն երկու սրը-
տերն ալ առաքինութեան համար ստեղ-
ծուած էին :

Բ

ՅՈՎԱԿԻՓՆ ՈՒ ՎԱՐԴՈՒՀԻՆ

Այս միջոցներուս աղէտալի դէպք մը վիրաւորեց Քրիստինէի սիրտը : Քաղքին մէջ ձայն մը կար՝ թէ թագաւորը վախնալով որ իր սահմանակից թագաւորներէն մէկուն դէմ պատերազմ բանալու պիտի ստիպուի , կը ջանայ բանակն ուժովցընել ու զօրք ժողովել : Այս լուրս մեծ ցաւ պատճառեց Վալտֆոկըլ ընտանեաց , վասն զի Յովսէփին զինուորութեան տարիքն հասած ըլլալով՝ կրնար ըլլալ որ ինքն ալ զինուորութեան երթար :

Եւ իրաւցընէ տասնըհինգ օրէն վերջը թմբուկի ձայնով թագաւորական հրամանը ամէն տեղ հրատարակուեցաւ՝ թէ գաւառին երիտասարդները դրօշի տակ պարտեկան են ժողովուիլ : Այս գոյժը շատ պատանիներուն սրտերը վշտացուց , և ամենուն ալ անանկ կ'երեւար՝ իբրեւ թէ հայրենական տներնէն զրկուած անշուշտ պա-

տերազմի դաշտ պիտի երթան . բայց ՚ի վերայ այսր ամենայնի գտնուեցան ոմանք ալ որ քաջութեամբ սիրտ ըրին իրենց ընտանեացմէ բաժնուելու : Իսկ անոնց մայրերը ցաւագլին կուլային ու կը խնդրէին Աստուծմէ որ զաւելընին ձեռքերնէն չհանէ :

Անոր համար Յովսէփ ալ գիտնալով խեղճ մօրը իր բաժանման համար զգալու կսկիծը , որչափ որ կրնար ջանաց ինքզինքը հանգարտ ու անխռով երեցընել : Իսկ զինուորութեան վիճակահանութեան օր ուրոշուեցաւ հետեւեալ ուրբաթը՝ որ օր Տալիպուրկի վիճակին բոլոր երիտասարդները գաւառին գլխաւոր տեղը պարտըկան էին ժողովուիլ զինուորութեան վիճակ քաշելու համար : Ա՛հ , այն ի՛նչ սգալից շաբաթ էր այն շաբաթը : Քրիստինէ անդադար կ'աղաչէր կը պաղատէր առ այն որ մեր բաղդին տէրն է , որպէս զի իր Յովսէփ որդին զինուորութեան լուծէն ազատ պահէ . բայց երեքշաբթի իրիկունը սաստկացուց իր աղաչանքները , որ օրն որ Սուրբ Կուսին նուիրած էր : Քիչերն երբոր բոլոր տղաքը քաջուեցան պառկելու դացին , գընաց ինքն ու երկնից թափուհւոյն պատկերին դիմացն ինկաւ , որ ստողին վրայ խաշելութեան ոտքը դրուած էր , ու աղերսալից ձայնով մը

— « Ա՛՛վ Աստուած իմ , ըսաւ , ահա հոս կու գայինք , մեր ուխտերն ու աղաչանքներն ընելու , և ամէն անգամ որ նեղու-

թեան մը մէջ ըլլայինք , կը լսէիր միշտ
դու մեզի : Բայց հիմա որ ալ կորսընցուցի
իմ սիրելի Գոնրատս , միայնակ կու գամ
ինծի ու աղոցս համար աղաչելու : Գոն-
րատ երկինքը քու փառացդ աթոռոյն առ-
ջե կ'աղերսէ . լսէ անոր , լսէ ինծի : Ահա
մայր մը իր տառապանացը մէջ առ քեզ կը
գիմէ : Դու տնկեցիր կնոջ սրտին մէջ մայ-
րական սէրը . դու նաեւ կրնաս մեր սուգն
յուրախութիւն փոխարկել . ձեռն տուր
մեր տկարութեանն այս փորձութեանս
ժամանակ : Զրլլայ թէ աղաս զինուորու-
թեան կոչես . շատ սիրով կ'ընծայէի զա-
ւակս հայրենեաց ձեռքը , բայց զանիկայ
կորստական ճամբու մէջ տեսնելու վախս
այնպիսի վիճակի մը մէջ՝ որ սովորաբար
լի է անառակութեամբ , այս է ահա որ զիս
կը սարսափեցընէ , և ասոր համար է որ
քեզի կը պաղատիմ որ չըլլայ թէ բաժնես
ինծմէ զաւակս . բայց դարձեալ քու և ոչ
իմ կամքս ըլլայ . կը ճանչնաս դու որդիս ,
և նոյն իսկ բանակին մէջն ալ կրնաս ան-
մեղ ու անարատ պահել զինքը » :

Երկայն ատեն այս խորհրդածութիւն-
ներս ընելէն ետեւ , երբոր լուսինն իր խու-
ցին մէջ եկաւ ու ճառագայթներովը լու-
սաւորեց՝ սկսաւ ըսել . « Փաբատէ , Տէր
իմ , սրտիս բոլոր վշտերը , ինչպէս որ այս
լուսինս փաբատեց իմ խուցիս գիշերուան
մթութիւնը » :

Յովսէփն ու իր եղբայրներն ու քոյրերն

ալ աղօթեցին առ Աստուած . Վարդուհին մանաւանդ թախանձանօք կը խնդրէր Աստուծոյ, որ իր եղբայրը գրկերնէն չհեռացընէ, և միանգամայն անոր սիրտ ու քաջալերութիւն կու տար :

Վիճակահանութեան նախընթաց օրը տօնի մը օր ըլլալով, Յովսէփն ու Վարդուհին առաւօտանց կանուխ ելան ժամ գացին . Վարդուհին եղբօրն հետ տուն դառնալու ատեն պզտի անտառի մը մէջէն կ'անցնէին : Հաւամրդիէ ծածկուած տեղէ մը անցնելու ատեննին, որ բոլոր ծաղիկ տուած էին, ըսաւ Վարդուհին իր եղբօրը .

— « Կը տեսնես, եղբայր իմ, սա անպտուղ հաւամրդիները, ինչպէս ամէնքն ալ ծաղկով զարդարուեր են . դու ալ ահաւասիկ թէ որ վիճակ ելլէ քեզի, ասոնց պէս կրնաս այն վիճակին մէջն ալ առաքինութեամբ զարդարուիլ . վասն զի աշխարհիս մէջ ամէն տեղ Աստուծոյ ծառայելու ու առաքինութիւն վաստրկելու առիթներ կը գտնուի : Զկայ վիճակ մը որ զմեզ կարենայ Աստուծոյ արքայութենէն զրկել : Պատմութեան մէջ այնպիսի զինուորական անձանց վարքեր կը կարդանք, որ ինչպէս ճգնաւորներն անապատից մէջ ասանկ իրենք ալ սուրբ պահներ են իրենց անձինքը պատերազմական կեանքին մէջ : Առանց այն շատերն յիշելու այն քաջ նահատակաց մէջէն՝ որոնք աներկիւզ իրենց աւրիւնն Աստուծոյ համար թափեր են, պատ-

մեմքեղի միայն սուրբ Սեբաստիանոսի վարքը :

» Այս անվեհեր մարտիրոսը ծնաւ Կեղտաց Նարպոն քաղաքը , և թէպէտ աղայական հասակէն 'ի վեր չէր սիրէր զինուորական վիճակը , բայց այսու ամենայնիւ ելաւ Հռովմ գնաց ու Հռովմայ Կարինոս կայսեր զօրաց մէջ մտաւ . վասն զի կը յուսար որ խոստովանողաց նեղութեանցը մէջ կրնայ անոնց օգնութիւն մը ընել : Երբոր Կարինոս մեռաւ ու տեղն անցաւ Դիոկղետիանոս , զՍեբաստիանոս իր թիկնապահ զօրացը զլուխ դրաւ , որ ժամանակին գլխաւոր պատիւներէն մէկն էր :

» Այս միջոցներս քրիստոնէից վրայ խիստ սաստկանալով հալածանքը՝ շատ մարդիկ նահատակուեցան : Սեբաստիանոս գոհ չըլլալով իր վարքովը Քրիստոսի աշակերտ ինքզինքը ցուցնելուն , կը յորդորէր նաև իր քրիստոնեայ եղբարքն աւելի կենալու իրենց հաւատոցը վրայ , ու օրէ օր իր փափագն ալ կը վառէր 'ի պարծանս քրիստոնէութեան զոհելու իր արիւնը : Կայսրը անոր քրիստոնեայ ըլլալն իմանալով , առջևը կանչել տուաւ ու խիստ կերպով մը յանդիմանեց անոր ըրած ապերախտութիւնը՝ Հռովմայ կայսրութեան թշնամի Աստուած մը պաշտելով ու կայսեր կեանքը պահպանելու պաշտօնին այսպիսի փոխարէն մը ընելով : Յետոյ մաւրիտանացի ազնւականորաց ձեռքը մատնեց

զանիկայ , որոնք մերկացընելով ծառի մը
կապեցին ու նետերով զարկին վիրաւորե-
ցին և հոն կիսամեռ թողուցին զացին :
Բայց Կասդուլոս մարտիրոսին բարեպաշտ
այրի կինը հանդիպելով այն կտրիճ զօրա-
գլխին որ դեռ շունչը վրան էր , գաղտուկ
իր տունը տանել տուաւ , ուր որ քիչ ատե-
նէն առողջացաւ ալ :

» Սերաստիանոս փոխանակ փախչելու
ու ծածկուելու , օր մը կայսեր անցնելու
ճամբուն վրայ կեցած՝ սկսաւ դիմացը դնել
այն բարբարոսական անիրաւութիւններն
որ ամէն օր ընդդէմ քրիստոնէից կ'ըլլաւէր ,
որոնք կայսեր հաւատարմագոյն հպատակ-
ներն էին : Գիտկղերտիանոս այս աստիճան
համարձակութեան վրայ զարմացած , առ-
ջի բերան իր աչքերուն չէր հաւտար , բայց
երբոր ճանչցաւ զանիկայ զոր մեղած կը
կարծէր , մեծ կրկէսը տանիլ հրամայեց ,
ուր դահիճները զաւաղանի հարուածի
տակ սպաննեցին և մարմինն ալ աղբիւս
մը նետեցին :

» Ուստի կը տեսնաս , եղբայր , որ ա-
մենէն փտանդաւոր վիճակին մէջ ալ ան-
կարելի չէ անմեղ , առաքինի ու քրիստո-
նէական կեանք անցընել : Նոյն իսկ թա-
գաւորներ եղած են որ իրենց տէրութիւն-
ները պայծառացընելէն ու մեծամեծ պա-
տերազմներ ընելէն վերջն ալ աշխարհքիս-
ունայնութիւնը ոտքի տակ առնելով երկ-
նային պսակին արժանի եղեր են : Անչալէ՞ս

Գերմանիոյ մէջ Հենրիկոս ու Լէոբոլտ
Թադաւորները, Գաղղիոյ մէջ Լուդովի-
կոս, Փերդինանտոս՝ Սպանիոյ մէջ, Ստե-
փանոս՝ Ունկարիա, Անգղիոյ մէջ Է-
դուարդ, Քանուդոս՝ Տանիմարդա, Շուե-
տի մէջ Էրիք, և ուրիշ ասոնց նման շա-
տեր որ մեծամեծ վտանգներու մէջ ալ ի-
րենց հաւատքն ու վարքը անարատ պա-
հեր են : Ուստի թէ որ Աստուած գրեզ ալ
զինուորութեան ասպարէզը մտցընէ, յի-
շէ այս զեղեցիկ օրինակներն ու նայէ որ
չանախտանանա » :

Այս խօսքերուս ժամանակ Յովսէփի ա-
շուրներն ակամայ լեցուեցան . բռնեց քո-
ջը ձեռքը ու սխմելով խոստացաւ չմոռ-
նալ անոր ըսածները : Ճամբանին շարու-
նակելով տուն հասան, ուր բոլոր ընտա-
նիքնին վախի մէջ կը ծփային հետեւեալ
օրուան վիճակին վրայ :

Շատ տխուր անցաւ նոյն օրը Մէրինեի
կալուածին մէջ . ամէնքը անձկութեամբ կը
տազնապէին երկրորդ օրուան ըլլալիքը
մտածելով : Շատ աղքատներ որ ան օրը
ողորմութիւն մուրալու եկան հոն, բաց ի
առատ ողորմութենէ՝ կերակուր ու զգեստ
ալ առած դարձան :

Գ

ՋԻՆՈՒՈՐԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԱՆՆԵՐՈՒԹԻՒՆ

Երկրորդ օրը Յովսէփ առաւօտանց կանուխ ելաւ որոշուած տեղն երթալու, ուր ժամը ութին ամէն մարդ պարտական էր գտնուիլ: Մայրն ու քոյրերը ետեւէն կը նայէին՝ մինչև որ անտառը յափշտակեց զանիկայ իրենց աչուրներէն:

— « Տէր Աստուած, առաջնորդէ անոր ձեռացը՝ թուանշանը քաշելու ատեն » ըսաւ Քրիստինէն աչուրները սրբելով: Տըղաքը չորս կողմն առած կը ջանային մխիթարել զանիկայ, ու ամէնքը մէյմէկ բան կ'ըսէին ցաւերը մեղմացընելու համար. բայց անօգուտ:

— « Չորինք աղօթք ընենք, ըսաւ Քրիստինէ, որ գթայ իրեն Աստուած »: ու ամէնքը գետին ինկան աստուածային ողորմութիւնը պաղատելու: Տխուր լուծիւն մը տիրեց խուցին մէջ, որ երբէք երբէք

Քրիստինէի ու Վարդուհւոյն հեծեծանք-
ներովը կ'ընդհատէր :

Իսկ անդին Յովսէփ ժամն ութէն առաջ
տեղն հասաւ , ու մէկէն շիտակ ժողովրդ-
դապետական ժամը գնաց՝ որ բարձրա-
ւանդակի մը վրայ շինուած էր ընտիր ճար-
տարապետութեամբ : Նռանդագին աղօթ-
քէ մը ետքը ելաւ գեղապետին պալատը
գնաց , ուր քիչ ատենէն վիճակ հանուիլ
պիտի սկսէր : Նտեէ ետեւ հասան բոլոր ու-
րիշ երիտասարդներն ալ , զորոնք ընդար-
ձակ ու զարդարուն սրահի մը մէջ մտուցին ,
ուր հեռուն ստու մը կար պատուանդանի
մը վրայ ու այլ և այլ բաղմոցներ : Հոն
այս տաքարիւն երիտասարդները հետա-
քըքրաբար սկսան պատին վրայի որսի
պատկերները դիտել , ու մտքերնէն « Նս-
ալ որսորդէ հալածուած եղջերուի մը կը
նմանիմ , բաւական է որ չզարնուիմ » կ'ը-
սէին :

Մէյ մ'ալ նայիս քիչ մը ատենէն գաւա-
ռին քաղաքապետի փոխանորդը՝ հետը այն
վիճակին գեղապետներն ու փառաւոր հա-
զուած պաշտօնակալ մը առած ներս մը-
տաւ : Գահերէցը ստուին առջևը նստե-
ցաւ , իսկ պաշտօնակալն ու գեղապետ-
ներն ալ չորս կողմը շարուեցան : Նախ և
առաջ քարտուղարը բարձր ձայնով կար-
դաց թագաւորական հրամանագիրը , ո-
րով տէրութեան ամէն կողմէն երիտասար-
դաց որոշեալ թիւ մը 'ի զէն կը կանչէր :

վերջը ամէն երիտասարդաց անունները կարգաց, և իւրաքանչիւրը « հոս եմ » պատասխան կու տար :

Պաշտօնակալն հաճութեան աչքով մը այս առոյգ պատանիները զննելով, ու մանաւորապէս կտրիճ երեցողները, ինքն իրեն կ'ըսէր .

— « Ի՞նչ մեծ երջանկութիւն կ'ըլլար թէ որ այս վառվռուն երիտասարդներէն մէկ քանին կարենայի իմ խմբիս մէջ խառնել » :

Երբոր անունները կարդացուեցաւ լմընցաւ, դաւառապետին փոխանորդն երիտասարդաց դէմքին այլայլութիւնը տեսնելով՝ ուղեց քանի մը խօսքով զանոնք խրախուսել, ցուցընելով թէ զինուորական վիճակը վսեմ ու փառաւոր վիճակ մըն է . նաև թէ՛ երբոր հեթանոսներն իսկ հայրենեաց սլաշտպանութիւնը ու ի սէր նորա մեռնիլը փառք կը սեպէին իրենց, ևս առաւել քրիստոնէիցմէ կը պահանջուի ազգին սիրոյն համար արիւն թափել : Յետոյ սկսաւ մէկիկ մէկիկ յիշել ան երեւելի զօրավարաց անունները, որոնք իրենց քաջութեամբը մեծամեծ պատուոց հասեր էին : Բայց ամէն բան անօգուտ էր այն խեղճ պատանեաց համար, որոնք աւելի արտասուել կ'ուզէին քան թէ ճառեր մտիկ ընել :

Այս ատենախօսութենէս վերջը դահերէցը լուռ կենալ հրամայեց, որովհետեւ վի-

ճակահանութիւնն սկսելու վրայ էր : Ամենուն սիրտը յուսոյ և վախի մէջ կը նետէր , ու անձկութեամբ իրենց բաղդին որոշուելուն կը սպասէին : Հուսկ յետոյ Յովսէփի անունն ալ տրուեցաւ : Խեղճը պատժապարտի մը պէս կամաց մը մօտեցաւ , ու շնորհալի դէմքին վրայ մահուան դեղնութիւն մը պատեց , պաղ քրտինք մը կ'իջնէր ճակատէն , և այնպէս մը կ'երևնար՝ որ կարծես թէ մեռնելու կ'երթար . դողդըղալով ձեռքը սափտրին մէջ խոթեց , ու թուղթ մը դուրս հանելով , դահերէցին տուաւ . անիկայ ալ բացաւ կարդաց . . . « իրեք » : Պաշտօնակալը տեսնելով որ Յովսէփի վիճակն որոշուեցաւ , սկսաւ ուրախանալ ու ըսել .

— « Ի՛նչ կտրիճ զինուոր պիտի ըլլայ ասիկայ . ամիսոս , գէշը աս է միայն՝ որ քիչ մը երկչոտ է . բայց ան ալ բան մը չէ , երբ բանակ երթալու ըլլայ՝ կամաց կամաց կը վարժի » :

Յովսէփի այս խօսքիս վրայ ամենեւին ուրախանալու սիրտ չունէր : Կայծակէ զարնուածի մը պէս անշարժ մնաց , թէպէտ Տալիսպուրկի դեղապետը ջանաց մխիթարել զինքը : Շատերը , որոնց զինուորութեան վիճակ ելաւ , կու ըսէին : Նոյնպէս Յովսէփի ալ կու ըսէին . ան ատեն իր գեղէն Լուդովիկոս Լէֆէր անունով մէկը քովը մօտեցաւ , ու ուսին զարնելով՝ « Շատ ուրախ եմ , ըսաւ , ինձի ալ վիճակ ելլելուն

Համար . քեզի հետ ընկեր կ'ըլլանք , ինչ-
պէս որ կը յուսամ , և կը տեսնես որ շատ
ուրախ պիտի ըլլանք » :

Ասանկով լիճակահանութիւնը ըմբոստ-
նացաւ , « Որոնք որ , գահերէցն ըսաւ , և
թուէն մինչև 50ը հանեցին , պարտըկան
են մէկ ամսուան մէջ որոշեալ տեղ մը ժող-
վուիլ իրենց վրայ քննութիւն ըլլուելու
համար , և յետոյ որ գնդին որ կը վերաբե-
րին՝ ան գնդին մէջ պիտի երթան խառ-
նուին » : Այն առնալով մարդ ցրուեցաւ .
Յովսէփ ալ բակը իջաւ , առաւ իր գաւա-
ղանք տուն դառնալու համար : Հոն Լէժէր
անոր հանդիպելով , հրաւիրեց որ գինե-
տուն մը երթան , բարեկամութիւննին ա-
ւելի հաստատելու համար : Բայց Քրիստի-
նէի որդին յանձն չառաւ . քիչ մը ատենէն
ետըը ճամբայ ելաւ Մէրինեի դառնալու :
Ճամբան թանձր անտառի մը հանդիպե-
լով , խտտորեցաւ որ քիչ մը հանգիստ առ-
նու , ու գնաց կաղնիի ծառի մը տակ նըս-
տաւ , թող տալով արցունքներուն որ ու-
ղածնուն չափ վազեն : Քիչ վերջը ծունկ
չորեցաւ , ու ձեռուրները ծառին բունին
կրթնցընելով , ցաւոց մէջ ընկղմած սկը-
սաւ գոչել :

— « Ո՛վ Տէր իմ , աս է եղեր ուրեմն քու
կամեղ՝ որ ես իմ սիրելի մօրմէս , եղբարց-
մէս ու քոյրերէս բաժնուիմ . ահաւասիկ
պատրաստ եմ սուրբ կամացդ հնազանդե-
լու : Թէպէտ ընտանեացս սիրոյ դրկա-

խառնութենէն պէտք է բաժնուիմ ասով ,
բայց այն տխուր բաղդին ալ կը հոգատու
կիմ : Դու կակղացուր իմ ծերունի մօրս ,
եղբարցս ու քոյրերուս ցաւերը , և մի թո
ղուր զիս որ զինուորական վիճակին մէջ
ախտից մօլար ճամբան խոտորիմ : Ամէն
տեղ ներկայ ես դու , և քու հայրական
աչքերդ բոլոր որդւոցդ վրայ կը հսկեն ,
որ և իցէ երկրի մէջ ալ որ ըլլան : Ով Տէր
Յիսուս , դու քու Աւետարանիդ մէջ ըսիր՝
թէ դու ես ձանապարհ , ձշմարտոշիւն և
կեանք . օգնէ ինծի գլխուս գալիք վտանգ
ներուն ատեն , և տուր զօրութիւն որ միշտ
քրիստոնէութիւնս անարատ սլահեմ » :

Այս արտասուախառն աղօթքս Յովսե
փի ճնշեալ սիրտը քիչ մը սփոփեց . քանի
մը վայրկեան ալ անանկ ծունկ չոքած կե
նալէն ետե՛ ոտք ելաւ , առաւ իր գաւա
ղանն ու կամաց կամաց սկսաւ դէպ ՚ի
տուն երթալ : Հաղիւ թէ քանի մը քայլ հե
ռացեր էր անտառէն , Մարտիրոսն ու
Վարդուհին ընդ առաջ եկած ըլլալով՝ զի
մացն ելան :

Առաւօտը ճամբայ ելլելու ատեն Վար
դուհին ապրստարեր էր իրեն՝ որ եթէ բանը
յաջողելու ըլլայ , հեռուէն թաշկինակը
շարժելով եղածն իմացընէ : Աւստի Յով
սէփը տեսնելուն պէս՝ սկսաւ նշանին ուշ
դնել , բայց թաշկինակի շարժում մը չտես
նելով՝ խեղճ աղջիկն եղբօրը գլխուն հան
դիպած զժրախողութիւնը մէկէն մակարե

րեց : Վաղեց վիզը պլլուեցաւ , և ջանաց մխիթարել . երկուքն ալ կ'արտասուէին : Մարտինոս զանոնք իրարմէ բաժնելով տուն տարաւ :

— « Հերիք է որ մայրս կարենայ դիմանալ այս տխուր գուժիս , ըսաւ Յովսէփ :

— Զգուշութեամբ պէտք է շարժիլ , պատասխանեց Վարդուհին , չըլլայ որ խիստ այլայլի , թէպէտ բաւական պատրաստուած է այս լուրը լսելու » :

Վերջապէս հասան տուն . իրենց ցուցուցած լռութենէն , տխրութենէն ու վհատութենէն՝ ամէն բան իմացաւ Քրիստինէ , ու ցաւագին ձայնով կը հառաչէր : Պլլուեցաւ Յովսէփին ու արցունքներովը թրջեց : Յետ գրկախառնութեան՝ մայրն աչուրները դէպ 'ի երկինք վերցընելով , հեծեծանքներէ ընդհատեալ ձայնով մը

— « Օրհնեալ ըլլայ կամբդ , ըսաւ , ո՛վ Աստուած իմ . դո՛ւ շնորհեցիր ինձի այս տղաս , գու նորէն կ'ուզես հիմա տունել . օրհնեալ ըլլայ քու անունդ » :

Նոյն օրը խիստ տխուր անցաւ այս խեղճերուն համար . ոչ որ խօսելու սիրտ ունէր . բայց քանի որ բաժանման օրը կը մօտենար , այնչափ ալ կսկիծնին կ'աւելնար , իբրեւ թէ մահուան դատաւար տուած ըլլար Յովսէփ :

ՄՈՐ ՄԸ ՅՈՐԴՈՐՆԵՐԸ

Քրիստինէն ջանաց որ այս ժամանակիս մէջ որդւոյն օգտակար խրատներ տայ ու մասնաւորապէս անոր աստուածաշնորհութիւնը զօրացընէ :

Օր մը առանձին գտնուելով անոր հետ իր պղտի խուցին մէջ, քովը նստեցուց և սկսաւ ըսել .

— « Արդեակ իմ Յովսէփ, մենք չատանգամքեզի համար աղօթքեր ենք՝ ես ու հայրդ՝ որ Աստուծոյ օրհնութիւնը վրադ հանգչի: Հոս ահաւասիկ ծնանելէդ քանի մը ժամ ետքը Սուրբ Կուսին նուիրեր եմ դքեզ, հիմա ալ հոս իմ սիրտս քեզի պիտի բանամ, քեզմէ բաժնուելու ժամանակ :

» Աստուած դքեզ զինուորութեան կը կանչէ. ելլելու ասպարէզդ շատ վտանգաւոր է, բայց այս դքեզ չվախցընէ: Թէ որ Աստուծմէ շնորհք խնդրես, թէ որ վնաս

սակար ընկերութիւններէն հետու կենաս
և թէ որ չար օրինակներուն յաղթել վար-
ժեցընես զքեզ, գիտնաս որ այն ատեն Աս-
տուծոյ շնորհքն ալ զքեզ անարատ կը պա-
հէ : Այնպիսի բաներ պիտի լսես, այնպի-
սի բաներ պիտի տեսնես՝ որ հոստեղս ոչ
երբէք լսած կամ տեսած ես : Մոլորելու
վտանգէն ազատ ըլլալու համար՝ ամենեւին
ընկերներուդ հետ սերտ մտերմութիւն չը-
հաստատես : Ամենուն հետ քաղցրու-
թեամբ, մարդավարութեամբ ու պարկեշտ
վարուէ. բայց անոնց խօսքերուն բնաւ ա-
կանջ մի կախեր, մի հետեիր նենգաւոր
խորհրդի, վասն զի անոնք զքեզ 'ի չարն
կը տանին :

» Ստէպ աղօթք ըրէ ու երկնից Թագու-
հւոյն օգնութիւնն հայցէ, ու միշտ զգոյշ
եղիր քու պարտուցդ. ինչպէս որ կ'ըսէ
սուրբ Առաքեալն Պետրոս իր թղթոցը
մէջ. « Արթուն եղէք, հսկեցէք. վասն
զի ձեր թշնամին սատանան առիւծի պէս
կը մօրնչէ ման կու գայ չորս կողմերնիդ,
կը փնտրուէ թէ զո՞վ կրնայ կլլել » . ետե-
ւէն կ'աւելցընէ. « Որուն հաւատքով միայն
դէմ կրնար դնել » :

Դեռ առաջ կը տանէր իր խօսքը, բայց
աղջկանցմէ մէկը զինքը կանչելու գալով
խօսակցութիւնն ընդհատեցաւ :

Երկրորդ առաւօտ գնաց Քրիստինէ
գտնելու զինքը, պարտէզ տարաւ, և խօս-
քին թելն առնելով՝ սկսաւ առաջ տանիլ .

— « Այս իրիկուն ամենեւին քունս չտա-
րաւ . դքեղ ծանր չարեաց մէջ տեսնելու
վախը սիրտս կը ճնշէ , ամենամեծ ծանրու-
թեան մը պէս . ինչ մեծ ցաւ պիտի ըլլայ
սրտիս՝ թէ որ լսեմ որ մոռցեր ես քու աս-
տուածապաշտութիւնդ :

» Շատ անգամ քարոզի մէջ լսեր ես թէ
մահացու մեղքով Աստուծոյ շնորհքը կոր-
սընցընող անձ մը՝ որդի չէ Աստուծոյ :
Ա՛հ , սիրելի Յովսէփս , սուրբ թագաւորի
մը մօրը հետ միատեղ ես ալ կ'ըսեմ քեզի .
« Գիտես որ կը սիրեմ դքեղ . բայց աւելի
յանձն կ'առնում դքեղ մեռած տեսնել ոտ-
քիս առջեւ . քան թէ մեղաւորի կեանք ան-
ցընես » :

» Սա լեռներուն ետեւէն ելլող արեւէն
ալ լուսաւոր է քու հոգիդ . այս լոյսը
կրօնքն է , Աստուծոյ շնորհքն է , որ թա-
խանձանօք խնդրողներուն միայն կը տը-
րուի , և այս լոյսն անշէջ պահելու համար՝
պէտք է միշտ յիշել որ շնորհքն անդին
դանձ մըն է , որ ոչինչ բանով կը կորսուի
կամ զգալի կը նուազի :

» Բարեսիրտ ես գիտեմ , որդեակ , բայց
ամենեւին փորձ չունիս . այս է ահա մաս-
նաւորապէս որ դիս կը վախցընէ : Այսն
դի չարիքը չես ճանչնար և քուկին միտքդ
ուղիղ է , ուստի դէշ մարդիկն ալ յանցա-
ւոր չես սեպեր , անոնց քով կ'երթաս , ա-
նոնց ըրածին կը հետեւիս և ահա՛ կորըս-
տեանդ սկիզբը : Գիտես թէ երկու տարի

առաջ ինչ վիճակի մէջ պիտի խնայիր՝ եւ
բխտասարդի մը քով յաճախելով . աղէկ
որ խօսքիս մօտիկ ըրիր եւ դադրեցար այն
բարեկամութենէն , որ կրնար դքեղ դըժ-
բաղդութեան մէջ ձգել : Բայց հիմա որ ալ
պիտի երթաս , ալ մայր պիտի չունենաս
դքեղ խրատելու , թող քու խիղճդ ալ ընէ
քու մօրդ պարտքը . լսէ այն ներքին ձայ-
նին՝ փորձութեանցդ ժամանակ : Գործք մը
ընելէդ առաջ այս հարցմունքս ըրէ քեզի .
« Թէ որ յանկարծ այս գործքս ընելէն ետե-
մեռնիմ , կրնամ արդեօք ապահով Աստու-
ծոյ դիմացը ելլել » : Թէ որ ասանկ ընելու
ըլլաս , գիտնաս որ չարիք ընելու վտան-
գէն ազատ կ'ըլլաս ու քու երջանկութիւնդ
կը գտնաս . ինչպէս նաեւ բոլոր ընտա-
նեացդ երջանկութիւն կը պատճառես :

» Աւրեմն , սիրելի Յովսէփս , խոստա-
ցիր ինծի որ կրօնական սկզբունքներդ
հաստատուն պիտի պահես , ու օր մը դառ-
նաս գաս մեր քովն անանկ անարատ , ա-
նանկ բարեպաշտ՝ ինչպէս որ հիմա կ'եր-
թաս » :

Յովսէփ կու լար մօրն այս խմտտուն
յորդորներուն միջոց : Խոստացաւ ճիշդ
կատարել ամէն ըսած բաները . եւ իրաւքը-
նէ հաստատուն առաջադրութիւն գրաւ
որ միշտ առաքինի մնայ :

Վերջապէս հասաւ բաժանման դառնա-
զին օրը : Նախընթաց իրիկունը սեղանէն
վերջը , Վարդուհին եղբայրն առաւ խուցը

տարաւ , ու հոն գորոց մը քաշելով կար-
միր կողքով գեղեցիկ կազմած ու ոսկեղօծ
աղօթագիրք մը դուրս հանեց և Յովսէփի
տուաւ ըսելով .

— « Այս գիրքս անոր համար քեզի կու-
տամ՝ որ միշտ դիս յիշես . ահաւասիկ սխա-
կեր մ'ալ՝ որ ես իմ ձեռքովս նկարեր եմ ,
սկսէ՛ դաս ալ , սկսէ՛ իբրեւ յիշատակ
քրոջդ » :

Եւ այն միջոցին թերթ մը թուղթ հանեց՝
վրան գեղեցիկ գոյներով մանիչակ մը քա-
շուած , որուն տակը ինքն իր ձեռքովը
գրած էր հետեւեալ տողերը .

Մանկըտուոյ կալցուք զերկիւղ առ Աստուած ,
Ոյր հայրենի սիրտ բարեսէր է ընդ մեզ .
Գիտէ նա զմեզ , եւ յար ընդ վիշտ մեր գորովի :

— « Այս գիրքս ու այս նկարս , ըսաւ ,
իմ սիրոյս նշանն ըլլան քեզի . ասոնք միշտ
սկսէ՛ , ու երբոր աղօթելու համար բանաս
գիրքը , մտածէ՛ միշտ այս ըսելիքներս :
Այս մանիչակը իմ սէրս քեզի պէտք է յի-
շեցընէ որ ունիմ վրադ . մանիչակին գոյ-
նը նշան է համեստութեան . նայէ՛ , եղ-
բայր , որ խոնարհ ու սղարկեշտ ըլլաս , և
ան ատեն չատ աւելի երջանիկ կ'ըլլաս՝
քան թէ հպարտութեամբ : Քրիստոս խո-
նարհ սրտերու մէջ կը բնակի և շնորհք
չտար բարձրամիտներուն : Սա մանուշա-
կին քովի ծաղկին ազուոր հերմակ գոյնն

անմեղութեան ու բարեսրտութեան է նը-
շանակ : Ա՛հ , Յովսէփ , հարկ է քեզի ը-
սեմ որ՝ եթէ յանկարծ սիրտդ անպիտան
ախտից ձայնին հետեւելու ըլլայ , աշխար-
հիս թշուառագոյն անձը կ'ըլլաս : Այո՛ ,
թէ որ կրքերուդ կամքին միտ դնելու թը-
շուառութիւնն ունենաս՝ գիտնաս որ կեն-
դանեաց կարգը կը դասես ինքզինքդ . և
այս ծաղիկս ալ որ դողդըղացող ձեռքով
մը նկարեր եմ աս թղթիս վրայ՝ գրեղ կ'ամ-
բաստանէ ու ամօթով կը ձգէ :

» Բայց հիմա ես ալ իմ կողմանէս քեզ
մէ յիշատակ մը կը խնդրեմ . ան ահաւա-
սիկ սա մէկալ մանիշակն ալ որ ինծի հա-
մար նկարեր եմ , տակը քանի մը խօսք
գրէ ու ինծի տուր , որպէս զի աղօթագրը-
քիս մէջ դնեմ ու պահեմ » :

Յովսէփ քիչ մը ատեն մտածելէն ետքը՝
հետեւեալ տողերը գրեց .

Երանի՛ որ քաղցուենի լըծոյդ ըզրեռն ,
Ո՛վ Տէր , բառնայ զանձամբ յիւր ծաղիկ տիս .
Նա զԱ՛յ կըշիռ փոխարինին
Աստ ի խոնարհ իսկ վայելէ :

— « Շնորհակալ եմ , ըսաւ Վարդուհին ,
այս յիշատակս ինծի շատ սիրելի պիտի ըլ-
լայ » : Յովսէփի սիրտն ելաւ բրոջը այս
խօսքին վրայ . պագաւ մէյ մը առած պատ-
կերն ու յետոյ դրաւ գրքին մէջ , և խոս-
տացաւ Վարդուհւոյն ըսածները կատա-
րելու : Դեռ կ'ուղէր խօսակցիլ հետը ,

բայց Մարտինոս եղբայրը եկաւ իմացընելու՝ թէ Տալիպուրկի ժողովրդապետին երթալու ժամանակն էր վերջին բարեւ տալու համար, ու երկուքը միատեղ ելան դացին :

Նոյն միջոցին պատուական հովիւն ալ ժողովրդապետութեան հարկաւոր դործողութեան մը համար դուրս գացած ու նոր դարձեր էր : Երբոր զՅովսէփ ու անոր եղբայրը տեսաւ, խորունկ հառաչանք մը արձրկեց ու ըսաւ .

— « Արդեակ, որովհետեւ Աստուած զքեզ ղինուորական վիճակի կը կոչէ, սիրաւոր : Ինչուան հիմա աղէկ դաստիարակուեցար ու զիս մխիթարեցիր. ջանա՛ միշտ իմաստուն ու բարեպաշտ ըլլալ, որով կարենաս քու մայրդ ու զիս ուրախացընել : Ո՛հ, կ'իմանամ որ ալ ես պիտի մեռնիմ ու հօրդ քով պիտի երթամ, և հաւանաւիան է որ քու նոր ասպարէզիդ մէջ ըրած յառաջադիմութիւններդ պիտի չլսեմ :

» Զինուորութեան մէջ խելացի ըլլալու համար՝ պէտք է ստէպ Աստուծոյ, վերջին դատաստանին ու յաւիտենականութեան վրայ մտածել : Մասնաւորապէս չար ընկերութիւններէ զզուչացիր, որոնք կը մտրոցընեն զքեզ, և մի մտիկ ընել տմենեին անոնց նենգաւոր խորհրդին՝ որոնք զքեզ 'ի չարն կ'ուզեն տանիլ :

» Արովհետեւ այս գեղէս տմենեին դուրս ելած չես, անոր համար սկզբան քիչ մը

ճանձրութիւն կը դգաս . ջանա որ Աստուծոյ համար համբերես անոր , և ան ամէն նեղութեանց՝ որ դքեղ կը վշտացընեն :

» Թագաւորին հաւատարմութեան նշան երդումն պիտի ընես . բաւական է քեզի ըսելը թէ պէտք չէ ամենեւին որ քու դրօշակէդ փախչիս , որովհետեւ ծանր յանցանք է : Պիտեա , սիրելի Յովսէփս , թէ ինչպէս կ'ուրախանամ մտածելով որ դու ինչպէս որ հոս հնազանդ ու աստուածապաշտ որդի մը էիր մինչեւ հիմա , հոն բանակին մէջն ալ ուրիշ զինուորներէն տարբեր պիտի ըլլաս : Աստուծոյ շնորհքը վրադ ըլլայ , և օր մը ողջ առողջ դառնաս քու առաքինի մօրդ գիրկը » :

Յետոյ վարդարան մը Յովսէփայ տուաւ ու ողջագուրելով ճամբայ դրաւ :

Երբոր երկու եղբարք տուն դարձան , տեսան որ ամէնքը կու լան . ու իբրեւ մեռելի տուն մը անցուցին այն գիշերը : Երկրորդ օրն Յովսէփ սրտաշարժ կերպով մը իր մնար բարովը բաւ . մայրը , եղբայրներն ու քոյրերը մէկտեղ դային բաւական հեռու , մինչեւ որ ճամբան երկու բաժնուեցաւ , ուր խաչ մըն ալ տնկուած էր : Այս եղաւ մօրը յետին խօսքը .

— « Սիրելի Յովսէփս , միշտ բարի քրիստոնեայ եղիր » :

Վարդուհին , Պաւլինէն ու Մարտինոսը շուղեցին դեռ եղբայրնին թողուլ : Վարդուհւոյն ձեռքն էր Յովսէփի պղտի մա-

խաղը : Երբոր հոն հասան որ ալ պէտք
էին բաժնուիլ մէկմէկէ , Վարդուհին մա-
խաղն եղբորը ձեռքը տալով ըսաւ .

— « Սիրելիդ իմ , երթաւ բարով . չմոռ-
նաս քու քոյրդ , ինքզինքդ չարեաց մէջ
չըլլայ որ թողուս . թէ որ նեղութիւններ
ունենաս , գմեղ յիշէ , Վարդուհին յիշէ :
Հոգւով միշտ իրարու հետ ենք . քեզի
տուած մանիշակս զօրաւոր պահապան մը
ըլլայ . քեզի առաքինութեան մէջ ոտքդ սա-
հելու ատեն . բայց յուսամ որ քու բարի
սկզբունքներդ մոռնալու տխուր լուրը
չենք լսեր : Երթաւ բարով , եղբայր իմ ,
միշտ հաւատարիմ գտնուէ առաքինու-
թեան » :

Ե

ՉԱՐ ԸՆԿԵՐ ՄԸ

Հուսկ յետոյ բաժնուեցաւ Յովսէփ իր քերցն ու եղբօրը դրկէն , և ճամբան շարունակելով ժողովման որոշեալ տեղը հասաւ : Հոն քննուելէն ետեւ , սլատուէր լսեց թէ ուրիշ երիտասարդաց բաղմութեանն հետ երթայ բաւական հեռու քաղքի մը պահապան դնդին մէջ խառնուի :

Երբոր այն քաղաքը մտաւ , մոռցաւ քիչ մը իր բաժանման վշտերը : Աչքերը չէին կշտանար անոր գեղեցկութիւնները տեսնելով , բաղմաթիւ եկեղեցիները , հասարակաց հրապարակները , փառաւոր փողոցները , բայց քան զամէն բան աւելի՛ անոր բնակչաց բաղմութիւնը : Առաջ աղմուկն որ անդադար կերթային կուգային , գեղեցիկ կրպակները , որոնց մէջ հազարաւոր նիւթեր՝ Յովսէփին բոլորովին անձանօթ՝ ծախու գրուած էին , զգեստեղինաց հարստութիւնն և ուրիշ բիւրաւոր բաները երիտասարդին աչքը կ'առնէին :

Բայց մէկէն առաջին օրերէն իմացաւ անմեղ Յովսէփին հոնտեղի ապականեալ բարքը , և առջի տեսածներուն հրապոյրները մտքէն բոլորովին փարատեցան . տեսաւ որ այն մարդիկն Աստուծոյ վրայ չէին մտածէր , այնչափ դործոց զբաղած ըլլալուն համար , և ամէն լաւութիւն ըրած կը կարծէին երբոր կարենան այս խօսքս ըսել . « Մենք մարդու փաստ չենք ըներ , մենք պատուաւոր մարդիկ ենք . ուրիշ բան պէտք չէ մեզի » :

Այն բաղմամբով ու զբաղեալ կեանքն որ բոլորովին ներհակ է գեղացւոց անդորրաւէտ և քաղցր բարուցն ու սովորութեանցը , խիստ մեծ տալաւորութիւն ըրաւ Յովսէփին վրայ . երեւակայութեամբն անդադար Մէրինեի կալուածը կ'երթար , ուր իր մայրն , եղբարքը և մանաւանդ իր սիրելի քոյրը Վարդուհին թողեր էր : Մըտքովն առջևը կը բերէր տանը զբաղմունքները , իրեն անանկ կ'երևար թէ կը տեսնայ դաշտերը , պարտէզները , վայրագաւիթը , անտառին ծառերը , ու առատ արցունք կը թափէր : Օրէ օր տխրութիւնը կ'աւելնար , և կը վախցուէր որ իր մաղձատութիւնը ծանր հիւանդութեան չփոխուի . գրեթէ երեք ամիս այս խեղճ վիճակին մէջ մնաց :

Յովսէփ մինչև այն ատեն իր մօրը խորատները կը պահէր , դեռ բանակին մէջ մէկու մը հետ ծանօթութիւն ըրած չունէր ,

և այս չափ լաւ բան մըն էր իրեն համար :
Թէպէտ Լէփէր ետեւէ էր որ սկսի հետը
կենակցութիւն ընել, բայց իր ամէն ջանքն
անօգուտ եղաւ : Սակայն որովհետեւ անոր
մաղձոտութիւնը երկայն կը տեւէր, ան
խմբին գլխաւորը՝ որուն մէջ էր Յովսէփի
վախճաւորով որ չըլլայ թէ այդ միճակը չար
հետեւանք մը ունենայ անոր առողջութեա-
նը վրայ, գոր շատ կը սիրէր իր կարգաւո-
րեալ կեանքին ու ամէն գործոց մէջ ցու-
ցուցած ճշդութեանն համար, օր մը ըսաւ
իրեն՝ թէ « Պէտք է քիչ մը ինքզինքդ սփո-
ւիս, նայէ որ ընտանութիւն ընես Լէփէ-
րին՝ քու հայրենակցիդ հետ » : Յայտնի է
որ գլխաւորն իրեն այս խորհուրդը չէր
տար՝ թէ որ ատոր ինչ ըլլալը գիտնար :

Այս Լէփէր ըսածնիս երկրագործի մը
որդի էր, որ իր գէշ ճամբովը, մասնաւո-
րապէս չափազանց գինովութեամբ, յե-
տին աղքատութեան մէջ էր ինկեր : Ունե-
ցած պղտի ստացուածքն հարկադրեալ ծա-
խեր էր, ինքն ալ բաւական տարիքն ա-
ռաջ դացած՝ ցոփութեան նախատիպ մ'էր :
Այնպիսի կրթարանի մէջ որդւոյն ինչ ըլ-
լալիքը յայտնի էր : Շուտով իր հօրը ու-
նակութեանց հետեւեցաւ, մանաւանդ մօ-
րը մահուընէն ետեւ, որ սրտին ցաւէն չու-
տով գերեզման գլորեցաւ : Լէփէր գերա-
դանցեց իր հայրը ու ինքզինքը չարաչար
ախտերու տուաւ : Բայց միանգամայն իր
սրակսութիւնները ալարալիւն ալ աղէկ

գիտէր, սուտ զուրցելն իր առջև բան մը
բանէ չէր՝ երբոր կրնար յանցանքը ուրիշի
վրայ ձգել: Բնութեամբ ալ ուրախ զուարթ
ըլլալով՝ ընկերներուն խել մը սուտումուտ
սխառմութիւններ կը սխառմէր անխռով
ձայնով ու բաց ճակտով, և շատ ծափա-
հարութիւն կ'ընդունէր անոնցմէ:

Այս անդգամը վերջապէս ճարպիկու-
թեամբ Յովսէփի սիրտը իրեն քաշեց, և
որպէս զի չխրտեցրնէ զանիկայ՝ առջի բե-
րանը բարեպաշտութեամբ սկսաւ Աստու-
ծոյ և կրօնից վրայ խօսիլ, ու ասանկով
գիմացինին համարմունքն ստանալ: Յով-
սէփ երբոր անոր սկզբունքները լսեց,
կարծեց որ ժողովրդապետը ու իր մայրն
ալ որոնք իրեն ապրսպրեր էին որ վտան-
գաւոր բանի մը պէս անոր քով չմօտենայ՝
խաբուած ըլլան, և առանց անդրադառ-
նալու անոր ծուղակին մէջ բռնուեցաւ:
Անոր ընկերութեամբ կը զուարթանար,
և կամաց կամաց մաղձոտութիւնը փարա-
տեցաւ: Եթէր ուրիշ միջոց մըն ալ գտաւ
զՅովսէփ բոլորովին իրեն քաշելու. ստէպ
ստէպ պանդոկ մը կը տանէր, ու հոն գա-
ւաթը ձեռքը՝ — « Այլ տեսնաս, կ'ըսէր, սա
աղնիւ ըմպելիքը, աս է զինուորին կեանքն
և ուրախութիւնը. խմէ, սիրելի, որ երե-
սիդ գոյն գայ ու զուարթանաս »: Այն ա-
նարդ զուարճութիւններուն անօրէն խօ-
սակցութիւններ կը յաջորդէին, և որով-
հետեւ կը զգուշանար ինքը որ Յովսէփի

չափ չխմէ, դիւրութեամբ սկսաւ դանկ-
կայ գինովցընել ու այլ և այլ անկարգու-
թեանց մէջ գլորել:

Սկզբան Քրիստինէի որդւոյն խղճմտան-
քը սկսաւ գինքը խայթել ու շատ անհան-
գիստ կ'ըլլար, բայց իր մոլորեցուցիչը շու-
տով ցրուեց անոր առաքինական գաղա-
փարները:

— « Հիմա ի՞նչ հանգիստ ես, ըսաւ օր-
մը Յովսէփին՝ գինի խմցընելու միջոցը,
խղճմտանքի վախերը քեզմէ հեռացընե-
լուդ համար: Ուրեմն կարծես թէ կրօնքը
ճշմարիտ է, կարծես թէ դժոխք կայ: Թէ
որ Աստուած մը կայ նէ ալ, գիտցած ըլ-
լաս որ մեր վրայ ամենեւին փոյթ չունի,
ինքը երկինքը երջանիկ է. ինչո՞ւ համար
մենք ալ երկրիս վրայ պիտի չըլլանք:
Մէկդի գիրքու պառաւ մօրդ ու ժողովրդ-
դապետիդ առասպելները. նայինք որ
դուարճանանք, մեզի ուրիշ բան հարկա-
ւոր չէ: Առողջութեանդ. կեցցես », ու
գաւաթները իրարու դարնուեցան:

Յովսէփ այս խօսքերէն ու գինիէն խել-
քը կորսնցուցած ինչ պատասխանելիքը
չէր գիտէր, ու այս կեանքը աւելի հան-
գիստ ու հեշտ գտնալով, խղճմտանքին
ձայնը լռեցուց ու կոյր դիուրայն չարեաց
հեռուեցաւ: Թէպէտ երբեմն երբեմն քան
դուրիշ անգամները աւելի տխուր ու խղճ-
մտանքի խայթ կը դգար, բայց չէժէր միշտ
պատրաստ՝ անլսող կ'ընէր դանկկայ ան

բարի ձայնին , և անանկ աղէկ զիտէր զանիկայ ծաղրելու կերպը՝ որ նորէն իր որդեայթը կը ձգէր :

Օր մը Յովսէփ , որ տասը տմիս մը կար քանի որ զինուորութեան մէջ էր , նամակ մը առաւ Վարդուհիէն , յորում կը յիշեցընէր անոր իր հաստատուն բարեկամութիւնը , և կ'իմացընէր ունեցած զարմանքը անոր այդպէս լուռ կենալուն վրայ , և իր վախը քաղբի մէջ բնակելուն համար , որով կրնար բարքը փոխուիլ . բայց աս ալ կը խոստովանէր՝ թէ ինքը միշտ կը յուսայ որ իր եղբայրը , թէպէտ և պաշարեալ վտանգներով , սակայն միշտ զգոյշ , բարեպաշտ ու խելացի մնացած է : Ու կը լմընցընէր նամակը աղաչելով որ ամենեին չըմոռնայ զինքը , ու մայրը վշտերու մէջ չըձգէ , որ անդադար իրեն համար կ'աղօթէր :

Այս նամակս կայծակ մը եղաւ Յովսէփի , ու արթնցուց իր ազնիւ զգածմունքները , զորոնք երկայն ատենէ ի վեր ոտքի տակ կը կոխկըռտէր : Վաւթին մէկ անկիւնը քաշուած սկսաւ արտասուել , ընկերներէն չտեսնուելու համար : Բայց ինչ սրտասխան պիտի տար քրոջը . արդեօր խոստովանէր անոր իր յանցանքները . բայց ասիկայ մահ էր Քրիստինէի . — կըրնար ըսել թէ իր առջի հին սկզբունքներուն վրայ հաւատարիմ կեցած է . արտաքոյ կարգի սուտ մը ըսած կ'ըլլար . ուստի տըրտում ախուր ու անմուռնչ կը սլտըտէր :

Մէջ մ'ալ նայիս Լէժէրն եկաւ զուարթացընելու զինքը :

— « Ի՛նչ ունիս նայինք , ընկեր » , ըսաւ ամուր ճայնով մը :

Յովսէփ սպտառիսան չտալով հառաչանք մը արծրկեց :

— « Ո՛հ , քու վշտացդ պատճառ ես կ'ըլլամ , կրկնեց Լէժէր . տունէն նամակ մը առեր ես » . ըսաւ ու ձեռքէն յափշտակելով առաւ կարդաց : « Ի՛նչ , կանչեց տաքութեամբ , այսչափ կը վհատիս եղեր աղջրկան մը խրատներէն . շատ կը ցաւիմ՝ վրադ : Կեցիր , ես ամէն բան կը հոգամ , հետս եկուր » :

Յովսէփ առջի բերան խղճմտանքէն նեղուած դէմ կեցաւ , բայց Լէժէր այնչափ թախանձեց , որ վերջապէս մտիկ ըրաւ : Երկուքը միատեղ մօտակայ զինեւտունը գացին , ուր Լէժէր կաղամար գրիչ ու թուղթ ուղեց , հրամմեց որ զինի բերեն , վառեց իր պղտի ծխափայտը , ու քանի մը գաւաթ զինի անկելէն ետեւ , համառօտ պատասխան մը գրեց Վարդուհէոյն թղթին , զորն որ Յովսէփի գլխացն ալ կարդաց ու ապրտապրեց որ օրինակէ : Յովսէփ կէս մը խելքը զինիին տուած՝ կէս մ'ալ Լէժէրին , առաւ նամակն ու ծայրէ՛ի ծայր օրինակեց :

Այս նամակս կատարեալ ջատագովութիւն մըն էր երիտասարդին բռնած ճամբուն . կ'ըսէր թէ անպակաս էր իր սէրը

Վարդուհւոյն վրայ, և իր լռութեանը դրա-
դանաց շատութիւնը պատճառ կը բերէր :
Թեթե մ'ալ կրօնքը ներս կը խառնէր, ու
կ'ապահովցընէր քոյրը թէ ինքը ոչ երբէք
բարեպաշտութիւնը ձգած է, ու պէտք չէ
որ կասկածի այս բանիս վրայ : Մէկէն
կնքուեցաւ նամակը ու պանդոկին ծա-
ռայից ձեռքովը թղթատունը խրկուեցաւ .
ու երկու բարեկամները նոյն օրուան պըղ-
տի այլայլութիւնը գինիով փարատեցին :
Խիստ ուշ ատեն ելան գինեատունէն, ա-
նանկ որ երբոր գինուորանոց մտան,
դռներն անմիջապէս վրանին դոցուեցաւ :

Երկրորդ օրը Յովսէփի խելքը գլուխն
որ եկաւ, սկսաւ ցաւիլ իր քոյրը խաբե-
լուն համար, ու ետ ուղեց Վէժէրէն Վար-
դուհւոյն նամակը . բայց անիկայ նամակը
շատոնց այրած էր, խեղճ երիտասարդին
աչքին առջեւէն բոլորովին վերցընելու հա-
մար այն յիշատակը :

Ան օրուրէն էտքը Յովսէփի երթալով
ինքզինքը ախտից տղմին մէջ ձգեց . ալ ե-
կեղեցի երթալն ալ բոլորովին վերջացուց,
և թէ և երթալու ալ ըլլար իր ընկերնե-
րուն հետ բաղմութեամբ, պարզ բռնա-
դատուելուն համար կ'երթար : Սիրտը ալ
Աստուծոյ հետ չէր, կուռք մըն էր գտեր,
դոր խնկով ու յարգութեամբ կը մեծարէր .
խուսի տուաւ ինքզինքը ու ան ամէն բա-
նի որ այս ախտէս առաջ կու գան : Աղօ-
թագիրքը որուն մէջն էր Վարդուհիին

քաջամ պատկերը , անկէ վերջը իբրեւ անօ-
գուտ բան մը գրպանին մէջ մնաց . և թէ
որ երբեմն ձեռքն հանդիպէր , իբրեւ յան-
գիմանութեան առթիւ մը աչքը անդին կը
դարձնէր , իսկ պատկերին վրայ մտածել
կամ տակի գրուած առդերը կարդալ՝ ամե-
նէին :

Սակայն Յովսէփ չատ անդամ առիթ ու-
նեցաւ խելքը գլուխը ժողովելու ու հան-
դարտ մտածելու : Օր մը խիստ չատ խմե-
լէն ետեւ , սաստիկ գինովցած եկաւ մտաւ
գինուորանոցը ներս քաշուելու որոշուած
ժամանակէն ժամ մը ետեւ , ու սկտաւ սո-
սալ ու կանչուրձտել . իսկ իր գլխաւորներն
ուղելով ետ կեցընել գինքը խմելու ունա-
կութենէն , ութ օրուան համար գինուորա-
կան արդելարանը փակեցին : Այն միայ-
նութեան մէջ սկսաւ բաղդատել իր ներ-
կայ վիճակը առաջնոյն հետ .

— « Լէժէր , կ'ըսէր ինքնիրեն , անդադար
աւանջիս կը սոռայ թէ Աստուած չկայ և
թէ կրօնք բացձ բանդ ուրիշ բան չէ , բայց
եթէ խաբէութիւն . առջեւ այնպիսի ափո-
փանքներու գովեստը կ'ընէ , զորոնք մարդ-
առանց իր կիրքերն 'ի գործ դնելու չկրնար
վայելիլ . և դարմանալի՝ բան . առաջ ես
խիստ հանգիստ էի , խաղաղ օրեր կ'անցը-
նէի . իսկ հիմա չեմ գիտեր ինչ անհամ-
զըստութիւն է որ գիտ կը մաշէ , ինչ կրակ
է որ ներսի գիտ կ'էրէ . ես այսպիսի ներ-
քին խայթող վշտեր ոչ երբեք ունեցեր

էի . կը ցրուեմ , կը վազնտեմ մտքէս , բայց միշտ նորէն կու գան . բոլոր այս բաներս ցոյց են որ ես աղէկ ճամբու մէջ չեմ » :

Այդ անհանդատութեանս վրայ աս ալ աւելցաւ թէ ինչ պիտի ըսէր իր խեղճ մայրը երբոր լսելու ըլլար իր սիրելի որդւոյն վրայ եղած փոփոխութիւնները , որուն աղէկութեանը վրայ վստահացեր էր . և տեսնելու ըլլար զանիկայ աս բնակարանին մէջ թաց յարգի մը վրայ մահապարտի պէս փռուած : Վարդուհւոյն յիշատակն ալ անդադար միտքը գալով , աղէկ կը զգար թէ ինչպէս աննման էր հիմա անոր , և ազնիւ քրոջը առաքինութիւններուն պատկերը իր տխրութիւնը կը սաստկացընէր : Աւստի վերջապէս որոշեց որ ալ լէժժէրին հետ , զոր իր չարեացը պատճառ կը ճանչնար , ընտանութիւն չընէ : Բայց այս առաջադրութիւնները փախստական փայլակի մը կը նմանէին , որոնք աւելի մարդկային նկատմունքներէ առաջ կու գային . քան թէ բուն ինքզինքը ուղղելու փափագէն :

Ալ չէր համարձակէր ինքզինքը Աստուծոյ յանձնել , զորն որ այնպիսի ծանր կերպով վշտացուցեր էր . ալ աղօթքէ չէր ախորժէր , վասն զի ապականեր էր սիրտը մեղքէ : Չէր գիտէր թէ միայն կրօնքը կրնայ բժշկել իր հոգւոյն խոցերը , և թէ բոլոր աշխարհքիս տուած դեղերը հիւանդութիւնը փարատելու տեղ թոյնը խոցին մէջ կը ձգեն :

Բանտարդելութեան ութօրէքը անցան . բայց Յովսէփի նոյն էր իր առջի ունակութիւններովը : Լէփէրի՝ իր բարեկամին՝ քանի մը խօսքը բաւական եղաւ անոր առաջագրութիւններն աներևութացընելու , և դուրս ելաւ նորէն Հին մարդը : Մէկ բան մը միայն Յովսէփի աչքին խիստ կը դարնէր , այսինքն Լէփէրի ունեցած ստակը , որով կրնային երկուքն այնչափ ծախք ընել . վասն զի ամէն բանին ստակը միշտ անիկայ կը վճարէր : Այս ալ ստոյգ էր՝ որ հայրը չէր խաւրողը ան ստակը . վասն զի ան ալ աղքատ էր : Արդէն զինուորականաց շատ բաները կը գողցուին , և թէպէտ շատ փնտուեցին , բայց չբռնուեցաւ գողը :

Յր մը որ շատ տաք էր , փորձէն ետեւ ի դարձին Լէփէր սաստիկ ծարուած ըլլալով ու ստակ չունենալուն՝ սկսաւ տրանջալ ու հայհոյել : Յովսէփի քովն ալ չկար :

— « Միտքս բան մը կու գայ , բտաւ առջինը . դու գեղեցիկ աղօթագիրք մը ունիս , ինչ բանիդ կրնայ գալ . զինուորականի մը ձեռք աւելի սուր մը կը յարմարի , քան թէ աղօթագիրք . աղօթքը թող սլառաւներն ընեն՝ անոնց բանն է . տուր սա գիրքը երթամ ծախեմ , ծարաւնիս ալ կրնանք անցընել » :

Յովսէփի սկսաւ դժուարութիւններ հանել , մտածելով որ խայտառակ բան մը կ'ըլլայ զասիկայ ծախելը , զոր իր սիրելի

Վարդուհին կրկին կրկին ապրապրեր, ու ինքն ալ խոստացեր էր միշտ իր քովը պահելու :

— « Ո՛հ, ի՛նչ միասնուկ խղճմտանք, կրկնեց Լէժէր ծիծաղելով, չես ուզեր ծախել գիրքդ. սերեմն կ'ուզես որ գողնան քեզմէ՝ ինչպէս որ ամէն օր կը պատահի : Ի՛նչպէս պիտի խնտամ վրադ՝ երբոր գողնան քեզմէ, ինչպէս մէկալ օր իմ շապկիս գնդասեղը գողցան. երթանք շատ երկայն մ'ըներ, տուր ինծի գիրքդ ու հետս եկուր » :

Այս վերջին սրտճառս համոզեց զՅովսէփ. հանեց գիրքը գրպանէն ու Լէժէրին ետեւէն գնաց, որ պառաւ կնկան մը ծախեց երկու ֆրանգի : Յովսէփ հոն մօտ կը սպասէր. մտան մերձակայ պանդոկն ու կերան խմեցին ան երկու ֆրանգը :

Երկրորդ օրը Յովսէփ սաստիկ ամբչցաւ անանկ դիւրաւ անոր գրգիռներուն հաւանելուն ու Վարդուհւոյն գիրքը ծախելուն վրայ .

— « Ո՛հ, ի՛նչ մեծ ամօթ պիտի ըլլար, կ'ըսէր ինքն իր անձին, թէ որ քոյրս յանկարծ հոս վրայ հասնելու ըլլար ու ուզէր տեսնել տուած գիրքը : Եւ ոչ ուշադրութիւն ըրի մէջը դրած մանիշակը գոնեայ քովս պահելու : Բոլոր քուրերունս մէջ Վարդուհին ամենէն աւելի սէր ցուցուցած է ինծի, և սակայն այն վայրկենին ես զինքը մոռցայ. ի՛նչ ապերախտութիւն. որոշ գի-

տե՛մ որ ի՛մ տուած մանիշակս ինքը ինչուան հիմա կը սլահէ , ու ես իրենը ծախեցի » :

Այս մտածութիւններս Յովսէփի սիրտը քիչ մը չարժեցին ու մէկ վաղանցուկ մըր-րիկ մըն ալ անոնք պատճառեցին : Լէժէր այս բանս իմանալով՝ սկսաւ նորէն ծաղ-րել զանիկայ .

— « Դու սղտի աղջրկան մը կը նմանիս , քսաւ , որ մայրը յանդիմանելուն պէս կը սկսի լալ . երբ դու իրաւցընէ զինուոր սլի-տի ըլլաս : Զինուորական մարդ մը պէտք է որ անանկ զգայուն սիրտ ունենայ . իր գէնքերուն պէս ամուր պիտի ըլլայ : Ատ մանիշակը որուն վրայ այդչափ կը ցաւիս՝ աղջրկան մը կը վայլէ , ե ոչ թէ զօրականի մը որ ուրիշ գործքեր ունի մտածելու : Ա-ռանց ատ առարկայիդ ալ կրնաս քրոջդ վրայ մտածել . ուրեմն ուրախ կեցիր ու մէկդի թող տղայութիւնը » :

Յովսէփ հանդարտեցաւ , ու շարունա-կեց իր անկարգ վարքը :

2

ՄԱՐԳԱՐԷԱԿԱՆ ԵՐԱԶ ՄԸ

Մինչդեռ Յովսէփ բանակին մէջ աշխարհիս հեղեղին ետեւէն իր չար կրիքը ահանջ կախելով կ'երթար, Մէրինեի կալուածին մէջ փոփոխութիւն մը պատահեցաւ :

Տալիպուրկի ժողովրդապետը Ռոմանդէն կոմսէն, որուն ստեւն մը դաստիարակն եղեր էր, նամակ մը առաւ, որուն մէջ կ'աղաչէր խրկել իրեն այնպիսի օրիորդ մը՝ որ կարող ըլլայ իր սեռին վերաբերեալ ամէն տեսակ աշխատանքի, իրեն ամուսնոյն սենեկապան ընելու համար : Կ'ուզէր որ քաղցր ու ընտիր բնաւորութեամբ աղջիկ մը ըլլայ, ու կը խոստանար աղէկ նայելու զանիկայ ու վայելուց թոշակ մը տալու :

Ժողովրդապետը ելաւ Քրիստինէին գընաց ու իմացուց իր փափագը զՎարդուհին կոմսուհւոյն քով դնելու : Հաւանեցաւ

Քրիստինէն այս առաջարկութեանս. կան-
չեց աղջիկը, որ ժողովրդապետին բերնէն
կոմսին տոհմին վրայ դովեասներ լսելէն
ետե՛ն յանձն առաւ. և իրօք տասներհինգ օ-
րէն Ռոմանդէնի դղեակը գնաց :

Հոն հասնելուն շատ աղէկ ընդունելու
թիւն գտաւ թէ՛ կոմսէն և թէ՛ իր ամուս-
նէն : Երկու ամուսինք շատ հաւնեցան ժո-
ղովրդապետին ընտրութեանը, ու մտա-
ծեցին որ աւելի աղէկ է որ զՎարդուհին
իրենց իրեք պղտի դստերացը վրայ խնա-
մակալ դնեն, քան թէ իբրեւ սենեկապան
կոմսուհւոյն ծառայէ : Աւտի անոր ձեռքը
յանձնեցին տղաքը, որոնք իրենց կտրիճ
վարժապետուհւոյն առաջնորդութեամբը
շատ առաջ դացին : Սոփիա դստերաց ան-
դրանիկը մեծ ուրախութիւն էր Վարդու-
հւոյն, որովհետեւ շատ կ'ախորժէր Սատու-
ծոյ ու կրօնքի վրայ խօսակցութիւն լսել :
Արախի՛ դուարճութեամբ օր մը մտիկ կ'ը-
նէր Յաղագս նմանող յիներոյ Քրիստոսի դըր-
քին այս խօսքերը, զորոնք կը կարդար
Վարդուհին .

« Ո՛չ ապաքէն դու, Սատուած իմ, ողոր-
մութեամբդ անչափ ես : Ո՛ւր տեղ առանց
քեզի ինծի բարիք մը եղաւ, կամ ինծի
հետ ըլլալու ատենդ ինչ չարիք պատա-
հած է : Աւելի կը յօժարիմ քեզի համար
աղքատ ըլլալ, քան թէ մեծատուն առանց
քեզի : Ուր դու ես՝ հոն է արքայութիւն,
և ուր չկաս դու՝ հոն են դժոխք : Դու ես

իմ ցանկալիս . անոր համար պէտք է որ
ես առ քեզ հառաչեմ , աղաղակեմ ու ա-
ղերսեմ : Դու ես իմ յոյսս ու ապաւէնս ,
դու իմ մխիթարիչս , ու ամէն գործոցս
մէջ իմ սերտ բարեկամս : Ամէն մարդ իր
շահը իր օգուտը կը փնտռէ . բայց դու ,
Տէր իմ , դու միայն իմ յառաջադիմու-
թիւնս ու իմ փրկութիւնս կ'ուզես : Ու-
րեմն քու վրադ կը դնեմ իմ յոյսս ու ա-
պաւինութիւնս , քեզի կը յանձնեմ իմ ա-
մէն վիշտերս ու նեղութիւններս . վասն
դի ինչ որ քեզմէ դուրս կը տեսնեմ , ամէն
բան տկար ու յողգողդ կը գտնամ » :

Վարդուհին ու Սոփիան չէին կրնար ար-
ցունքնին բռնել երբոր սրտերնին Աստու-
ծոյ շնորհքով լցուած երկինք կը վերա-
նար : Շուտ մը այս երկութին մէջ սիրոյ
կապ մը ինկաւ . ու ասանկով շատ երջա-
նիկ կեանք կ'անցընէին : Թէպէտ Վար-
դուհին երջանկութեան ծայրը հասեր էր
այս տանս մէջ ուր ամենէն կը սիրուէր ,
բայց շատ անգամ ահաւոր նախազուշա-
կութիւններ կը զգար սրտին մէջ իր սիրե-
լի Յովսէփին վրայօքը : Միշտ եռանդազին
աղօթք կ'ընէր իր եղբօրը համար և Սուրբ
Կուսին պաշտպանութեանը կը յանձնէր :

Մասնաւորապէս ատենէ մը 'ի վեր սո-
վորականէն աւելի սիրտը անհանգիստ էր ,
և իր տառապանքը կոմսուհւոյն ալ հաղոր-
դեց : Կոմսուհին ջանաց զանիկայ ասպա-
հովցրնել ու խոստացաւ ինքն ալ աղօթք

ընել՝ որ պահէ Աստուած այն խեղճ երի-
տասարդը : Վարդուհին աղքատաց ձեռքն
ողորմութեամբ կը լեցընէր ու ամէն տե-
սակ բարեգործութիւն կը ջանար ընել , որ-
պէս զի երկնային շնորհքն անպակաս ը-
լայ Յովսէփին վրայէն :

Առաւօտ մը գնաց գտաւ զկոմսուհին , և
նոյն գիշերուան տեսած ահաւոր երազն ար-
տասուալից աշուրներով սկսաւ պատմել .

— « Ինծի անանկ կ'երեւար թէ , կ'ըսէր ,
կը տեսնէի իմ եղբայրս անտառի մը մէջ
ուաղակներու հետ , որոնք աւարի ելած
անողորմաբար կը կողոպտէին անցաւոր-
ները : Հազիւ կրցայ զինքը ճանչնալ , վասն
զի շատ փոխուած էր դէմքը . անցեր էր
իր երիտասարդութեան աղուոր ծաղիկն
որ տունէն բաժնուելու ատեն երեսին վը-
րայ կը ցոլար , բոլոր կերպարանքը այլալ-
լած էր , թանձր մօրուք մ'ալ կզակը կը ծած-
կէր . ու ան սատանաներուն կը նմանէր ,
զորոնք պատկերահանները կը նկարեն , և
որոնց խելքը միտքը զմարդ գոխքին մէջ
տանջելն է : Այս տեսիլը զիս սարսափե-
ցուց , դարձուցի աշուրներս որ չտեսնամ .
բայց անիկայ նորէն առջևս կու գար : Ո՛հ ,
խաթուն , կը վախեմ որ չըլլայ թէ այս ե-
րազս գոթաղղութեան մը գուշակ ըլլայ .
ո՛վ Տէր , դեռ կը դողամ վախէս :

— Փուճ տեղ , սիրելի վարդուհիս ,
ինքզինքդ այդպէս կը վշտացընես , ըսաւ
խաթունը . երազը միշտ երազ է : Եւ երա-

զից պատճառն այն է՝ որ խել մը ժամանակէ՛ ի վեր միտքդ մասնաւորապէս եղբօրդ տուած ըլլալուդ , երեւոյցութիւնդ գրգռուած՝ այս այլանդակ տեսարանն առջևդ հաներ է : Մի մտածեր աս բանիս վրայ . որովհետեւ առանց Աստուծոյ կամքին բան մը չկրնար ըլլալ , և ինքը կրնայ չարէն ալ բարիք հանել . իրեն յանձնէ ուրեմն ասոր հոգն ու հանդարտէ » :

Վարդուհին սիրով մօտիկ ըրաւ խաթունին այս իմաստուն խորհրդին , բայց ամենեւին չհանգստացաւ . սիրտը արտաքօյ կարգի այլայլութեան մէջ էր : Որչափ կարելի էր ջանաց ծածկել իր վիշտն , և տխրութիւնը սրտին մէջ պահած՝ տառապեալ կեանք մը կ'անցընէր :

Է

ԵՐԿՈՒ ԳՈՂԵՐ

Սակայն Աստուածային նախախնամութիւնը ուղեց Յովսէփի փրկութեան առիթ մ'ալ տալ՝ հիւանդութիւն մը խրկելով վերան, որով պէտք էր խելքը գլուխը ժողովէ : Յոր մը սկսաւ ըսել թէ կարգէ դուրս գլխու ցաւ մը ունի . ու ետեւէն սաստիկ ջերմ մը յաջորդեց : Հարկադրեցաւ անկողին մտնալ, ու բժիշկը զինքը տեսնալէն ետքը՝ առին հիւանդանոց տարին : Թէպէտ տրուած դեղերը հիւանդութեան առջեւն առին, բայց անանկ տկար մնաց Յովսէփ ամբողջ ամսուան մը միջոց, որ բժիշկներն սկսան վախնալ թէ չըլլայ որ հիւանդութիւնը բարակցաւի (ՏՃ . վերեւ) փոխուի : Իսկ Լէժէր ստէպ իր ընկերոջն այցելութիւն կ'ընէր, և ամէն ջանք ըրաւ զանիկայ զուարթ բռնելու :

Այս երկարատեւ ժամանակիս մէջ որ անկողինը զինքը բռնեց, խեղճ հիւանդը

դատաստանի հանեց իր կեանքը մտքին մէջ : Խղճմտանքը իր գէշ ճամբուն համար զինքը կը յանդիմանէր , և շատ անգամ կ'արտասուէր յիշելով իր անթիւ սխալ մունքները : Նորանց գարշեցաւ անցուցած կեանքէն , ու ինքզինքը նորոգելու պատրաստուեցաւ . բայց յանկարծ նոր արգելք մ'ալ ելաւ դիմացն ու փափաղը խափանեց :

— « Ի՞նչ պիտոր ըսեն հիմա իմ ընկերներս , երբոր յանկարծ տեսնեն որ հին ու նակութիւններս վերջացուցեր եմ : Կարենամ պիտոր անոնց կատակներուն համբերել : Արդեօք խօսքի տակ մնալու երկայն մտութիւնը պիտի ունենամ : Բանակին մէջ կարենամ պիտի ուրիշներուն աչքին առջև իբրեւ ճգնաւորի մը պէս ապրիլ : Այո , անոնց կատակները բանի տեղ պիտի չդնեմ , վարքս պիտի փոխեմ ու կրօնասէր պիտի ըլլամ . վասն զի իմ թշուառութիւններս զԱստուած մոռնալուն ժամանակ պատահեցան : Անանկ է , ալ Լէֆէրին քով յաճախելէն ետ կը կենամ , հիւանդանոցէն ելլելուս պէս ընդհանուր ապաշխարութեամբ մը մեղքերս կը քաւեմ , և առջինին պէս հանգիստ ու խաղաղ կեանք մը կ'անցընեմ :

» Թէպէտ . . . շատ դժուար է անգադար ուրիշի հեղնութիւնները ըսել . սարսուփելի բան է զինուորականի մը՝ պարաս տեղը նախատուիլ առանց համարձակելու

պատասխան մը տալ : Թէ որ քանի մը ա-
միս միայն այդ վիճակին մէջ կենալու ըլ-
լայի , բան մը չէր , բայց դեռ խել մը տա-
րի պէտք է զինուորութեան ժամանակս
լմընցընելու համար : Ո՛վ Տէր , այս ի՛նչ
խեղճ վիճակ , կ'ուզեմ ու չեմ համարձա-
կիր : Բայց պէտք չէ վհատիլ . ժամանա-
կին անշուշտ խելքս ինծի կը ցուցընէ բըռ-
նելու ճամբաս » :

Ասոնք էին ահա Յովսէփի անկեղանոցին
մէջ ըրած խորհրդածութիւնները : Լաու-
թեան ճամբուն մէջ մտնալու խղճմտան-
քէն ստիպուած , թէպէտ կը ճանչնար ա-
նոր հարկաւորութիւնը , բայց մարդկային
նկատմունքը կապկըպեց իր յօժարութիւ-
նը , անդունդին բերանը մնաց դարձեալ ,
ուսկից վար գլորաբերելը շատ դիւրին էր :
Լէժէր , փորձիչ սատանայի մը պէս միշտ
կը ջանար զանիկայ չարութեանց ճամբուն
մէջ նորէն խոթել , և այնչափ ըրաւ՝ որ
Յովսէփ կը փափագէր մէկ վայրկեան ա-
ռաջ հիւանդանոցէն ելլալ , որպէս զի իր
առջի սովորութիւնները ձեռք առնու-
նք վերջապէս հասաւ այն վայրկեանը , յո-
րում բոլոր իր առաջադրութիւններն ըն-
դունայն ելան : Զինուորանոց երթալուն՝
շատ ուրախութեամբ ընդունեցան զինքն
իր ընկերները :

Խել մը օր անցնելէն ետեւ , դարձաւ Լէ-
ժէր ըսաւ իրեն .

— « Գիտես , բարեկամ , երկայն առե-

նէ 'ի վեր պանդոկ չենք գացած միատեղ .
վաղը իմ ծառայութեանս օրն է , եկուր
երթանք այսօր ուրախութիւն մը ընենք » :

Յովսէփ չէ չըսաւ : Այս անգամ Ղէժէր
գինի միայն բերել չտուաւ , հապա աղէկ
կերակուր մ'աւ : Անշան նստեցան , ու ա-
մէն բան աղէկ գնաց :

— « Բայց բաւական ստամկ ունիս » ,
հարցուց Յովսէփ՝ պատրաստուած բանե-
րուն վրայ դարմացած . ես միայն ժամա-
ցոյցս ունիմքովս :

— « Հանգիստ եղիր , բարեկամ , ես
ստակ ունիմ » :

Ըսաւ ու զրպանէն խել մը սկստ հանեց
ցուցուց :

Ապշեցաւ Յովսէփ տեսնելով այնչափ
ստակը : Ղէժէր գինի լեցուց , ու ետեւէ
ետեւ շատ մը շիշեր պարպուեցան . յետոյ
այս երկու քաջերը սկսան երգել , զինուո-
րանոց քաջուիլը մոռնալով : Գիշերուան
մթութիւնը երկրիս չորս կողմը պատած ըլ-
լալով , պանդոկապետը երկու զինուորա-
կանացն իմացուց թէ զինուորանոց եր-
թալու ժամանակն հասեր էր : Յովսէփ
կատարեալ գինովցեր էր . իսկ Ղէժէրի
խելքը գլուխն ըլլալով , վճարեց ծախքն
ու ընկերոջը հետ խանութէն դուրս ելան :
Բայց ո՛ր երթան : Շատոնց զինուորանոցը
դոցուած ըլլալով , թէ որ հոն երթային նէ՛
յայտնի էր որ բանտ սլիտի դրուէին :

Մինչդեռ Ղէժէր ուր երթալիքնին կը

մտածէր, մէյ մ'ալ գոց կառք մը տեսաւ որ գեղացի մը քաղքին դէպ 'ի մէկ դուռը կը տանէր. կեցուց կառավարն ու ըսաւ.

— « Խնդրեմ շնորհք մը ըրէ մեզի. ընկերս ու ես վեցամսական արձակուրդ մը առինք մեր գլխաւորներէն, և թէպէտ ըստ ինքեան հիմա քաղքէն դուրս պէտք էինք ըլլալ, բայց սա պանդոկը մէյ մը հանդիպելով խիստ չատ խմեցինք: Եւ որովհետեւ պանդոկապետը տեղ չունի գիշերը հոն հանգչեցընելու համար զմեզ, ուստի գիշերապահ զինուորներէն բռնուելու ու զինուորանոց տարուելու վտանդին մէջն ենք: Թող տուր որ մտնանք կառքիդ մէջ ու յարդին վրայ պառկինք. մի վախեր կը վճարենք. ահա ան սա ». ու արծաթ ստակ մը դրաւ ձեռքը:

Հաւտաց գեղացին Լէժէրի խօսքերուն, զիջաւ անոնց առաջարկութեանը, կառքին մէջ ընդունեցաւ, որուն մէջ աղէկ մը պահուրտեցան, և այսպէսով քաղքէն դուրս ելան: Շուտ մը քուն մտնալով, առանց իմանալու տասներհինգ մղոն տեղ ճամբայ ըրին: Վերջապէս գեղացին ուղելով իր գեղը դառնալ, ըսաւ իրենց որ կառքէն վար իջնան: Յովսէփ զարմանքէն աչքերը աղէկ մը բացաւ ու ասդիս անդին կը նայէր, որովհետեւ առաւօտեան ժամը երեքին ինքզինքը անձանօթ գեղի մը մէջ գտաւ. կարծեց որ երազ կը տեսնէ, հազիւ կը յիշէր առջի գիշերուան անցած բաները, ու խել

մը հարցմունքները քրաւ իր բարեկամին :

Լէժէր բանը կառավարին չիմացընելու համար՝ նշանացի լռել պատուիրեց, ու գաւաթ մը օղի տնկելէն ետեւ, իմացուց որ պէտք է ճամբայ ելլել աւելի հեռուն երթալու համար : Յովսէփ, որ տեղեակ չէր բարեկամին դիտմանը, ինչ մտածելիքը չէր գիտէր այս բանին վրայ, և անհանգիստ եղաւ : Երբոր գեղէն անցան հեռացան, վերջապէս հարցուց թէ ուր կ'երթան ատժամուն : — « Ա'իմանաս », այս եղաւ Լէժէրի պատասխանը, ու ճամբանին շարունակեցին :

Արեւն ելած ըլլալով, մօտակայ անտառ մը իր առաջին ճառագայթներովը կը լուսաւորէր :

— « Սա տեղ մօնանք, քսաւ Լէժէր, ու երթանք քիչ մը հանգչինք խոտին վըրայ, մինչեւ որ բազդերնիս շտկելու առիթ մը գիմացնիս ելլայ » :

Նոյն միջոցին այս երկու բարեկամները ճամբէն խոտորելով այն անտառը մտան : Հոն անդգամ Լէժէրը իմացուց թէ ժամանակին ներս քաշուելու հրամանը չպահելն համար ու բանտի մէջ փտտելու յօժարութիւն չունենալնուն, ուրիշ ճար չէր մնացեր իրենց՝ բայց եթէ դատաւիք ըլլալ :

— « Արդէն սաստիկ ձանձրացեր եմ տա գինուորի կեանքէն, աւելցուց՝ հայհոյանաց հեղեղ մը թափելով . մեր գլխաւորները մէյմէկ բռնաւոր են, ու մենք ողորմե-

ի գերիներ : Հոս , բարեկամ , կրնանք եր-
ջանիկ ու աղատ կեանք մը անցընել :

— Ի՞նչ պիտոր ընենք այս անտառիս
մէջ , հարցուց Յովսէփ խօսքը կտրելով :

— Քիչ տառնէն կ'իմանաս ընելիքնիս :

— Բայց ո՞վ պիտի կերակրէ զմեզ :

— Ահա ասիկայ « , կրկնեց Լէֆէր մէջ-
քէն լայն դանակ մը քաշելով :

Այս խօսքիս , այս երեւութիս քիչ մնաց
որ Յովսէփ ինքզինքը կտրանցընէր : Գող
ու աւաղակ ըլլալու դադափարը վեր 'ի վայր
ըրաւ զինքը , սիրտը կտոր կտոր եղաւ
մտածելով իր ընելու անարդ արհեստը :
Ի՞նչ պատասխանելիքը չգիտցաւ , ու սար-
սափով աչքը դանակին վրայէն անդին
դարձուց :

Այն վայրկենին միտքը եկան իր առա-
քինի մօրն , աղնիւ ժողովրդապետին ու
սիրելի Վարդուհւոյն խրատները : Իմա-
ցաւ , բայց խիստ ուշ , որ անոնք որ այն-
չափ կրկին և կրկին ապրտալրեցին իրեն
Լէֆէրին քով չմօտենալու , իրաւունք ու-
նէին . որովհետեւ յետ այնչափ չար ունա-
կութեանց զինքը սովորեցընելուն , կ'ու-
ղէր զինքը աւաղակ ալ ընել : Բարկու-
թիւնը զինքը առաւ , սիրտը ուժով կը նե-
տէր , ու դիմացինը յանդիմանելու չհա-
մարձակելով՝ ինքզինքը ներքուստ կը պա-
խարակէր : Ատքը խոտին վրայ ախուր
լուծեամբ մը ինկաւ պառկեցաւ , և աչ-
քերն ամենեւին վեր չէր վերցընէր , որպէս

զի չըլլայ որ տեսնայ այն դանակը գոր Վէ-
ժէր իր կատաղութիւնը յագեցընելու հա-
մար պիտի բանեցընէր այն եղիւլի զոհե-
րուն վրայ, որ հոնաեղէն անցնելու գըծ-
բաղդութիւնը պիտի ունենային: Հուսկ
յետոյ չկրցաւ անանկ լուռ կենալ, և ու-
ղելով անօրէն Վէժէրի առաջարկութեանը
դէմ բողոքել՝ ոտք ելաւ անկուեցաւ ու ա-
զաղակեց:

— « Ե՞ս սպանող ըլլամ, ոչ երբէք: Ա-
ւելի յանձն կ'առնում երթալ զիս իմ
գլխաւորներու ձեռքը մատնել, խոստո-
վանիլ ըրած յանցանքներս ու կրել այն
ամէն պատիժներն որ ինծի պիտի տան,
քան թէ սղծել զիս այդպիսի անօրէնութե-
ամբ: Յայտնի է ո՞վ չգիտեր թէ զինուո-
րական վիճակը տաժանելի վիճակ մ'է,
բայց այնպիսի բան մը ոչ երբէք կը հրա-
մայէ որ ուղիղ սկզբանց դէմ ըլլայ. իսկ
ընդ հակառակն հոս պէտք է որ բոլոր
մարդկութեան զգացմունքն իս մէկդի դը-
նենք, որպէս զի կարենանք այդպիսի գոր-
ծողութիւն մը ընել: Աւաղակ մը ըլլա՞մ.
քաւ լիցի, ոչ, ոչ երբէք »: Աս ըսաւ ու
արտորնօք հեռացաւ դնաց:

Վէժէր ոտք ելաւ ու դնաց արգիլեց՝
մինչդեռ անիկայ փոսի մը վրայէն ցատքե-
լով հասարակաց ճամբան կ'ուղէր ելլել:

— « Յովսէփ, ըսաւ անոր, մտիկ ըրէ,
դու բանը խիստ ծանրի առիւր: Այդ դա-
նակը քեզի ցուցընելով չէի ուզեր ըսել

թէ քեզ սպանող մը կ'սեղեմք ենել, ես իսկ, քեզի պէս, փափաղ չունիմ իմ եղբարցս արիւնը թափելու : Հիմա բաներնիս հոն հասած է, որ չենք կրնար մեր գունդը դառնալ, ոչ ես, ոչ դու. վասն զի միայն զինուորական կարգաց մէջ եղած չէ պա- կասութիւնը, հապա ալ աւելի մեծ բան կայ » :

Եւ իրաւցընէ այս եղկելիս իրաւունք ու- նէր. Յովսէփ չէր գիտէր թէ Լէօէր առ- ջի գիշերը պաշտօնակալի մը խուցէն ստա- կի մեծ գումար մը գողցեր էր, որ զինուո- րական օրինազանցութեան վրայ աւել- ցուելով, ցականաւու պատուհասին ար- ժանի կ'ընէր զինքը : Եւ որովհետեւ գնդին մէջ կատկած կար թէ Յովսէփ ալ Լէօէրի հաղորդակից է, անով կրնար ինքն ալ նոյն պատուհասին մատնուիլ :

— « Պէտք է ուրեմն, ըսաւ, նախ ա- ղէկ մտածել, քանի որ կեանքդ ցականա- ւու պատժոյն չես մատնած » :

Այն ատեն այս երկու բարեկամաց մէջ վէճ մը փրթաւ. և Լէօէր բիւրաւոր պատ- ճառներ գտաւ զանիկայ համոզելու համար որ իր հետը կենայ : Այս պատճառները խիստ մեծ տպաւորութիւն ըրին խեղճ ե- րիտասարդին վրայ : Դատաւորաց ձեռքը մատնուելու վախը բերանը դոցեց, և թէ- պէտ կը ցաւէր այնպէս գիւրաւ ընկերոջը հրապուրանացը զիջանելուն վրայ, հան- դերձ ոչսու համոզուեցաւ անոր ըսածին .

վասն դի Վէժէր այնպիսի ճարպիկութեամբ մը անոր առջևը դրաւ բանը , որ վերջապէս յաղթանակեց : Աւստի որոշեցին իրենց ապառնի վիճակը : Վէժէր նորէն կրկնեց Յովնեփի որ սպանութիւն ընելէ կը սարսափի , ու ապահովցուց զանիկայ որ դանակ ցուցընելով միայն՝ կ'ուզէր զարհուրեցընել ճամբորդները ու ասանկով անոնց ստակը դիւրաւ ձեռքերնէն առնուլ :

Նախ և առաջ որոշեցին հագուստնին փոխել , դինուորի զգեստնին հանել՝ որպէս զի չճանչցուին , ու երկրորդ՝ աւելի հեռուն երթալ : Աւստի ձգեցին անտառը , բայց հասարակաց ճամբէն չուզելով երթալ , արտերուն մէջի նեղ ճամբաներէն սկսան երթալ դէպ 'ի գեղ մը որ իրենց աջակողմեան դին կ'իյնար : Հոն նախաճաշիկ ընելու համար կեցան , զգեստ գնեցին , ու երկու ժամի չափ հանգչելէն ետեւ , ճամբանին շարունակելով ու որչափ որ կարելի էր տեղւոյն գլխաւոր ճամբէն հեռանալով , վերջապէս իրիկուան դէմ լեռան մը ստորոտան հասան , որ մութ անտառով մը ծածկուած էր , ու սլաւորատուեցան նոյն գիշերը հոն անցընել . և որովհետեւ հետերնին կերակուր բերեր էին , հանգիստ կերան . յետոյ պառկեցան խոտին վրայ ու շուտ մը քուն մտան :

Հաղիւ թէ քանի մը վայրկեան կար որ քուն կը քաշէին , մէյ մ'ալ Վէժէր ճանապարհորդի մը ռանաձայնէն՝ որ նոյն ճամ-

բէն կ'անցնէր, արթնցաւ : Մէկ ցատքելով մը անտառին եղերքն հասաւ , և ուժով մը սուլելով իբր թէ իր ընկերները կը կանչէր , յարձըկեցաւ միայնակ ճանապարհորդին վրայ : Իսկ այն խեղճը գիշերուան սկիզբը անանկ յանկարծակիի դալով , ուղեց փախըստեամբ աղատիլ : Բայց Լէժէր չուտով վրան հասաւ , և որոտագոչ ճայնով մը կանչեց .

— « Քսակդ , կամ կեանքդ . նայէ վեց հոգի ենք , ուստի տեղէդ չչարժիս , ապա թէ ոչ կը մեռնիս » :

Այս անցաւորը երկրագործ մըն էր որ տօնավաճառէ մը կը դառնար ուր ցորեն ծախեր էր , ու ծառան կառքին հետ թողլով որ սովորական ճամբէն երթան ինքը կարճ ճամբով մը տուն կը դառնար : Առանկ յանկարծակի բռնուելով ու բաց ի բարակ դաւաղանէ մը ուրիշ ղէնք չունենալով , քանի մը բառ կախաղեց , ու վախնալով որ չըլլայ թէ Լէժէրի ըսած ուրիշ հինգ աւազակն ալ վրան վաղեն , թողուց որ մերկացընէ ղինքը : Առաւ Լէժէր անոր ստակը , ժամացոյցը , ու առանց ուրիշ չարիք մը ընելու՝ ճամբան շարունակել հրամանեց :

Յովսէփ ականատես եղեր էր այս յափըշտակութեան , ու երբոր եկաւ ընկերը՝ դարմանք ցուցուց խեղճ մարդուն այնչափ ընդդիմութիւն ընելուն վրայ , ու ցաւակից ալ եղաւ անոր փիճակին : Նստեցան համբեցին ստակը , որ երկուհարիւր

քառասուն և երեք ֆրանքի կը հասնէր :

— « Այսչափ ստակով, ըսաւ Լէօնը, կրնանք քանի մը շարաթ ինչպէս որ պէտք է անցընել. անկէ վերջը ուրիշ առիթ կը գտնանք : Բայց հիմա շուտով պէտք է փախչիլ այս տեղէն. վասն զի ան գեղացին կրնայ զմեզ մատնել » : Բաժնեցին ստակը, ու քիչ մը օղի տնկելէն ետեւ՝ ճամբայ ինկան :

Գեղեցիկ ու զով գիշեր մըն էր. լուսինը կը լուսաւորէր երկու բարեկամաց ընթացքը, որոնք չորս ժամի չափ քալելէն ետեւ, գետակի մը քով կանկ առին, որուն մեղմածայն մրմունջը կը հրաւիրէր զիրենք գալ ծարաւնին անցընել : Այն օրէն ետեւ դեռ ուրիշ շատ յափշտակութիւններ ըրին, բռնելով կողոպտելով անցաւորները, թէպէտ առանց անոնց կենացը վնաս մը ընելու : Միշտ տեղէ տեղ կ'անցնէին՝ բռնուելէն զգուշանալու համար, ու ասանկով խել մը տեղ քալեցին :

Ը

ԴԱՐՁ Ի ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ ՏՈՒՆ

Սակայն պաշտօնակալին խուցին մէջ
 եղած գողութիւնը բոլոր զինուորաց մէջ
 շփոթութիւն մը ձգեց էր : Իրիկուան դէմ
 երբոր ստակին վերցուիլը խմացաւ , դնաց
 հասկըցուց հաղարապետին , որ հրամայեց
 որ ոչ ոք գնդէն դուրս կարենայ երթալ :
 Այնչէն սկսան խուցերը քննել , բայց բան
 մը չգտան : Եւ որովհետեւ չէթէր ու Յով
 սէփ մէջտեղը չէին , բնականապէս կաս-
 կածնին անոնց վրայ դնաց , ու պատուէր
 տուին բարեկարգութեան վերակեցու պաշ-
 տօնակալին՝ որ երբ զինուորանոց դառնան
 առ երկուքը , արգելանոցը դրուին : Բայց
 որովհետեւ անոնք չերեցան , անիկայ եղաւ
 ապահով նշանն իրենց յանցաւորութեանը .
 ամէն տեղ փնտուցին , բայց չկրցան գրա-
 նալ :

Օր մը խեղճ վարդուհին իր քուրերէն
 մէկէն նամակ մը առաւ որով կը ծանուցա-

ներ թէ Յովսէփ Լէժէրին հետ մէկտեղ
զինուորութենէ փախեր են , և թէ ծանր
գումար մը ստակի գողութեան յանցաւոր-
ները կը սեպուին : Այս լուրն այնպիսի
տալաւորութիւն մը բրաւ առաքինի օրիոր-
դին վրայ , որ ինքզինքը կորսնցուցած գե-
տին ինկաւ : Իյնալու ճայնէն կոմսուհին ,
որ նոյն միջոցին մօտիկ խուց մըն էր , հոն
վազեց , ու այնպիսի խեղճ վիճակի մը մէջ
գտնելով Վարդուհին , օգնութեան կան-
չեց : Հազիւ կրցան խելքը գլուխը բերել :
Ու ինքզինքը գտնալուն պէս՝ այս եղաւ
տուջի խօսքը . « Ո՛վ մայր իմ . ո՛վ Յովսէփ » :
Անօգուտ աեղ կը ջանային հանգարտեցը-
նել . բոլորովին անմխիթար մնաց . իր թա-
փած արցունքները միայն քիչ մը մխիթա-
րեցին զինքը : Շատ օրեր ասանկ սաստիկ
ցաւի մէջ ընկղմած մնաց :

Բայց նոյն միջոցները Մարտինոսէն ու-
րիշ նամակ մ'ալ առաւ , որով կ'աղաչէր որ
տուն գառնայ՝ հիւանդ մայրերնին տեսնե-
լու համար : Վարդուհւոյն վշտացը վրայ
այս նոր տխրութիւնն ալ աւելնալով , ու
գետալառ բրաւ զինքը . մէկէն հրաման ա-
ռաւ իր մօրը տեսութեան երթալու : Շուտ
մը կ'ոմսն իր կառքին երկու ձի լծել տուաւ
ու խրկեց օրիորդը Պլէթրէ գեղը , որ գղե-
կէն հինգ փարսախս հեռու ճամբու մը վրայ
կ'իյնար՝ ուսկից կ'անցնէր ճեպընթացը , ու
բով որ պիտի շարունակէր Վարդուհին իր
ճամբան՝ Տալիպուրկ մօտենալու համար :

Կառքը երկու ժամուան մէջ գլխարդու-
հին Պէթրէ տարաւ : Հոն ելաւ ճեպընթա-
ցին տեղը գնաց , ու սաստիկ ցաւով խմա-
ցաւ որ նոյն օրը պիտի չանցնէր : Հիմա
ինչ ընէ . Ռոմանգէնի դղեակը դառնայ՝
երկրորդ օրը նորէն գալու համար , չէ նէ
հոն կենայ : Բայց վերջապէս ետ խրկեց
կառքը , խնայընելով կոմսին ծառային՝ որ
նոյն գիշերը ան գեղը անցընելու միտք
ունի , պանդոկի մը մէջ ըլլայ , վարձու-
րի տուն մը ըլլայ , որպէս զի երկրորդ օ-
րուան ճեպընթացին անվրէպ հասնի :

Որովհետեւ օգն աղէկ էր ու դեռ ժամը
երեքն էր կէսօրուրնէ վերջը , երկրագոր-
ծի մը տուն ձգեց իր կապոյն , որուն մէջ
քիչ մը զգեստեղէն կար , ու նոյն տանը
մէջ պառկելու հաւանութիւն ընդունելէն
ետե՛ առաւ իր աղօթագիրքը ու գնաց ճամ-
բուն վրայ պառտելու՝ սրտին տխրութիւնը
քիչ մը փարատելու համար :

Հոն գետնին վրայ տնկուած խաչի մը
հանդիպելով՝ որ ճամբէն քիչ մը տնդին
էր , քանի մը աղօթքներ ըրաւ : Փրկչին
ոտքին առջև ծնկան վրայ եկած՝ իր հոգին
Աստուծոյ հետ կը միացընէր ու կը պաղա-
տէր որ իր մօրը առողջութիւն տայ : Աղօ-
թագիրքը ձեռքը թղթատելու ժամանակ՝
Յովսէփի տուած մանիչակը աչքին զար-
կաւ : Աւ ան նկարին տակը եղբօրը դրած
տողերը կարդալով , սկսաւ սաստիկ դռ-
ղալ ու գունաթափ երեսներն արցունքով

կը թրջէին . խնդրեց Աստուծմէ որ Յովսէփի դարձ տայ :

Մինչդեռ այսպէս աղօթելու դբաղեր էր , մարդու մը ոտքի ձայն լսեց որ դէպ 'ի իրեն կու գար . դարձուց գլուխը , ու վերարկուի մը մէջ պլլուած մէկը տեսաւ որ իր վրայ կը յարձրկէր : Թանձր մօրուք մը բոլորովին ծածկած էր դէմքը . գլխարկն ալ այնչափ վար քաշած էր՝ որ գլուխը չէր տեսնուէր : Ահռելի ձայնով մը հրամայեց որ ունեցած ստակն ու գիրքը իրեն տայ , ու առանց պղտի ձայն մը հանելու շուտով տեղը դառնայ՝ թէ որ մեռնիլ չուզեր : Լայն դանակն որ նոյն միջոցին մէջքէն քաշեց՝ իր ահաւոր խօսքերուն հաստատութիւն կու տար :

Վարդուհին վախէն սարսափած փախչիլ ուզեց . բայց շուտով անոր կորովի բազուկներէն բռնուեցաւ :

— « Էհ , այնչափ ընդդիմութիւն մի՞ ըներ , անմիտ աղջիկ , ըսաւ աւազակը . ապա թէ ոչ ես քեզի կը սորվեցընեմ հնազանդիլ » :

Այս խօսքերը , այն խոժոռ նայուածքը , այն դանակը , ու այն սպառնալիքները դեռահասակ աղջրկան արիւնը երակներուն մէջ պաղեցուցին . ալ չյանդգնելով ձայն հանել , այն գաղանին հարուածին տակ իյնալու վախէն՝ հանեց քսակէն որչափ որ ստակ ունէր գրքին հետ միասեղ տուաւ , ու կայծակի արագութեամբ փա-

խառ գնաց : Իսկ աւազակն առանց անոր ուրիշ վնաս մը ընելու թողուց սր երթայ , քաշուեցաւ անտառին թանձրութեանը մէջ ու գնաց իր ընկերը գտնալու : Այս աւազակս ինքն Վէժէրն էր :

Յովսէփ խորունկ քունի մէջ էր . մէյ մ'ալ Վէժէրի ոտքին ձայնէն արթնցաւ :

— « Ե՛լ , ծոյլ , ել ու մտիկ ըրէ , ըսաւ անոր . մինչ ես անդին աւարներ ձեռք կը ձգեմ , դու ասդին կը քնանաս : Նայէ , ահա լատիկ քառասուն ֆրանդ ալ որ օրիորդէ մը յափշտակեցի , որ հոն անդին խաչին տակ աղօթք կ'ընէր : Ուղեց ձեռքէս փախչիլ , բայց թող չտուի ու առանց ժամանակ տալու որ ինքզինքը գտնայ՝ առի ստակն ու գիրքը ձեռքէն : Խեղճ ողորմելին տեւրեի մը պէս կը դողդըղար , աչքերն ալ արցունքով թրջած էր : Ա՛ռ , բարեկամ , քեզի ընծայ կ'ընեմ այս գիրքը . ասիկայ ալ քաղաքը ծախածնուս չափ գեղեցիկ է , դոր այնչափ կը սիրէիր . կրնաս այդ գիրքը գործածել՝ աղօթքներովդ մեր ծուղակին մէջ չատ մը թռչուն ձգել տալու համար » . ու միմոսական դէմքով մը նետեց անոր գիրքը :

Առաւ գիրքն Յովսէփ , ու աղէկ մը զննելէն ետեւ գոյնը նետեց . բացաւ ու առաջին երեսը կարդաց . « Այս գիրքս վաւր Ֆոկըլ վարդուհւոյնն է որ Մէրինեի կալուածը կը բնակի » : Դարձուց քանի մը թուղթ ալ , ու մէկէն աչքին դալաւ այն

մանիշակն որ իր բաժանման առջի գիշերը
տուեր էր անոր, որուն տակի տողերն ալ՝
զոր ինքը գրեր էր՝ միտքը եկան :

Երանի որ քաղցուենի լըծոյդ ըզբեռն,
Ո՛վ Տէր, բառնայ զանձամբ յիւր ծաղիկ տիւ .
Նա զլի կըշիռ փոխարինին
Աստ ի խոնարհ իսկ վայելէ :

— « Տէր Աստուած, կանչեց ինքիրմէ
գուրս ելած, այս գիրքը իմ քրոջս է : Եղ-
կելի դու, իրեն վրայ յարձակեր ես . ըսէ
ինծի ո՛ւր գնաց, ըսէ . պէտք է որ գինքը
գտնամ, տեսնուիմ հետը : Ո՛հ, ի՞նչ եղաւ
սրտիս, ոչ, ես այսպիսի այլայլութիւն եր-
բէք ունեցած չեմ » :

Արտորայ ոտք ելաւ, ու առանց պա-
տասխանելու ժամանակ թողլու լէժէրի՝
մէկդի նետեց վերարկուն ու գլխարկը,
ու արագ արագ վաղելով ելաւ փախաւ,
իբրեւ թէ սատանաներն ետեէն վաղէին :
Անօգուտ եղաւ լէժէրի կանչելը . անիկայ
բան չէր լսէր, ու սահուն քալուածքով մը
բոլոր առջևն ելած անգոր խոչերուն վրայ-
էն կը ցատքէր կ'անցնէր : Գէպ'ի խաչը դի-
մեց զոր անտառին եղերքները տեսաւ :

Գալով մեր փրկութեան դործիքին ոտ-
քը, կեցաւ, նայեցաւ չորս կողմը, ու
քիչ մը հեռու տեսաւ ճամբայ մը որ օձա-
պառյա չրջաններով կ'աներեւութանար աչ-
քէ . իսկ որովհետեւ ինքը անդիի կողմէն
մտեր էր անտառը, անոր համար ան տե-

ղերուն տեղեակ չէր . բիւր տեսակ մտածութիւն այս վայրկենիս գինքը կը խռովէին . արդեօք ինչպէս Վարդուհին այն տեղն եկեր էր , ինչ կ'ընէր հոն , հիմա ո՞ր է : Բայց այս միայն որոշ գիտէր թէ ինքը պիտի ըլլայ , վասն զի ան զիրքը անժըխ տելի ապացոյց մըն էր . սակայն ո՞ր կարենար գտնալ գինքը :

Վար իջաւ բարձրաւանդակին վրայէն որուն վրայ տնկուած էր խաչը , ու իբրեւ աներեւոյթ ձեռքէ մը մղուած՝ շիտակ մեծ ճամբուն մէջ մտաւ . հոն նորէն սկսաւ ան տեղերը դիտել , ու զանգակատան մը ծայրը տեսաւ որ ծառերուն թանձր տերեւոցը ետէն ամպերուն մէջ կը խառնուէր :

— « Ահա գեղ մը , ըսաւ ինքիրեն , քոյրս հոն փախած պիտի ըլլայ , ես տլ գէպ 'ի հոն երթամ » : Երբոր գեղին մօտեցաւ , վաղեց ու առջի հանդիպած տունին հարցուց թէ արդեօք Վարդուհի Վալտֆոկը անունով օրիորդ մը եկած էր այն գեղը : Բայց տնեցի կիներ ոչ անանկ անուն գիտէր . և ոչ բնակութեան տեղը :

— « Այս միայն տեսայ , պատասխանեց , որ երկու ժամ առաջ դեռահատակ օրիորդ մը կառքով եկաւ , ու ինծի անանկ երեցաւ որ ճեպընթացը կը փնտրուէր . ահաւասիկ այս է անոր վրայ գիտցածս :

— Ես հիմա տեսայ որ գեղը կը մըտնար , ըսաւ կնկան էրիկն որ Յովսէփին ըրած հարցմունքը լսեր էր . և գէպ 'ի սա

դեղին տունը կ'երթար . բոլոր ուժովը կը վազէր , կարծես թէ դժբաղդութիւն մը եկեր է զլուսը » :

Յովսէփ , որ վարձակալին այս վերջին խօսքին վրայ խռովեցաւ , մէկէն խմացաւ որ ան անձը չէժէրէն կողոպտուածը պիտի ըլլայ . սակայն չուզելով իր այլայլութիւնը յայտնել , շնորհակալ եղաւ անոնց ու դէպ ի դեղին տունը սկսաւ երթալ : Որչափ կը մօտենար այն տանը , այնչափ աւելի սիրտը կը դողար . վերջապէս դրան առջև հասաւ , դարկաւ դուռը ու ներս մտաւ : Եւ հազիւ թէ քանի մը քայլ առեր էր՝ տեսաւ իր սիրելի Վարդուհին , որ տաստիկ այլայլած աթոռի մը վրայ նստեր էր : « Ո՛վ քոյր իմ » աղաղակեց ու գիրկը վազեց : Վարդուհին անանկ նայուածք մը վրան ձգեց , որուն մէջ թէ՛ զարմանք կար եւ թէ՛ ուրախութիւն : « Ո՛հ , դո՛ւ ես , Յովսէփ , ո՛վ եղբայր իմ » . ու սլլուեցան իրարու : Հառաչանքնին ու արտասուքնին ի մի խառնուեցան . երկուքն ալ չէին կրնար խօսիլ . մէկը հարցընելու կը վախէր , մէկալն ալ պատասխան տալու , մէկ կողմանէ ալ հոն մարդ ըլլալով՝ անխոհեմութիւն կ'ըլլար իրարու սիրտ բանալը :

Բայց երբոր մինակ մնացին , Յովսէփ հարցուց իր բրո՞ջը թէ ինչէն ան գեղն եկեր էր :

— « Երկու ժամ է որ ես հոս եմ , պատասխանեց Վարդուհին : Կը մտածէի որ

Հոսիէ ճեպընթաց մտնամ հիւանդ մայրեր-
նուս տեսութեան երթալու համար :

— Ի՞նչ կ'ըսես , մայրերնիս հիւանդ է ,
անանկ է նէ պէտք է հիմակուընէ մէկէն
երթալ :

— Բայց , Յովսէփ , չես տեսներ որ ա-
տենը խիստ ուշ է այսօր երթալու համար ,
կէս ճամբան չըրած գիշերը վրայ կը հասնի :

— Փոյթ չէ , մէկէն երթալու ենք հոս-
կէց , ալ չեմ ուզեր զիս այս տեղերս տես-
նել , սաստիկ ծանրութիւն մը կը ճնշէ
սիրտս : Արովհետեւ դու ալ հոս կենալու
պատճառ մը չունիս , անոր համար չեմ
ուզեր ալ երկայն ատեն հոս կենալ : Ան-
շուշտ կը վախես որ ոտքով քալելով սաս-
տիկ կը յոգնիս . ես հիմա կառք մը կը բռ-
նեմ , վճարելու ստակ ունիմ » :

Ինչ մտածելիքը չէր գիտէր Աարգուհին
թէ եզբօրը հոն գտնուելուն և թէ ան տե-
ղուանքէն հեռանալու փափագանացը վը-
րայ : Մտքէն ալ չէր անցընէր որ անիկայ
ան աւաղակին ընկերն ըլլայ որ քանի մը
վայրկեան առաջ իր ստակն ու գիրքը յա-
փըշտակեր էր իրմէ : Յովսէփ դուրս ելաւ
ու աղաչեց վերը յիշուած վարձակալին որ
իրեն մէկը գտնայ որ կարենայ գիրենք տա-
սուերկու փարսախ տեղ տանիլ : Աար-
ձակալն ըսաւ թէ իր կառքը պատրաստ է .
ուստի հաշիւնին ըրին մէկտեղ ու գինը
կտրեցին : Յովսէփ չորս սկուտ տուաւ ա-
նոր , ու ձեռքէն եկածին չափ ճամբայ ել-

լելը կը փութացընէր : Առաւ Վարդուհին իր կապոցն , ու երկուքը մէկտեղ կառք հեծան ու հեռացան ան տեղերէն , որ վըշտալից յիշատակներ իրենց միտքը կը բերէին : Կառավարը վարձակալն եղաւ :

Հազիւ թէ կտոր մը ճամբայ ըրեր էին , նայիս հորիզոնը թուխ ամպերէ ծածկուեցաւ , ետեէն շուտ մը սաստիկ քամի մը ելաւ . մրրիկը նախ հեռուէն սկսաւ մռնչել , ու կամաց կամաց իրենց բռնած ճամբուն մօտեցաւ : Իւրաքանչիւր վայրկեան կայծակը երկնքին երեսը կը պատուէր . ու կը վախէին որ չըլլայ թէ ձին որոտման ձայնէն զարհուրած , և կամ փայլակներէն աչքը առած՝ խրտի ու փոսի մը մէջ առնէ նետէ զկառքը :

Ասանկ նեղութեամբ մէկ ժամի չափ երթալէն ետեւ , կառքը խեղճ զիւղիկ մը հասաւ , ուր և ոչ իջեան կար : Կառավարը քնաց շիւղերով ծածկուած հիւղի մը դուռը զարնելու , և շատ դժուարութեամբ հրաման առաւ որ ցրտէն սառած ճանապարհորդները հոն ապաստանին : Անձրեւը , որ հեղեղաբար ինջեր էր , սաստիկ թրջեր էր զգեստնին : Աղէկ կրակ մը վառուեցաւ , որուն քով նստեցան Վարդուհին ու Յովսէփը , մինչդեռ կառավարը իր ձին կը դորմանէր : Բայց այնչափը բաւական չեղաւ . կ'ուզէին քիչ մը բան ուտել և իրենց հիւրընկալը քանի մը գետնախնձորէ զատ ուրիշ բան չունէր , գորոնք եփել ալ պէտք

էր : Սակայն անօթի մարդիկ կերակուրներու մէջ խտրութիւն չեն դնէր . ուստի երեք ճանապարհորդները խիստ աղէկ աւ խորժակով կերան , ու դարձան նորէն բոցազարդ կրակին քով : Քամին ինչուան գիշերուան մէկ մասը շարունակեց . ամէն մէկ վայրկեան խեղճ հիւղը կը տատանէր , ու ճամբորդներն անդադար կը վախէին որ անոր աւերակներուն տակ չմնան :

Ան գիշերուան լռութեան մէջ շատ անգամ վարդուհին ուղեց պատռել անքողն որ դեռ իրեն կը ծածկէր եղբօրը այնպէս յանկարծ երևնալը , ու հարցընել թէ ուսկից իմացեր էր իր Պէթրէի մէջ ըլլալը . բայց օտարականին ներկայութիւնը միշտ կ'արգիլէր զինքը : Անճամբերութեամբ մը երկրորդ օրուան կը սպասէր , որ ասանկ հարկաւոր գաղտնիքներ պիտի յայտնէր իրեն :

Վերջապէս արևելից դռները բացուեցան ու արշալոյսն երևցաւ : Յովսէփն ու վարդուհին պատրաստուեցան հիւղէն բաժնուելու ու ճամբայ ելլելու : Բայց վարդուհին չկրցաւ կառքին մէջ նստիլ տկարութեան պատճառաւ , ու ասանկով հարկադրուեցան նոյն օրը ան գիւղիկին մէջ անցընել : Գեղին ամէն տեղը անսպասու ամայի էր . և ճամբան ծառերու բուներով ու ասպառաժներու կտորուանքներով լեցուած էր շատ տեղ , զորոնք ջրին բըռնութիւնը բերեր ձգեր էր :

Տեսնելով Յովսէփ այս վնասները , սկը-
սաւ մտքէն ըսել .

— « Ա՛հ , ինչ պիտոր ըլլայի արդեօք այս
մրրկին ժամանակ անձրևի , քամիի ու
ցրտի տակ . և ահաւասիկ իմ բռնած գէշ
ճամբաս զիս հոն հասուց : Զարհուրելի բան
չէ՞ անտառներու մէջ վայրի անասնոց հետ
սաղաստանարան փրնտուելը : Ես որ մեղաց
շուքէն կը դողայի , ինչպէս կը ցայ ինքզինքս
այնպիսի վիճակի նուաստացընել : Շատ
անգամ ըսեր են ինծի թէ նոյն իսկ ամե-
նէն փորձ առաքինի մարդիկն ալ երբոր
իրենք զիրենք մերձաւոր առթի մէջ կը
ձգեն՝ կործանելու վտանգի մէջն են : Դժ-
բաղդ փորձով մը իմացայ այս բանիս ստու-
գութիւնը , արհամարհելով այս խօսքը զօ-
րաց գնդին մէջ եղած ատենս : Ա՛հ , երբ
քրոջս հետ առանձին պիտի մնամ , որ կա-
րենամ անոր բանալ սիրտս » :

Երկրորդ օրը Վարդուհին քիչ մը վրայ
դնելով , ճամբայ ելան : Հետզհետէ՝ որչափ
որ Տալիպուրկ գեղին կը մօտենային , այն-
չափ ճամբան ալ կը դուրէր : Յովսէփ վար
ինջաւ կառքէն , ու ըսաւ քրոջն որ եթէ
կ'ուզէ՝ մնացած ճամբան ոտքով միատեղ
երթան : Դէմ չկեցաւ Վարդուհին , առաւ
կապոցը , զոր եղբայրը իր թևին տակ դը-
րաւ . ու յետ շնորհակալ ըլլալու վար-
ձակալին՝ դէպ 'ի անտառ մը գացին , ուր
պզտի ճամբայ մը կար որ Մէրինեի կը
տանէր :

— « Այնչափ չուտ չքալենք , ըսաւ Յովսէփ քրոջը , չեմ ուզեր ցորեկ ատեն Տալիպուրի մտնալ , որպէս զի չըլլայ որ ճանչցուիմ : Քիչ մը աստեղը հանդէնք , այնչափ քան ունիմ քեզի զուրցելու , որ օր մը ամբողջ չքաւեր զանոնք պատմելու » :

Նստեցաւ Վարդուհին անոր հետ կաղնիի ծառի մը տակ . և իր եղբայրը պատմեց անոր քաղքին մէջ անցուցած չար կեանքը , և թէ ինչպէս Ղէժէրի հրապուրանքներէն խաբուեր էր : Սարսափեցաւ աղջիկը երիտասարդին ըրած գործողութեանցը վրայ : Յովսէփ առաջ տարաւ խօսքը , ու աւազակութեան արհեստը սկըսելէն ետեւ բոլոր հանդիպած դէպքերը անկեղծութեամբ պատմեց :

— « Երկրորդ օրէն , ըսաւ , սկըսայ սաստիկ ցաւիլ այսպէս դիւրաւ Ղէժէրի հրապուրանացը մտիկ ընելուս համար , ու առջի առթին ալ զինքը թողուլ կը մտածէի : Իմացաւ նենգաւորը թէ ինչպէս քստմնեցայ այդ նզովեալ արուեստէն . և որովհետեւ միշտ կը կասկածէր որ փախչելու գիտաւորութիւն ունիմ , սաստիկ ըզգուշութեամբ վրաս կը հսկէր , ու ոչ երբէք զիս աչքէն կը հեռացընէր : Շատ անգամ գիշերով ուզեցի ելլել փախչիլ , և չեմ գիտեր թէ ինչ էր որ զիս այս անօրինիս քով կը բռնէր : Իսկ բուն այս անպիտան մարդուն հետ աւրուիլս այսպէս եղաւ :

» Հարուստ աւար մը ըրած՝ անտառնե-
րուն մէջ կը քաշուէինք : Անցնելու ատեն,
նիս չորս լիտր հացը կորսնցուցինք , որ
առջի գիշերը գներ էինք . բայց որովհետեւ
իրիկուան իմացանք աս բանս՝ երբոր կե-
րակուր պիտի ուտէինք , հարկ եղաւ նոյն
օրը հաց չուտել : — « Վաղը կանուխ գեղ
մը կ'երթաս , ըսաւ լէժէր , հաց գնելու : ...
Բայց չէ , վրայ բերաւ , միատեղ կ'եր-
թանք » :

» Որովհետեւ նոյն օրը շատ յոգներ էինք
ստվորականէն աւելի , կանուխ պառկե-
ցանք : Ժամը ութն էր , մէյ մ'ալ կառքի մը
ճայնէն արթընցանք : Մէկէն վեր ցատքե-
ցինք ու սկսանք զիտել թէ կրնանք ձեռք
ձգել այդ աւարը . բայց դանակներնէս դատ
ուրիշ գէնք մը չունենալով՝ խոհեմութիւն
չսեպեցինք զմեզ վտանգի մէջ դնել : Ու
նորէն գացինք պառկեցանք . բայց քիչ ա-
տենէն անօթութիւնն ստիպեց զմեզ որ
հաց ճարենք . ճամբայ ելլելու վրայ էինք ,
մէյ մ'ալ ես կնիկ մը տեսայ որ ծանր քա-
լուածքով բլրէն վար կ'իջնար , գլուխը կո-
ղով մը կար լաթով մը վրան գոցուած : —
« Գնա՛ » , ըսաւ լէժէր , նշան մը ընելով ին-
ծի . ես ալ գաւազանս չողացընելով՝ վրան
յարձրկեցայ . « Կեցիր , պառաւ , պոռացի-
անար , ինչ ունիս կողովիդ մէջ » :

» Խօսքերէս չփոթած խեղճը կանկ ա-
ռաւ ու բան մը չպատասխանեց : Վար ա-
նի կողովը , մէջը երկու հաց կար , կտոր

մը խողի գիրուց, չիշ մը ձէթ և տան մը պիտոյիցը հարկաւոր եղած ուրիշ բաներ: Հացն առի. — « Ո՛հ, պարոն, ըսաւ գողդըղազին ձայնով մը, մի առներ հացը, ասիկայ իմ չորս որդեկացս համար է, որոնք անօթութենէ կը մեռնին տունը ու անհամբերութեամբ իմ դառնալուս կը սպասեն: Խեղճ որբեւարի մըն եմ ես »:

» Այս խօսքերը, այն սրտաշարժ ձայնը, այն արտասուքները շարժեցին սիրտս, անանկ որ կը փափագէի թողուլ հացը՝ դանիկայ չվշտացընելու համար. բայց Լէժէր բլրին վրայէն փայլակնացայտ աչքերով վրանիս կը նայէր: Յանկարծ մտքէս բան մը անցաւ. գրպանէս սկուտ մը հանելով կողովին մէջ նետեցի. ան որ տեսաւ կնիկը, ձայնը կտրեց, ես ալ հեռացայ:

» Կը խոստովանիմ քեզի, քոյր իմ, որ այն վայրկենէն սկսեալ՝ ըրած չարիքներն ուս յիշատակը արիւնադանգ ուրուականի մը պէս վրաս կը յարձրկէր: Պիշեր ցորեկ խռոված էի, ու չեմ գիտեր թէ մինչև որ անարգութիւն պիտի հասնէր իմ վախճանս, թէ որ Աստուած՝ զոր այնչափ վըշտացուցի, քուկին գրքիդ դէպքը չխրկէր իմ թշուառութենէս զիս աղատելու համար:

— Ի՞նչ կ'ըսես, իմ գրքիս, աղաղակեց Վարդուհին արցունքները սրբելով:

— Այո, սիրելիս, քու գիրքդ ինձի վերկուծեան առիթ եղաւ »:

Նոյն միջոցին հանեց գիրքը գրականէն
ու տուաւ :

— « Տէր Աստուած, ուրեմն ան քու լէ-
ժէր ընկերդ էր որ իմ ստակս յափշտակեց :

— Հրամներես, ան :

— Ա՛հ, ի՛նչպէս օրհնեմ զԱստուած՝
զիս հոս բերելուն համար . որովհետեւ այս
առթով Յովսէփ նորէն իր առաքինութիւ-
նը ձեռք պիտի ձգէ : Յուսամ, եղբայրս,
որ ալ ճանչցած ըլլալով բռնած ճամբուդ
գէշութիւնը՝ կը դառնաս կ'ապաւինիս կրօ-
նից գիրկը, ու կը հրաժարիս ան չար սկըզ-
բունքներէն որոնցմով մոլորեցար : Հիմա
գիտես թէ ինչպիսի վարք պէտք է ունե-
նաս . անցածը քեզի սորվեցուց թէ ան-
կրօն սկզբունքներն ո՛ւր կը տանին զմարդ :
Բայց մէկմէկէ բաժնուելու ժամանակնիս
եկաւ . կարծեմ երկուքնիս միատեղ Մէրի-
նեի չերթալը խոհեմութիւն է : Մայրեր-
նիս որ քեզի չսպասեր՝ քիչ մը առաջ պէտք
է իմանայ քու գալը : Արդէն գեղին մօտ
ենք . ես հիմա առաջ կ'երթամ : Իսկ դու
իրիկունը կու դաս, և ասանկով քու գալդ
յանկարծական չըլլար » :

Ոտք ելաւ Վարդուհին, սրբեցարցունք-
ները ու անտառէն դուրս գնաց : Յովսէփ
որչափ որ կրցաւ տեսնել ետեւէն կը նայ-
էր, ու վերջապէս նորէն անտառը մտաւ .
սրտին այլայլութիւնը քիչ մը թեթեցած էր՝
ամէն բան քրոջը պատմելովը : Նախ պտը-
տեցաւ այն բազմամեայ ծառերուն տակ ,

ուր ամենայն ինչ անոյշ յիշատակներ իր
միտքը կը բերէր : Ինքզինքը այս մտածու-
թիւններուն տուած՝ չորս կողմի եղած ա-
ռարկայից վրայ կը դարձնէր աչուրները ,
զորոնք երկայն ատենէ՛ ի վեր տեսած չէր :
Այ՛ մ'ալ յանկարծ հեռուէն խարաղանի
մը ձայն լսեց , ու շտեմնուելու համար ան-
տառին աւելի խորունկները մտաւ :

Թ

ՆՈՐՈԳՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐՈՒՑ

Քիչ ատենէն ան խաչին դիմացն հասաւ՝ ուր ատեն մը իր առաքինի մօրը վերջին բարեն ընդուներ էր։ Մեր փրկութեան նշանը բոլոր այն զգացմունքները՝ զորոնք ազնիւ Քրիստինէէն բաժնուելու ժամանակ ունեցեր էր՝ նոյն տեղը նորէն արթընցուց իր սրտին մէջ։

— « Ահա հոս, ըսաւ հեծեծալով, տեսայ վերջին անգամ՝ զանիկայ՝ որուն խրատները պէտք չէի մոռնալ. հոս ահաւասիկ վերջին անգամ գրկուեցաւ հետա. հոս լսեցի ես իրեն այս յետին խօսքերը՝ թէ « Որդեակ իմ, միշտ բարի քրիստոնեայ եղիր »։ Ի՛նչ վիճակի մէջ էի ես այն ատեն, և հիմա ինչ. հոգիս հաշտ էր այն ատեն Սատուժոյ հետ, իսկ այսօրուան օրս ես ինձմէ կը սոսկամ։ Գեռ չէր կործանած հոգիս մեղքով, իսկ հիմա ապականեր է անորէնութիւններով։ Ահ, ի՛նչ ահաւոր տես-

սիլ է որ առջևս կը բացուի՝ հիմա որ կ'արթըննամ աս մահուան քունէն : Ի՞նչ մնաց հիմա քովս ան անկարգութիւններէն , որոնցմով ինչուան այսօրուան օրս զեղծայ : Ի՞նչպէս պիտի կարենամ մօրս , եղբարցս ու քուրերուս առջևն ելլել : Ո՛վ Տէր , ներէ ինծի պէս թշուառին , որ արդէն կրից ձայնին մտիկ ընելովս իմ պատիժս դտեր եմ » :

Զկրցաւ աւելի բան մը ըսել , սրտին կըսկիծը կը խղզէր զինքը : Գնաց նստեցաւ ծառի մը ոտքին տակ , ու անհամբերութեամբ իրիկուն ըլլալուն կը սպասէր՝ որ կարենայ տուն դառնալ : Ի՞նչպէս երկայն կերենային իրեն այն վայրկեանները : Մէյ մ'ալ մարդու մը ոտքի ձայն լսելով , որ կ'երևար թէ անտառին մէջ մէկը կը փնտրուէր , ուղեց պահուըտիլ , բայց յայտնուեցաւ : Եկողը իր եղբայրը Մարտինոսն էր , որ զինքը տեսնելու ու կերակուր բերելու համար եկեր էր : Շատ սրտաշարժ բան մը եղաւ այս երկու եղբարց իրարու հետ տեսնուելուն վայրկեանը : Յետոյ Մարտինոս իմացուց Յովսէփի՝ թէ դաւառին հրամանատար զօրագլուխը պատուիրեր էր պտըտող պահապան զինուորներուն որ թէ զինքն ու թէ զԱ՛լէթէր եթէ գտնեն՝ մէկէն բռնեն , պաշտօնակալէ մը ստակի գումար մը դողցած ամբաստանուելուն , միանգամայն փախստական ըլլալուն համար . որով եթէ ուղեհայ Մէ-

րինեի բնակիլ, կրնայ իր ընտանիքը վտանգի մէջ ձգել և նոյն իսկ մօրը մահը փութացընել :

Այս խօսքիս գոչեց Յովսէփ .

— « Զիս իբրեւ գոյզ կ'ամբաստանեն . ևս կրնամ ապացուցանել որ բանակին մէջ ամենեւին ուրիշի ստակին չեմ դպած : Ա՛հ , հիմա կ'իմանամ թէ ուսկից կը գըտնէր Լէժէր այնչափ ստակ : Այդ անդգամը փախչելու օրերնիս ինծի քանի մը ըսկուտ ցուցուց . մանաւանդ թէ , թէ որ չեմ սխալիր , քանի մը քսան ֆրանգնոց ոսկի ալ : Հիմա ինչ պիտի ըլլայ իմ բանս . որովհետեւ իրեն հետ փախայ , անոր համար ես ալ իրեն գողութեանը հաղորդ պիտի սեպուիմ :

— Եղբայր , նայէ ինչ կը զուրցեմ , ըսաւ Մարտինոս . ասկէց չորս ժամէն առաջ չես կրնար դու տուն դառնալ , պէտք է սպասես որ գեղին բնակիչքը քուն մտնան . անոր համար ահա քեզի կերակուր բերի : Ուստի նայէ որ քիչ մը համբերես , ու մանաւանդ զգուշացիր որ մէկէ մը չտեսնուիս : Դու չես կրնար երկայն ատեն քովերնիս կենալ , վասն զի ըսին թէ մեր կալուածն ալ պիտի դան գրեզ փնտրուելու . ու թէ որ դժբաղդաբար գրեզ հոն գտնելու ըլլան , կրնան զմեզ ալ դատաստանի կանչել . բայց մենք ամէն բան հոգացեր ենք : Քու սխալմունքներդ մօրերնուս հիւանդանալուն պատճառ եղան . յուսանք

որ պարտուցդ նորէն ձեռք զարնելդ՝ իրեն սիրաբնական արտեղծանքով, հիւանդութիւնը հետեանք մը չունենար: Արդուհին շատ ատեն պիտի չկենայ Մէրինեի. քեզ կ'առնէ Ռոմանդէնի դղեակը կը տանի, քու վրայօքդ կը խօսի կոմսին հետ, որ պատերազմի պաշտօնէին մեծ բարեկամն է: Երբոր աղէկ մը իմացընեն անոր թէ դու էլ ժէրէն մոլորեր ես, յուսանք որ այս գործողութիւնը դիւրաւ կը լմննայ »:

Յովսէփ, որ ամենեւին մտքէն չէր անցուցած այս բաները, սարսափեցաւ ու տրտում տխուր մնաց, որովհետեւ չէր կարծէր թէ այդպիսի խստութեամբ կը հալածուին յանցաւորը. սկսաւ լալ դառնաբար իր վիճակին վրայ: Մարտինոս ապա հովցուց զինքն ու ստիպեց որ քիչ մը բան ուտէ. բայց խեղճ երիտասարդը բան մը չուզեց բերանը դնել: Երկու եղբարք ժամերով խօսակցելէն ետեւ, Մարտինոս Մէրինեի դարձաւ: Երբոր մութը կոխեց, Յովսէփ ճամբայ ելաւ գէպ 'ի Տալիպուրի երթալու: Ո՛ր ճամբաներն որ քիչ անցու դարձ կար՝ հոնկէ կ'երթար:

Վերջապէս հասաւ իր հայրենական տունը, ու մեղապարտի մը պէս ներս մըտաւ: Քոյրերը խոհանոցին մէջ իրեն կը սպասէին. ու իմացուցին իրեն որ մայրենին զինքն ընդունելու պատրաստ էր: Յովսէփ վշտալից սրտով հիւանդին անկողնոյն մօտեցաւ, ու սրտաշարժ ձայնով մը ըսաւ.

— « Ահաւասիկ որդիդ , խեղճ մայր , որ անառակ տղուն նման դիմացդ կ'ելլէ . կըրնաս թողութիւն տալ իրեն » . ըսաւ ու գիրկը վաղեց :

Այս գորովաշարժ խօսքերս զամէնքը յարտասուս շարժեցին : Ոչ որ կրցաւ պատասխան տալ . ամէն յանդիմանութենէ աւելի այս ճարտասանական լուսթենէն հասկըցաւ Յովսէփ թէ ինչ աստիճանի խոցեր էին ամենուն սիրտն իր ըրած սխալ մունքները :

Վերջապէս Քրիստինէն ըսաւ որդւոյն .

— « Որովհետեւ ինքդինքդ Աւետարանին մէջի անառակ որդւոյն կը նմանցընես , արդեօք յոյս ունենամ թէ դու ալ անոր պէս պիտի լաս քու անառակութիւններդ և անոր պէս նորէն առաքինի պիտի ըլլաս :

— Այո , մայր իմ , պատասխանեց Յովսէփ . ահա կը խոստանամ հոս առաջի Աստուծոյ . թէպէտ ինչուան հիմա մոռցայ քու խրատներդ , բայց ասկէ ետքը կ'ելլեմ ինկած անդունդէս ու ապաշխարութեամբ կը սրբեմ ըրած ամէն անկարգութիւններս :

— Այս խոստումներն ինծի կենդանութիւն կու տայ : Չեմ ուզեր յանդիմանել դրեզ . վասն զի արդէն խղճմտանքդ բաւականապէս բարձրաձայն կը խօսի . երանի թէ չկարենաս ասկէց վերջն անոր ձայնին անխող ըլլալ » :

Այս խօսքիս վրայ դուռը զարնուեցաւ :

Ամենուն գոյնը նետեց, ամէնքը կը դռ-
ղային. Յովսէփ վերնայարկը պահուրտե-
լու գնաց. Մարտինոս ուղեց մէկէն բա-
նալ դուռը, բայց քոյրերը դէմ կեցան:
Երկրորդ անգամուն որ դարնուեցաւ, ծա-
նօթ ձայն մը լսուեցաւ, որ կ'ըսէր.

— « Բացէք, մի վախէք, ես եմ »:

Մարտինոս կանթեղ մը առաւ գնաց դու-
ռը բանալու:

— « Ո՛հ, Պ. գեղապետն է, աղաղակեց:
Բայց ինչո՞ւ ասանկ ուշ ատեն »:

— Վասն զի լուրեր ունիմ տալու ձեզի:

— Ներս հրամմէ նստէ »:

Ներս մտաւ ու գնաց նստեցաւ:

— « Լրագիրներու մէջ ձեզի վերաբե-
րեալ բան մը կարդալով այս իրիկուն, ու-
ղեցի մէկէն ձեզի հաղորդել: Արդէն գի-
տէք թէ ձեր Յովսէփն այն անդգամ՝ Լէօն-
րին հետ իր գնդէն փախչելուն համար ամ-
բաստանեալ էր: « Քանի մը շաբաթէ 'ի
վեր, կ'ըսէ մեր գաւառին լրագիրը, այլ և
այլ ճամբաներու վրայ երկու անձինք խել
մը գողութիւններ ըրին, որոնց կերպա-
րանաց նշանները նոյն կու գան Լէօնրի
կերպարանացն հետ, ու » . . . ո՛հ չեմ հա-
մարձակիր ըսել . . .

— Մի քաշուիր, Պ. գեղապետ, ըսաւ
Մարտինոս, զուրցէ՛ համարձակ. . . մեր
Յովսէփին կերպարանացն հետ:

— Արովհետեւ կ'ուզէք որ ըսեմ, այո՛
ձեր խեղճ Յովսէփին, որ ան չարագործէն

մոլորեցաւ : « Սակայն այս երկու աւազակները ամենեւին ուրիշի կենացը չեն դպած , և գոհ եղեր են ճամբորդներուն ստակը ձեռքերնէն առնելով : Երէկ չէ առջի օրուան իրիկունը սարսափելի մրրիկ մը տակնուվրայ ըրաւ Պէթրէի շրջակայքը : Մինչդեռ կայծակներ կը թափէին , չարագործի գէմբով մարդ մը այն գեղին մէջէն անցաւ , և անձրեւին սլատճառաւ չկարենալով ճամբան առաջ տանիլ , պանդուկ մը մտաւ : Բայց հոն երկու ճամբորդ , զորոնք քանի մը օր առաջ կողոպտեր է եղեր , ճանչնալով զինքը , մէկէն կ'երթան կ'իմացընեն քաղաքապետին , որն որ տեղւոյն բնակիչներովը պանդուկին չորս կողմը պատել կու տայ , ու ներս կը մտնէ զինքը բռնելու համար : Անիկայ ուղելով ինքզինքը պաշտպանել , դանակ մը կը քաշէ մէջքէն ու կը սպառնայ խոթել թէ որ ուղենան բռնել զինքը : Այս սպառնալիքները բանի տեղ չդնելով , վրան կը յարձրկին . սաստիկ կռիւ մը կը փրթի : Լէժէր առիւծաբար կռուելով՝ խել մը գեղացիներ կը վիրաւորէ : Ասոնք իրենց ընկերակցաց արիւնը տեսնելով տապարներ , բահեր և ուրիշ որ և իցէ ձեռքերնին եկած բաները կը յափշտակեն ու վրան կը յարձրկին . քիչ ատենէն անիկայ հարուածներուն սաստկութենէն գետին կ'իյնայ ու քանի մը վայրկենէն կը մեռնի » : Ասանկով ահա աղատեցաւ մեր գեղն այդ անօրինին ձեռքէն , որ

իր անկարգ կեանքը չարագործութեամբ
լմընցուց : Բայց ձեր Յովսէփն ինչ եղեր
է արդեօք : Թէպէտ լրագրին պատմածը
մէկ հոգւոյ վրայ միայն է , բայց երկուքը
մէկէն փախած են գնդէն » :

Գեղապետին այս վերջին խօսքերը խո-
րունկ տպաւորութիւն մը ըրին այն խեղճ
ընտանեաց վրայ . որուն ինքն ալ անդրա-
դառնալով ,

— « Կը տեսնամ , ըսաւ , որ հոս բան
մը կայ . առանց վախնալու կրնաք ամէն
բան ինծի վստահիլ , որովհետեւ գիտէք թէ
ինչպէս գութ ունիմ ձեր վրայ . ուստի
ինչ որ գիտէք այս նիւթիս վրայօք՝ խօսե-
ցէք » :

Այն ատեն առաջ անցաւ Վարդուհին
ու պատմեց գեղապետին թէ ինչպէս Յով-
սէփ կրցեր էր փախչիլ ու իրեն հանդիպեր
էր . ցուցուց ան զիրքը ու այն նկարն , ու-
րոնցմով Աստուած անոր դարձը յաջողեց :
Նայեցաւ գեղապետը ան գրքին ու այն
մանիչակին վրայ , կարդաց տակի գրուած
տողերն , ու ըսաւ .

— « Ասիկայ դիպուածով եղած բան չէ .
Աստուած հանդիպցուցեր է այն դէպքը , ու
թողուցեր է զբեղ որ ան կողմերը երթաս ,
ադնիւ Վարդուհի , որպէս զի ազատես
քու եղբայրդ այն անարգ ու նուաստ վիճա-
կէն : Աստուած աղգեր է քեզի որ երթաս
խաչին տակ աղօթք ընես . հոն Վէժէրի
քու վրադ յարձրկելովը՝ կրցեր ես ի դարձ

ածել զՅովսէփ : Բայց դուք աւելի զարմացէք Աստուծոյ ողորմութեանը վրայ, որ ձեր եղբօրը Լէփէրէն բաժնուէն քանի մը ժամ ետքը հաներ է մորիկը . որ եթէ ընդ հակառակն երկուքն ալ մորիկին միջոցն անտառը դտնուած ըլլային, երկուքը մէկէն Պլէթրէ պիտի երթային ապաստանելու, մէկտեղ պիտի ճանչցուէին, և թերեւ երկուքը մէկէն ալ մեռնէին : Գացէք կանչեցէք զՅովսէփ . պէտք է մէյ մը հետը խօսիմ » :

Մարտինոս վերնայարկն ելաւ ու վայրկենէ մը Յովսէփի հետ վար իջաւ : Գեղապետն յանդիմանողական աղդու խրատ մը տուաւ . ու յետ խոստանալուն որ ամէն բան ծածուկ կը պահէ՝ ելաւ դնաց :

Ատենն ուշ ըլլալով, ամէնքը պառկեցան : Երկրորդ օրը Վարդուհին երկայն նամակ մը գրեց Ռոմանդէն կոմսին ու դէպքը տեղն ի տեղը պատմեց : Կ'աղաչէր որ պատերազմի պաշտօնէին հետ խօսելով՝ ձեռքէն եկածն ընէ, ու աւելի կակուղ վճիռ մը հանել տայ քան զոր խեղճ երիտասարդը կը սպասէր : Յետոյ Մարտինոսին տուաւ նամակը, որն որ մէկէն ձիով դնաց ու նոյն օրը Ռոմանդէնի դղեակը հասաւ : Կոմսը խիստ յանկարծակիի եկաւ այս բանը լսելով . բայց խոստացաւ Մարտինոսին որ կրցածին չափ կը ջանայ պատերազմի պաշտօնէին սիրար շահելու . ու ան միջոցին համար թող տուաւ որ Յովսէփ իր դղեկին մէջ գայ բնակի :

Երբոր լսեց Վարդուհին կոմսին պատասխանը, յետ խանդաղատանօք մնաս բարով ըսելու իր մօրը, որ սկսեր էր վրայ դնել, Յովսէփի հետ ելաւ գնաց։ Կոմսը այս պարագայիս մէջ վերջին աստիճանի փոյթ ցուցուց։ Որովհետեւ զօրաց զնդին մէջ ամենուն կարծիքն ան էր՝ թէ բոլոր յանցաւորը Լէփէրն էր, և թէ Յովսէփ անոր հրապուրանացը զոհ եղեր էր, Յովսէփի վրայ բացուած դատաստանը վերջացաւ. և տասներհինգ օր դղեկին մէջ սպասելէն ետեւ՝ իր յանցանացը ներումն ստացաւ Յովսէփ, շուտով իր գունդը դառնալու ու ծառայութիւնը նորէն ձեռք առնելու պատուիրանաւ։

Ռոմանդէնի դղեակը բնակած միջոցը՝ Յովսէփ բոլորով սրախ լացաւ իր սխալմունքները, ու անկեղծ ապաշխարութեամբ մը քաւեց զանոնք։

Նոյն միջոցին Տալիպուրկի ժողովրդապետէն հետեւեալ նամակն առաւ։

« Սիրելի Յովսէփ .

« Իմացայ Մարտինոս եղբօրմէզ՝ որ նորէն քու զօրաց զունդդ պիտի դառնաս եղեր։

« Հիմա, ինչպէս որ կը յուսամ, անշուշտ նոր կեանք մը պիտի սկըսիս. մտիկ բրէ ժողովրդապետիդ խրատներուն, որ

կրօնից ճամբան քեզի սորվեցուցած է : Առած դասդ խրատ ըլլայ քեզի որ պէտք չէ ան սկզբունքներուն հետեւիլ՝ զորոնք քու չար ընկերդ տալաւորեց մտքիդ մէջ : Ճանչցիր Աստուծոյ շնորհքն՝ որ խրկեր է քոյրդ ան տեղն , ուր պղծեր էիր չարագործութեամբ , և իրեն գիրքը քեզի փրկիչ ու ազատարար եղեր է . զգուշացիր , չըլլայ թէ նոյն որոգայթին մէջ նորէն իյնաս : Իրաւ լէժէր ալ գնդին մէջ չէ , բայց կրնան ուրիշներն անոր տեղն անցնիլ . որ եթէ անոնց ալ մտիկ ընես , նորէն դժբաղդութեան ձեռքը կը մատնուիս : Ուրեմն յանուն քու անուանակից սուրբիդ՝ կ'աղաչեմ քեզի որ վտանգաւոր ընկերութիւններ չընես . ընկերակցացդ հետ չափազանց մը տերմութիւն ընելէն հեռու կեցիր , միտքդ բերելով Պօղոս Առաքելոյն առ Փիլիպեցիս գրածը՝ թէ

« Շատերը Քրիստոսի խաչին թշնամի են , որոնց վերջը կորուստ է , որոնց Աստուածը իրենց որովայնն է , և փառք՝ իրենց ամօթը , որոնք երկրաւոր բաները միայն կը մտածեն : Բայց մեր առաքինութիւնները երկինքն են , ուսկից կը սպասենք Տեառն մերոյ Փրկչին » :

» Սիրելի Յովսէփս , ստէպ միտքդ բեր Առաքելոյն այս գեղեցիկ խօսքերը , ու այն ատեն կրնաս փորձութեանցդ դէմ դնել : Մտածէ որ կարճ է ժամանակը , և թէ կանուխ և կամ ուշ ահաւոր դատաւորին առ-

Յի պիտի ելլենք ըրած գործքերնուս համար տալու համար » :

Այս նամակն երիտասարդին աչուքները լեցուց , ու ապագային համար հաստատուն առաջադրութիւններ ընելու օգնեց :

Քանի մը օրէն ետեւ Յովսէփ իր գունդը գնաց , Ռոմանդէն կոմսէն նամակ մը տանելով իր գնդապետին : Գողղըղալով իր գլխաւորաց առջեւ ելաւ . և դարման տալու իր անցած պակսութեանցը՝ բարի օրինակ տուող կեանք մը սկըսելով : Ընկերներն ալ տեսնելով իր այս փոփոխութիւնը , զգուշացան իրեն յիշեցընելու փախուստն ու ըրած անկարգութիւնները :

Երիտասարդ զինուորը գլխաւոր երկու բանի ուշ դրաւ . մէյ մը չգինովնալու , մէյ մ'ալ իր կրօնական պարտքերն անվրէպ ՚ի գործ դնելու : Այս երկու արթնութեամբս առաքինութեան և իր պարտուցը կատարման մէջ հաստատուն մնաց , և խաղաղութեամբ իր ծառայութեան ժամանակը լրմընցուց :

Երբոր ազատեցաւ զինուորութենէն , դարձաւ իր ընտանեացը քով ու անոնց մխիթարանքն եղաւ , միանգամայն կարօտութիւննին կը լեցընէր իր աշխատութեամբը : Չդադրեցաւ իր անկարգութիւններն ողբալէն , ու իմացաւ որ այս աշխարհիս մէջ բաց ՚ի Աստուծոյ ճամբէն՝ ճշմարիտ խաղաղութիւն չկայ . և ջանաց

բրած գողութիւններուն տեղը լեցընելու
ձեռքէն եկածին չափ ողորմելով աղքա-
տաց : Այսպէսով հանգստութեամբ ու
հանգարտ սրտով անցուց իր կեանքը , ու
երբէք չմոռցաւ իր սիրելի վարդուհւոյն
գիրքն ու մանկակը , և ոչ ան նշանաւոր
պարագաներն՝ որոնցմով նորէն յառաքի-
նութիւն դարձաւ : Նմանեցաւ Յովսէփ
այն ծաղկին , որ անձրևի հեղեղէ ու սա-
տիկ քամիէ ծեծուելէն վերջը , երբոր ա-
րևուն ճառագայթները կը տեսնայ , ինքն
ալ վեր կը վերցընէ գլուխն , ու դուար-
թութիւնը կը փայլի իր վառ թերթերուն
վրայ :

ՕԴԱՅԻՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

ՕԴԱՅԻՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Ա

Օգոստոս ամսուն մէջ կիրակի օր մը իրիկուան դէմ Մանհայմ քաղաքին ժողովուրդը խումբ խումբ բաժնուած՝ զուարթութեամբ տուներնին կը դառնային։ Մարդ չէր մնացած այն պարտէզներուն մէջ, որ հին պարիսպներուն տեղւոյն վրայ շինուեր էին քիչ ատենէ 'ի վեր։ մէկ պարտիդի մը մէջէն միայն ուրախութեան աղաղակներ ու նուագարաններու ձայներ կը լսուէին։ Ասիկայ խրճիթի պարտեզ կ'ըսուէր, և անուանի էր իր հանդէսներուն, խաղերուն ու հրախաղութիւններուն համար։ Օդապարիկներ ալ կը թռչընէին հոն տեղը, որ ժողովրդեան շատ ախորժելի տեսարան մըն էր, և շատերը առանց վախճալու կը մտնային անոնց մէջ ու քիչ մը կը բարձրանային օդուն մէջ։ Արդէն վտանգաւոր ալ չէր այս օդային ճամ

բորդութիւնը , որովհետեւ օգապարիկին
չուանները գետնին վրայ աղէկ հաստա-
տուած ըլլալով՝ մէջի ճամբորդներուն ու-
ղածին չափ աս չուանները կ'երկընցուէին
կամ կը կարճեցուէին , և ոչ երբէք ծառե-
րուն գաղաթներէն վեր կը բարձրացուէր :

Ժողովրդեան բազմութիւնը կամաց կա-
մաց քաշուելով պարտիզին ներսերէն՝ հրա-
պարակի մը մէջ ժողովուեր էր , ուր հրա-
խաղութիւնները պիտի սկսէին : Աս միջո-
ցիս ծառադարդ ճամբաներէն մէկուն ծայ-
րը քառասուն տարուան մարդ մը երեցաւ
դեռահասակ օրիորդի մը հետ , որ դէպ ի
հրապարակը կու գային , բայց դէմքերնէն
ու ծանր քալուածքէն կ'իմացուէր որ մըտ-
մոութի մէջ էին :

Քիչ մը ատեն լռութենէ ետքը , մարդը
տաք կերպով մը դարձաւ ըսաւ .

— « Զէ , չէ , քոյրս , մինչեւ ցմահ պիտի
չներեմ Լօֆմանի , որ կը ջանայ ձեռքէս
յափշտակել իմ ազգականիս ժառանգու-
թիւնը : Պարզ ընծայ մը ըլլար նէ ինծի մեռ-
նողին կողմանէ , համբերութիւն , բայց ա-
նանկ չէ . ինծի ունեցած պարտքերուն
տեղն է :

— Բայց ի՞նչ ընենք , Միքայէլ , որ կտա-
կին մէջ չկայ աս բանս , ըսաւ օրիորդը :

— Ի՞նչ , կտակին մէջ չըլլալուն համար՝
ես զրկուիմ անկէց , Թագուհի . հոգեվարք
մը կրնայ ամէն բան յիշել ան վայրկենին
որ ըսէ : Լօֆման եւեր է ինծի պէս մարդը

խտրեբայի տեղ կ'ամբաստանէ , իբրեւ թէ վարպետութեամբ մը ձեռքէն կ'ուղեմ հանել իր ստացուածքը :

— Ասոր պատճառն անիկայ է՝ որ զմեզ ամենեւին չճանչնար . անտարակոյս մէկը մէկալը այսպիսի կասկածներ միտքը ձգեր են , ինքն ալ հաւտացեր է , որովհետեւ իրեն շահն անանկ կը բերէ :

— Քսան տարի աշխատելէն ետքը ան երկրին վրայ , և ճակտիս քրտինքովն ստանալէն ետքը զայն , օտար մարդ մը պիտի գայ ձեռքէս առնէ՝ զայն , մերձաւոր ազգականութեան իրաւունք ունենալուն համար :

— Դեռ դատաստանը լմնցած չէ :

— Ես ամենեւին յոյս չունիմ , ըսաւ Միքայէլ Ռիդդէր ուսերը թօթվելով . Լօֆման երիտասարդ է , գործունեայ , բարեկամներ ալ ունի անշուշտ որ իրեն համար միջնորդութիւն կ'ընեն : Ո՞ր գիտէ թէ աս վայրկենիս վճիռն ելած չէ ինծի դէմ . . . » :

Թագուհին հառաչանք մը արձրկեց . Ռիդդէր մէկէն անդրադառնալով՝

— « Նայէ ես ալ ինչ կ'ընեմ , ըսաւ անոր . մտքէդ այսպիսի մտածութիւնները ցրուել տալու համար բերի դքեզ հոս , ու նորէն խօսքը ան բանին վրայ կը դարձնեմ : Նոր տեսարան մը կ'ուղեմ առջեւնիս բացուի , որ զմեզ զուարճացնէ ու ամէն բան մոռցընել տայ . . . » :

Աս խօսքերն ըսած միջոցը՝ ճամբան

դարձան, ու կանաչութեամբ ծածկուած տեղ մը հասան, որ ինչուան ան ատենը չէին տեսած, ուր օդապարիկներու տեղն էր: Տեսան որ զլուխներնէն քիչ մը վեր օդապարիկ մը կը ծածանէր՝ որուն չուանները դեռ քակուած չէին, ու անոր տակէն կախուած նաւակն ալ օրօրոցի պէս ասդիէն անդին կը շարժէր:

Թագուհին զարմանքէն չկրցաւ ինքզինքը բռնել ու աղաղակեց. որովհետեւ քաղքէն հեռու ապրելով, աս առաջին անգամ կը տեսնէր օդապարիկ մը: Եւ ուղեւնալով աղէկ մը զննել, եղբօրը հետ մէկ տեղ մօտեցաւ անոր:

— « Դեռ երկու հոգւոյ ալ տեղ կայ օդապարիկին մէջ », ձայն հանեց պահապանն՝ որուն կ'իյնար չուանները քակել ու երկընցընել:

Միքայէլ ան ատեն նաւակին վրայ դարձուց աչքը, որուն մէջ երիտասարդ մը նստած էր ճանապարհորդի զգեստով, ձեռքն ալ հաստ գաւազան մը:

— « Երկու հոգւոյ տեղ », ըսաւ ժպտելով. և Թագուհւոյն դառնալով, « Կ'ուղեն, աւելցուց, ծառերէն վեր բարձրանալ:

— Վտանգ մը կայ արդեօք, հարցուց օրիորդը տարակուսելով:

— Ձէ, չկայ, պատասխանեց պահապանը. ինչուան հիմա տասը հազար հոգիի չափ մարդ ելած ինջած են՝ առանց ամենին փնտրուելու:

— Ուղած ատենը կրնայ մարդ վար իջնալ :

— Բաւական է որ նաւակին մէջի չուանը քաշես որ զանգակիկը զարնուի » :

Թագուհին դեռ կը տարակուսէր . և թէպէտ մէկ կողմանէ ալ փորձութիւնը կը շարժէր վեր ելլալու , բայց չուղեց ինքիրմէն որոշել , հապա եղբօրը թողուց :

— « Ելլանք ճամբորդութիւն մը բնենք օդուն մէջ » , ըսաւ Միքայէլ : Եւ քրոջն հետ մէկտեղ նաւակը մտաւ :

Պահապանն ան ատեն կամաց կամաց չուանները արձրկեց , ու օդապարիկն սկսաւ բարձրանալ : Սկզբան օրիորդին վրայ այլայլութիւն մը եկաւ , վախէն սրտաց , ու երեսին գոյնը բոլորովին նետեց : Օտարականը աս բանս տեսնելով ձեռքը դէպ 'ի զանգակին չուանն երկնցուց , ու ժրպտելով մը

— « Կ'ուղէք արդեօք վար իջնանք , հարցուց :

— Չէ , չէ , սլատասխանեց Թագուհի՛ որ ինքզինքը գտեր էր . ալ վարժեցայ :

— Նայէ , նայէ , ըսաւ Միքայէլ . ծառերէն վեր ելանք » :

Օրիորդը աչքը դէպ 'ի վար դարձուց , և անանկ զուարճալի տեսարան մը բացուեցաւ առջևը , որ վախը բոլորովին փառատեցաւ : Խրճիրի պարտեզն ամբողջ կ'երևար . անմիջապէս օդապարիկին տակը հրապարակն էր , որուն մէջ ժողովրդեան

բաղմութիւնը խոններ էր, և պոռալու ձայնները մինչև մեր օդաշու ճանապարհորդներուն ականջը կը հասնէին: Օդն երթալով կը թեթեւնար, ու երբեմն անոյշ հոտեր երկրէն վեր հանելով շատ ախորժելի կու գար: Թագուհւոյն աչքերը կը փալթէին սրտին ուրախութենէն, ու կ'ըսէր եղբօրը.

— « Ի՛նչպէս աղուոր, ի՛նչպէս վեհ է չորս կողմը տեսածնիս. ըսէ նայիմ ինծի, Միքայէլ, դուն ալ ինծի պէս ինքիրմեդ դուրս ելած չես, ու աւելի հանգիստ ու երջանիկ չես հոս՝ քան քիչ մը առաջ վարը:

— Իրաւ անանկ է, պատասխան տուաւ Միքայէլ. մարդուս մարմնոյն զգացած ախորժը հոգւոյն ալ կը հաղորդուի, և ինծի անանկ մը կ'երեւայ աս վայրկենիս՝ որ ինչպէս մարդկանց բնականաբաններն ոտքիս տակ են, ասանկ իրենց անզգամութիւններէն ալ հեռու եմ: . . . Բայց սա վարը ինչ կայ արդեօք, ու ինչո՞ւ համար այսչափ բաղմութիւն ժողվուեր է հրապարակին մէջ:

— Հրախաղութեան կը սպասեն, ըսաւ օտարականը:

— Իրաւընէ հրախաղին գլանիկները (ՏՃ. Ֆիշենկ) կը սկսին վեր թռչիլ, ըսաւ Թագուհին:

— Նայեցէք նայեցէք, հրախաղութեան գլխաւոր տախտակամածը գետին ինկաւ կործանեցաւ:

— Մեզք, ի՛նչ աղուոր տեսարան պիտի ըլլար:

— Կը լսէք աղաղակներուն ձայնը :

— Տէր Աստուած , պողայ Միքայէլ .
Հանդիսարանին չորս կողմը քաջուած վան-
դակները կը կոտորտեն :

— Գպրոցի աշակերտներու անդգամու-
թիւնն է ատիկայ , ըսաւ օտարականը . ի-
րենց զուարճութեան սլարապ ելլելուն վրէ-
ժը՝ սլարաթիլէն կ'առնեն :

— Երջանիկ ենք մենք որ ատ չփոթու-
թեան մէջ չգտնուեցանք , ըսաւ Թա-
ղուհին :

— Այլայլութիւնդ անցաւ անանկ չէ ,
հարցուց Ռիդգէր :

— Բոլորովին անցաւ :

— Անանկ է նէ՛ դեռ կրնանք վեր ել-
լել » :

Նշանը տուաւ , չուանները վարէն նու-
րէն քակեցին , ու օգտապարիկը քանի մը
վայրկեան բարձրանալէն ետքը՝ կանկ ա-
ռաւ :

Իրեք ճանապարհորդներն ալ մէկ բե-
րան սլոռացին տեսած բաներնուն զար-
մանքէն : Աչքերնուն առջև կը տեսնային
տղուոր հովիտներ , որոնց մէջ անտառ-
ներ , մարգագետիններ , մշակուած ան-
դաստաններ ու սպիտակափայլ գեղեր
ցանուած էին , և իրենց զանազան գոյներու
վր խառնուրդ մը կը ձևացընէին , որ չատ-
հաճոյական կ'ընծայէր աչաց : Սեաւ Ան-
տառը Վիւրդեմպէրկի կողմէն , և Հռենո-
սը Գաղղիոյ կողմէն՝ կը չըջապտտէին այս

ընդարձակութիւնը . իսկ հետուէն ալ Նէ-
քէր գետը կը տեւանուէր որ օձապտոյտ
չըջաններով զուարճանալէն ետքը՝ հորի-
զոնին մէջ կը կորսուէր թեթեւ միզով մը
պատած :

— « Երջանիկ երկիր , ըսաւ օտարակա-
նը՝ իբրեւ թէ ինքիրեն խօսէր , երջանիկ
երկիր , ուր Աստուած պարգևեր է մար-
դուն բարեբեր հող մը , նաւարկելի գետեր
ու անտառախիտ լեռներ » :

Միքայէլ հառաչանք մը արձրկեց , ու

— « Շատ աւելի երջանիկ կ'ըլլար , ը-
սաւ կէս ձայնով մը , թէ որ զրպարտու-
թիւններն ու դատաստանները բոլորովին
իր սահմանէն վռննտած ըլլար » :

Օտարականը դարձաւ իրեն , և պա-
տասխանեց .

— « Դժբաղդաբար ոչ ոք ինծմէ աւելի
այս բանիս ճշմարտութիւնը կը փորձէ :

— Դո՛ւ ալ ուրեմն բռնադատուած ես
իրաւունքդ դատաւորաց առջև պաշտպա-
նելու :

— Եւ այնպիսի հակառակորդի մը առ-
ջև , որ ամէն ջանք 'ի գործ կը դնէ զիս կո-
ղտալտելու համար :

— Ես ալ նոյն վիճակին մէջն եմ , կըր-
կնեց Միքայէլ . թէ որ հակառակորդս դա-
տաստանին յաղթելու ըլլայ , բոլոր ինչուան
հիմա ձեռք ձգածս պիտի կորսնցընեմ :

— Ես պիտի կորսնցընեմ ինչ որ յուսով
կը սպասէի ձեռք ձգելու :

— Բոլոր աշխատութեանս պատուը ան-
յաղ արծաթասիրի մը ձեռքը պիտի անց-
նի :

— Բոլոր յոյսերուս առարկան խաբե-
լայ անդգամին մէկը պիտի վայլէ :

— Եւ չատ վախ ունիմ որ օրէնքը ար-
դարութեան դէմ վճիռ պիտի կտրէ :

— Ես ալ վախեմ որ նենգամիտ հնարը-
ները պիտի յաղթեն իրաւանց :

— Ո՛հ , ըսաւ Միքայէլ , երկուքնիս ալ
նոյն դրքի մէջ ենք . կ'երեւայ որ դու ալ
ինծի պէս Քրիստիանոս Լօֆմանի նման
մարդու մը հետ կը կուտիս :

— Քրիստիանոս Լօֆման , պատաս-
խանեց օտարականը . ես եմ աս անունով
մարդը :

— Դո՛ւ :

— Եւ հակառակորդիս անունն ալ Մի-
քայէլ Ռիդգէր է :

— Որ է իմ անունս » :

Երկու հակառակորդները զայրադին աչ-
քերով մէյ մը նայեցան իրարու , ու ատե-
լութեան հետ զարմանք մը նկարուած էր
դէմքերնուն վրայ : Թագուհին սարսափե-
ցաւ մնաց , ու մէկ ձեռքը եղբօրը ուսին
վրայ դնելով ըսաւ անոր .

— « Կ'աղաչեմ , Միքայէլ , վարիջնանք » :

Բայց անիկայ ուշադրութիւն չէր ընէր
բրոջն ըսածին . և կրակ դարձած աչուը-
ներն օտարականին վրայ տնկած՝

— « Պ . Լօֆմանին զուրցածն , ըսաւ ,

իր հակառակորդին վրայ՝ ուրիշ բան չէ բայց եթէ զրպարտութիւն :

— Իսկ Պ. Ռիդդէրի զուրցածն ալ իրենին վրայ՝ բոլորովին սուտ է , պոռայ տաքութեամբ երիտասարդը :

— Հոգիդ սիրես , վար իջնանք , կ'աղաչէր դողալով օրիորդն իր եզբօրը :

— Աղէկ աղէկ , պատասխան տուաւ Միքայէլ . վարը աւելի դիւրաւ խօսք կըրնանք հասկըցընել իրարու :

— Եւ անանկ մը հասկըցընել , որ դիմացինին բերանը կղպուի » , աւելցուց Լօֆման նշանաւոր կերպով մը :

Չանգակին չուանը քաշեց , ու իրեք ճանապարհորդները քանի մը վայրկեան լուռ կեցած սպասեցին . բայց օգտապարհին անշարժ կեցեր էր : Նրիտասարդն երկրորդ անգամ քաշեց , երրորդ անգամ մըն ալ . բայց գունտը դարձեալ իր տեղն էր :

— « Այս ինչպէս բան է , պահապանը զանգակին ձայնը չըլտեր , միմռայ ու նորէն զանգակը հնչեցուց :

— Պահապան չկայ վարը , ըսաւ Թագուհին , որ գլուխը նաւակէն դուրս հաներ նայեր էր :

— Իրաւունք ունիս , պատասխանեց Միքայէլ՝ ինքն ալ վար նայելով . խռովութիւնը դեռ կը շարունակէ , անտարակոյս վախէն փախեր է : Նայեցէք թէ ինչ վայրենի ուրախութեամբ բաղմութիւնը նըստարանները կը գարնէ կը կոտորտէ :

— Հապա սա երիտասարդներուն խումբն որ ծառադարդ ճամբաներուն մէջ կա խուած պղտի կանթեղները կը խորտակեն :

— Ահա մեր օդապարիկին տակն ե կան : . . . Ո՛վ Տէր :

— Ի՞նչ կ'ընեն :

— Չուանները բոլորովին կ'արծըկեն :

— Ի՞նչ կ'ըսես :

— Նայէ՛ . . . »

Իրեք ճանապարհորդները միատեղ գլուխնին դուրս երկընցուցին , որչափ ձայն ունէին նէ սլոռացին , ձեռքով նշաններ րրին . բայց բանը բանէն անցեր էր : Երիտասարդ աշակերտները կարծելով թէ նաւակին մէջ մարդ չկար , նախ դանդակին չուանն ե յետոյ օդապարիկին չուանները կտրեր էին . օդապարիկն ալ արտաքոյ կարգի արագութեամբ մը դէպ'ի վեր թռչելով , քիչատենէն աներևութացաւ աչքէ՝ երեկոյեան մառախուղին մէջ մտնալով :

Մեր իրեր ճանապարհորդներն սկզբան
անօգուտ տեղը պոռային կանչեցին , յու
սահառութենէն բան չմնաց որ չընէին .
բայց երբոր աչքերնուն առջևէն փախան
նախ խոյճիկի պարտեզն , յետոյ բոլոր եր
կիրս , վհատութիւնը վրանին տխուր հան
դարտութիւն մը բերաւ : Իրեքն ալ ան
չարժ լուռ կեցան , և մտքերնին ո և իցէ
բանի վրայ չէր պտըտէր :

Ս. յնպիսի վիճակի մը մէջ էին , որ ու
րիշ ինչ և իցէ տեսակ վտանգի հետ չկրը
նար բաղդատուիլ : Մարդս շատ առթի
մէջ կրնայ իր առջևի վտանգները գուշա
կել . կամ գոնէ ինքզինքը պատրաստ կը
բռնէ պատահարներու , պատմութիւննե
րէ կամ կարդացած գրքերէն կասկած ու
նենալով անահնկալ բաներու . բայց հոս
այս առթին մէջ ճախողութիւնը բոլորովին
յանկարծական էր . և ոչ իրենք իրենց օգ
նութիւն մը կրնային ընել , և ոչ ալ ուրիշ
ներէն կրնային յուսալ : Մարդուս սահմա
նէն դուրս ելած կրնային սեպուիլ . չէին
գիտէր թէ ինչ պիտի դայ գլուխնին , և ու
րիշ բան չէին կրնար ընել . բայց եթէ ըս

պասել մահուան , որուն ժամանակն ալ անձանօթ էր իրենց :

Թագուհին սարսափէն կէս մը մարած՝ գլուխն եղբօրը կուրծքին տուաւ մնաց . եղբայրն ալ՝ մէկ կողմէն վախի , մէկալ կողմէն ալ անյուսութեան մէջ կը տատանէր , որով բերանը խօսք չկար որ քրոջը սիրտ տայ :

Քրիստիանոս Լօֆման , որ նաւակին անդիւի ծայրը նստած էր , մէկալներէն աւելի քիչ այլայլած էր , և երբեմն երբեմն կարեկցութեան աչքով մը Միքայէլ Ռիդդէրի և անոր քրոջը վրայ կը նայէր . սակայն իրենց թշնամութեանն և այն փոխադարձ նախատանաց խօսքերուն յիշատակն՝ որ քիչ մը առաջ իրարու զուրցեր էին , դեռ ևս կենդանի էր ասոնց երկուքին սրտին մէջ , անոր համար իրարմէ կը խորշէին ատելութեամբ , թէպէտ վտանգը հասարակաց էր :

Սակայն օգտաւարիկը գիշերային քամիներուն խաղաղիկ եղած , կը թափառէր ու կը ծածանէր օդուն մէջ , մերթ երազաբար օդը ճղքելով ծիծառնի մը նման որ դէպ 'ի իրեն բոյնը կը վաղէ , մերթ ալ լեռներուն գագաթանց վերեւ կեցած կանկ կ'առնէր ինչպէս անդղ մը որ թևերը բացած անշարժ կը կախուի երկնից բարձրութեան մէջ : Երբեմն Ռիդդէր և Լօֆման գլուխնին դուրս կը հանէին , և այն խաւարամած անդունդին յատակին վրայ հաղիւ

հազ արօտ ու դողդոջուն լոյսեր կը նշմարէին, որ քաղաքի կամ գեղի նշան մըն էր : Բայց կամաց կամաց երկրիս այս վերջին հետքերն ալ աներևոյթ եղան . օդապարիկն օդոյ վերին գաւառները հասաւ, անանկ որ հետզհետէ օդը սաստիկ կ'անօսրանար : Ճանապարհորդներն սկսան չափազանց նեղութիւն զգալ . բոլոր մարմիննին կը տագնապէր ցաւովք, և օդուն ցրտութիւնը, որ երթալով կ'աւելնար, կը սառեցընէր անոնց թմրած անդամները : Թագուհին բոլորովին ուժէ ինկած ըլլալով՝ գետին սահեցուց ինքզինքը եղբօրն ոտքին առջև :

— « Ի՞նչ կ'ընես, պոռաց Միքայէլ :

— Կ'ուզեմ քնանալ, նուազ ձայնով մը պատասխանեց օրիորդը :

— Արթնցիր, արթնցիր, կրկնեց եղբայրը զարհուրած . քունը մահ է : Վեր ելիր, Թագուհի » :

Իսկ անիկայ անշարժ էր :

— « Թագուհի, նորէն կրկնեց Միքայէլ խելքը գլխէն դացած : . . . Ո՛վսուրբ հրեշտակք, ձայնս չսեր . ճար մ'ալ չկայ զինքը տաքցընելու . . .

— Ա՛ռ սա վերարկուն », ըսաւ գիմայէն ձայն մը :

Դուրսը վեր վերուց Ռիդդէր, ու տեսաւ որ Լօֆման կը հանէր վրայէն իր մուշտակով պատած վերարկուն :

— « Հապա դու ի՞նչ պիտի ընես, հար-

ցուց Միքայէլ զարմանքով, միանգամայն սիրտը շարժած :

— Ուժովներուն կ'իյնայ կրել », պատասխան տուաւ Քրիստիանոս՝ վերարկուն տարածելով :

Միքայէլ օգնեց անոր իր քոյրը ծածկելու, և նոյն միջոցին իր ձեռքն երիտասարդին ձեռքին հանդիպելով, բռնեց սխմեց զան :

— « Հիմակուան ըրածդ ամէն բան մոռցընել կու տայ, ըսաւ. կը ցաւիմ որ ծանր խօսքեր զուրցեցի՝ որ սիրտդ վիրաւորած կ'ըլլան :

— Բանի մը վրայ մի ցաւիր, կրկնեց Լօֆման գորովեալ ձայնով մը. որովհետեւ զլիսաւոր յանցաւորն ես եմ :

— Կարեկից ըլլանք ուրեմն իրարու, աւելցուց Միքայէլ. քիչ ատենէն Սատուծոյ առջև համար սլիտի տանք մեր զգացմունքներուն և մեր գործոցը վրայ. անոր համար լաւ է որ գոնէ ատելութիւնը մէկդի ձգենք՝ քանի որ իր դիմացը դեռ չենք ելած :

— Ես ալ սրտիս մէջ ատելութիւն չունիմ, ձայն տուաւ անդիէն Քրիստիանոս. ահաւասիկ, Միքայէլ Ռիդդէր, բարեկամութեան ձեռք կու տամքեղի :

— Ես ալ կ'ընդունիմ, զուրցեց Միքայէլ : Երկուքնիս ալ խտրուած էինք, Լօֆման. մէկզմէկ չար մարդ կարծեցինք, ինչու որ շահերնիս զմեզ իրարու հակա-

ուակ կ'ընէր . և զիրար չճանչնալով՝ մէկըդ մէկ գրպարտեցինր : Ա՛խա՛ն , շատ անգամ աս ասանկ կը հանդիպի մարդկանց մէջ . զիրար կ'ատեն կամ՝ իրարու անծանօթ ըլլալով կամ սխալ կարծիք մէկմէկու վրայ ունենալով : Շնորհակալ ըլլանք երկուքնիս ալ Աստուածային նախախնամութեան , որ այսպիսի ահաւոր վայրկենի մը զմեզ իրարու քով բերաւ՝ որպէս զի հաշտեալ և մաքուր սրտիւ կարենանք իրեն ատեանն ելլալ :

— Ո՛հ , ես ալ ձեզի հետ կը միանամ , Միքայէլ , շնորհակալ ըլլալու իրեն , ըսաւ Թագուհին , որուն աչուքները բացուեր էին :

— Աղօթենք ուրեմն , աղաղակեց Ռիդգէր գրկելով զքոյրը . ո՛ւր էր թէ Աստուած ներէր մեզի՝ ինչպէս որ մենք իրարու ներեցինք » :

Աս որ ըսաւ , զլուխնին բացին , ու իրերը մէկտեղ իրենց պաղատանքը սիրալիւ հառաչանքներով օծած Աստուծոյ գրթութեանց աթոռն հասուցին :

Երբոր լմընցաւ աղօթքնին , աղօտ պայծառութիւն մը սկսաւ արեւելից վրայ բացուիլ . օրուան ծագումն էր : Հովն որ մինչև ան ատեն զիրենք օգուռ բարձրագոյն դասառները վերացուցեր էր , յանկարծակի թեթեցաւ . օգապարիկն ան ատեն կամայ կամայ սկսաւ վար իջնալ , և խեղճերուն սրտին մէջ յուսոյ նշոյլ մը փայլեցաւ ,

ինչպէս որ միին անտառի մը մէջ մօլորելոյն ուրախութիւն է կայծակի մը վայրկեանահան ահաւոր՝ բայց պայծառ լոյսը :

Ուրիշ կողմանէ ալ՝ իրարու հետ հաշտութիւննին արթնցուցեր էր իրենց կրտսեր ծնութիւնը . առաջ ատելութիւնը մէկ-մէկէ բաժնած ըլլալով զիրենք , իւրաքանչիւրն ինքզինքը միայն պիտի միտնարէր և քաջալերէր . իսկ հիմա իրեք հոգի էին որ կրնային իրարու խրախոյս տալ և վշտակցութեամբ հանդարտեցընել զիրար :

Արեւը վերջապէս ծագեցաւ , իրենք ալ անոր վառվռուն ճառագայթներուն զօրութեամբը Պատէնի դքսութեան անդամ տանները տեսան : Արծես թէ յարութիւն առին մեռելութենէ . ալ մինակ չէին օդուն մէջ՝ խաւարով չորս կողմերնին պատած . արեւը կը փայլէր . աշխարհքս ալ կ'երևար : Ար տեսնային գետերը , լեռներն , ու քաղաքները , որոնց մէջ կը բռնակէին մարդիկ՝ իրենց նմանները , և որոնք աչքերնին թերևս իրենց վրայ դարձուցած էին դէպ 'ի երկինք և փափաքանօր կը ցանկային զիրենք հիւրընկալելու ողջութեամբ :

Այս միջոցին օդապարիկը միակերպ վար կ'իջնար : Վերջապէս՝ սկսան որոշել իրարմէ անդաստանները , տուներն ու մարդիկները : Յանկարծակի Ռիդդէր ուրախութեամբ մը աղաղակեց . որովհետեւ տեսեր էր Աէօրահ քաղաքն , և քիչ մը հե-

ուս՝ բլուրներու զառ 'ի վայրին վրայ՝ իր
գեղն ու իր անդաստանները : Հովը դէպ
'ի այն կողմը կը տանէր գիրենք : Քիչ վեր-
ջը այն մարգագետիններուն վրայ հասան ,
որ բլուրներուն չորս կողմն առած են :

Թագուհին ձեռքերն իրարու միացու-
ցած կը հեծեծէր . աղէկ կ'որոշէր իրենց
բնակարանին տանիքը , կաղնիի ծառերու
անտառն ուր նստած կ'աշխատէր , և պըղ-
տի առուակն որ ժայռերն անոյշ ձայնով
մը համբուրելով կը սահէր կ'անցնէր : Մի-
քայէլ ալ կու լար : Այդ վայրկենին օդա-
պարիկն , որ ինչուան ան ատեն միշտ վար
իջեր էր , կամաց կամաց նորէն վեր սկը-
սաւ ելլալ՝ թեթե քամիէ մը մղուելով :
Օրիորդն ու եղբայրը յուսահատական ա-
ղաղակներ հանեցին , ինչուան կէս մէջը
նաւակէն վար ծռեցան թեւերնին բացած ,
իրրե թէ դէպ 'ի իրենց բնակարանը կ'ու-
ղէին նետուիլ :

— « Ա՛հ , ճար մը , միջոց մը չկայ վար
իջնալու , պոռաց Թագուհին :

— Կայ ճար մը , պատասխանեց Լօթ-
ման , բայց վտանգաւոր է :

— Ինչ ալ որ ըլլայ , շատ աւելի աղէկ
է քան այս հոգեվարքն , ըսաւ Ռիդդէր .
մէյ մը միտքդ բեր անցուցած գիշերնիս :

— Իրաւ կ'ըսես , ըսաւ երիտասարդը .
արդէն ուրիշ միջոց չունինք ազատու-
թեան . փորձենք տեսնանք . . . » :

Կամացուկ մը ոտքի վրայ ելաւ , բար-

ծրացուց երկաթածայր դաւաղանն որ ինչուան ան ատեն քովը պահած էր , ու պատռեց օդապարիկին պատառը :

Կարծես թէ օդապարիկը հառաչանք մը արձըկեց , և արտաքոյ կարգի շարժմունքներ ըրաւ՝ կենդանի արարածի մը նման որ վերք մը առած ըլլայ : Քիչ մը ատեն երեքն ալ քար կտրած մնացին անհնարին տարտամութեան մը մէջ : Կազը բացուած ծակէն թափով դուրս կը փախչէր . օդապարիկը թուլցած՝ փայլակի պէս արագութեամբ դէպ 'ի վար սրացաւ , ինչպէս թէ անդունդի մը մէջ գլորէր : Ճանապարհորդներն աչքերնին գոցեցին , բոլոր անդամին բռնուեցաւ ու տեսակ մը անզգայութեան մէջ էին . . . :

Մէյ մ'ալ յանկարծ վերէն վար պատռուելու ձայն մը լսեցին , ուսկից անմիջապէս ետքը ուժով մը ցնցուեցան . ահով դողով գլուխնին վեր վերուցին . մէյ մ'ալ տեսնան որ օդապարիկը եղեին ծառի մը վարի ճիւղերէն կախուեր էր , և նաւակն ալ քանի մը ոտք միայն գետնէն վեր կը ծածանէր :

Նոյն օրը իրիկուան դէմ Լօֆման և Ռիդդէր բլրոյն զառ ՚ի վայրին վրայ չինուած տան մը պատուհանին կրթընած կը նայէին : Միքայելի տունն էր ասիկայ , որ վտանգէն անմիջապէս խալըսելէն ետքը՝ հոն բերեր էր զճանապարհորդակիցը :

Միքայել ու քոյրն առջի բերան ուրիշ բան չըրին՝ բայց եթէ անոր հետ ուրախանալ այդ անկարծելի երջանկութեանն համար . բայց երբոր մէյ մը առջի ուրախութիւնն անցաւ , Ռիդդէրի միտքն ինկաւ իր վիճակը , որ մեծ վտանգի մէջ էր : Ա՛լ բերանը առաջ չգնաց խօսելու , ու խել մը ատեն լուռ կեցաւ : Քրիստիանոս , որ դաշտորէից վրայ կը նայէր , յանկարծ դարձաւ հարցուց իրեն .

— « Ինչուան ո՛ւր կը տարածուի քու կալուածդ , Պ . Ռիդդէր » :

Միքայել այլայլած վեր ցառքեց , կարծելով թէ շահասիրութիւնն է որ խօսեցընել կու տայ իր դիմացինին .

— « Ի՞նչ , կ'ուզես կարծեմ իմանալ թէ

որչափ երկիր ձեռքդ կ'իյնայ՝ թէ որ դատաստանը վաստակելու ըլլաս, ըսաւ դռնութեամբ մը :

— Իրաւ կ'ըսեմ քեզի՝ որ և ոչ մտքէս անցեր էր, պատասխանեց Լօֆման շփոթած :

— Հոս ամբշնալու բան չկայ, ըսաւ Ռիդդէր. ամէն մարդ իրեն իրաւանցը վրայ կը վստահի : Հիմա քեզի կը ցուցնեմ կալուածին սահմանները » :

Եւ սկսաւ ետեւէ ետեւ ցուցնել անտառներն, անդերն ու մարդադետիններն որ այն կալուածին մասունքն էին :

— « Այս ի՞նչ աղէկ կարգի դրուած երկիր է, ըսաւ Քրիստիանոս :

— Բոլոր ժամանակս ու բոլոր խնամքս ասոր տուեր եմ : Դեռ ուրիշ չատ կերպով պիտի լաւցընէի այս երկիրը . բայց ո՞ր դիտէ թէ դեռ քանի օր պիտի անցընեմ հոս, թերեւս հիմա այս վայրկենիս ալ աս երկիրս իմա չէ . . . » :

Այս խօսքս ըսելու ատեն՝ Թադուհին ներս մտաւ, դէմքին վրայ այլայլութիւն նկարուած . ձեռքը նամակ մը կար՝ Մանհայմէն եկած :

— « Պ . Լիդդոֆէն է, հարցուց Միքայէլ՝ երեսին գոյնը նետելով :

— Այո, իրմէն է, պատասխանեց օրիորդը :

— Ուրեմն ըսել է որ վճիռը կտրուեր է, հիմա կ'իմանանք » :

Չեռքը երկնցուց որ առնէ նամակը , կը դողդղողար խեղճին ձեռքը . բայց Թագուհին սխմեց զան , ու երկչոտ աչքով մը դէսլի Լօֆման նայելով ,

— « Ա՛հ , ինչ որ ալ ըլլայ , ըսաւ , մի մոռնար որ ատելութիւնը մէկդի թողուցիր :

— Նամակը կ'ըսեմ , տո՛ւր ինծի սա նամակը » , խօսքը կտրեց Միքայէլ խռովեալ ձայնիւ :

Օրիորդը քայլ մը ետ քաշուեցաւ :

— « Նախ խոստացիր , ըսաւ հաստատ կերպով մը , առանց քէնի ու ոխի յանձն առնելու ինչ որ վճիռ ելած է » :

Եւ ձեռքովը ցուցնելով ըլրոյն ստորոտն այն եղեին ծառը , որուն ճիւղերէն դեռ կախուած էին օդապարիկին կտորները , աւելցուց .

— « Յիշէ ամպերուն մէջ անցուցած գիշերնիս » :

Ուղղէր և Լօֆման իրարու նայեցան : Սկզբան քիչ մը ատեն տարակուսի մէջ կը ծփային . ետքը իրարու ձեռք տուին :

— « Այո , ըսաւ Միքայէլ , չեմ ուզեր ըսուի որ վտանգը միայն մեր սիրտերը գրթութեան չարժեց : Աստուծոյ բարերարութիւնը զմեզ խալըսելէն ետքը , կ'արժէ որ մեր երախտադիտութիւնը ցուցնենք հրապտակելով իրեն կամացը : Քրիստիանոս Լօֆման , մենք մեր թշնամութիւնը հոն օդուն մէջ թողուցինք . հիմա նորէն եր-

կրիս վրայ ձեռք չառնենք զան: Ինչ վճիռ որ բերէ այս նամակը , ահա կ'իմացնենք քեզի՝ որ առանց կրքի պիտի ընդունիմ զան :

— Ես ալ կ'օրհնեմ այս նամակն որ ինձի բարեկամ մը շահեցուց , ըսաւ Քրիստիանոս , թէ և բոլոր իմ յոյսերս մօխրի վրայ նստեցընելու ալ ըլլայ » :

Ան ատեն թագուհին տուաւ նամակն եղբօրը , որ աս անգամ առանց դողալու առաւ զան ձեռքը , աչքէ անցուց ու թեթեւ մը գոյնը նետեց : Ետքը դարձաւ երիտասարդին

— « Ալ ասկէ վերջը կալուածին տէրը դուն ես , Պ . Լօֆման , ըսաւ :

— Ուրեմն դատաւորներն իմ կոճիմս կտրեբ են վճիռն , աղաղակեց Լօֆման ու րախուծեան խնտումով մը :

— Ահաւասիկ վճիռը » :

Քրիստիանոս առաւ թուղթը , զոր կուտար իրեն Միքայէլ :

— « Այսուհետեւ , շարունակեց Ռիդգէր , աղգականիդ ստացուածքը քուկդ են . . .

— Կալուած մը ունենալը բարեկամի մը վայելքէն վեր չէ » , խօսքը կտրեց Լօֆման՝ պատռելով վճիռը :

Ռիդգէր զարմանքէն ապշեցաւ . իսկ թագուհւոյն աչքերը լեցուեցան :

— « Այո , կրկնեց երիտասարդը , ես հոս հիւրի մը պէս մտայ , թշնամոյ մը պէս չեմ կենար հոս : Դու որ դիս այսչափ վեհանձնութեամբ հոս ընդունեցար , դու

մէջերնիս միջնորդ մը գտիր որ երկուքնիս
ալ չղրկէ մեր իրաւունքներէն :

— Ե՞ս , ըսաւ Ռիդդէր սիրան ելած .
ա՛հ , դո՛վ կրնամ գտնալ . . . » :

Լօֆման Թագուհւոյն վրայ նայեցաւ ,
որ աչուրներն համեստութենէն վար ա-
ռաւ . ետքը Միքայելի ձեռքէն բռնելով՝

— « Սնիկայ որ , ըսաւ , մեր բարեկամու-
թեանը պատճառն եղաւ , թող ինքը զօրա-
ցրնէ այս կապը , որով և աննախանձ վայ-
լենք մէկտեղ կալուածը :

— Ի՞նչպէս կ'ըլլայ ասիկայ :

— Թէ որ բարեկամութեան կապէն ազ-
գականութեան զօդն անցնինք » :

Ռիդդէր ժպտելով մը նայեցաւ Թագու-
հւոյն՝ իրեն հաւանութիւնն առնելու հա-
մար . անիկայ ալ պատկառանքով մը զիջա-
նելու նշան տուաւ ու ձեռքերովն երեսը
ծածկեց :

ԱՄԷՆ ԽԱՉ ԾԱՆՐ Է

Իր վիճակին վրայ դոհ չեղող ու նախանձոտ մարդ մը ոչ երբեք ուրախութիւն, ոչ երբեք հանգիստ կրնայ ունենալ. միշտ տաղնապի մէջ է, որ իր կենաց ամենէն քաղցր վայրկեաններն ալ կը թունաւորէ դառնութեամբ: Ճանապարհորդի մը կրնայ նմանցուիլ, որ ամէն մէկ նոր քայլ առնելուն՝ ոտքը մտած փուշին խայթը միշտ կը զգայ. այսպէս տժգոհին սիրտն ալ ամէն մէկ դիպուածէ կը վիրաւորուի:

Ռոպերդ Հոր և Սամուէլ Հիւլինս առնուն երկու անդղիացի՝ տասուերկու տարիէ ՚ի վեր մի և նոյն տան մէջ իրարու դրացի էին. և ինչպէս որ սովորական է, ըստ ինքեան ասոնք պէտք էր իրարու հետ սիրով և բարեկամութեամբ վարուէին. բայց դժբաղդաբար Սամուէլ, որ Նէլսըն հռչակաւոր ծովակալին հրամանատարութեանը տակ ծովային զինուոր եղած էր, Գրաֆալկարի նաւամարտին մէջ իր ոտքերէն մէկը կորսընցուցած ըլլալով, տէրու

Թենէն պզտի թռչակ մը փոխարէն կ'առնէր : Այս թռչակը անանկ Ռոպերդի նախանձը կը շարժէր , որ կը տրտնջար միշտ թէ ինչպէս իր ոտքերուն երկուքն ալ ողջ մնացեր են , և թէ ինչպէս երջանիկ եղած կ'ըլլար՝ թէ որ ինքն ալ Հիւլլինսի պէս այնպիսի շահաւոր կերպով իր ոտքերէն մէկը ծախած ըլլար : Ամէն անգամ որ տան վարձքը վճարելու կ'երթար , քթին տակէն մոմաւորով կ'ըսէր թէ ինչպէս երջանիկ էր իր դրացին , որ կրնար առանց նեղութեան վճարել իր վարձքն ու հանգստութեամբ ապրիլ , որովհետեւ թաղաւորէն թռչակ ունէր . իսկ ինքը՝ խեղճ ողորմելի՝ հազիւ թէ ծայր ծայրի կրնար բերել տարւոյն վերջն ու պարտատէրները գոհ ընել :

Սկզբան Ռոպերդ այս խորհրդածութիւնները կամ մտքէն կ'ընէր , կամ ցած ձայնով ինքնիրեն կ'ըսէր . բայց քանի դնաց՝ ձայնը բարձրացուց , ու ալ իր սովորական խօսակցութիւնը դարձուց :

Անգամ մը որ չէր կրցած ժամանակին տան վարձքը վճարել , ու տրտում տխուր կ'երթար տիրոջը՝ Պ . Դէյլըրի տունն որ իմացընէ իր ուշացընելուն պատճառն ու ներումն խնդրէ , ճամբան իր Հիւլլինս դրացւոյն հանդիպեցաւ , որ ժամացոյցի մը պէս ճիշդ էր իր վարձքն հատուցանելու ու Պ . Դէյլըրի տնէն կը դառնար : Ռոպերդի վրայ գրեթէ հիւանդութիւն կու գար՝ երբոր Սամուէլը կը տեսնար . ուստի

երբոր աս անգամ ալ գլուխը ծռած Հիւլլինսի բարեն առաւ , աչուքները ցուլի մը նայուածք ունէին , որ եղջիւրները կը ցուցընէ վրան վազող շուներուն : Երբոր տիրոջը տունն հասաւ , աղէկ յանդիմանութիւն մը լսեց . Պ . Դէյլըր օրինակ բերաւ իրեն՝ դրացին , որ միշտ որոշեալ ժամանակին անվրէպ կը հատուցանէր և առանց փող մը պակաս տալու :

— « Անանկ է , անանկ , պատասխանեց Ռոպերդ , մարդ կայ որ գոգը արծաթով լեցուն կը ծնանի . Հիւլլինս ըսածդ մեծ բարեբաղդութեան մը հանդիպած է , և իմ դարմանալս չգար թէ ճիշդ ատենին կը վճարէ , որովհետեւ աղէկ թոշակ մը ունի :

— Իրաւ Հիւլլինս թոշակ ունի , պատասխան տուաւ Պ . Դէյլըր , բայց գիտես թէ ինչ ծանր խաչ է իր հիւանդութիւնը . և թէ որ ան ձախորդութիւնը քու գլուխդ եկած ըլլար , ան ատեն լսելու էր գանգաւներդ :

— Չէ , չէ . թէ որ ես ալ իրեն պէս քսան տարի առաջ ոտքիս մէկը կորսնցընելու բաղդն ունեցած ըլլայի , ի՞նչ հարստութեան աղբիւր եղած պիտի ըլլար ինծի համար այն օրը : Ես մէկ ոտքս միայն չէ , հապա մէկ ձեռքս ալ կու տայի , թէ որ այն մէկ զրկմամբ՝ Սամուելի առած վարձքը դար ինծի : Ի՞նչ , դու իրեն փայտէ ոտքը ծանր խաչ մը կը սեպես , ես ընդ հակա-

ռակն միտքս դրած եմ որ թոշակին վայելքը չատ թեթեցուցած է զանիկայ : Ես կարծեմ թէ քան զան աւելի մեծ խաչ չկայ՝ որ մէկը բռնադատուած ըլլայ միակերպ աշխատելու , տան վարձքը վճարելու համար » :

Պ . Դէյլըր զուարթ բնութեամբ մարդ մըն էր , միանգամայն աղէկ զննող : Շատոնց դիտած ըլլալով Ռոպերդի նախանձոտ բնավորութիւնը , ուղեց փորձով համոզել դիմացինը որ ամենէն թեթե խաչն ալ անհամբեր մարդուն համար խիստ կը ծանրանայ :

— « Ես կը տեսնամ , ըսաւ Հորին , որ դու աշխատելու չատ յօժարութիւն չունիս . չատ աղէկ , ես կրնամ խալըսել ըզքեզ առ նեղութենէն , որովհետեւ խիստ դժուարին կ'երեւայ քեզի . միայն մէկ սլըզտի պայման մը կը դնեմ : Դրացւոյդ՝ Սամուելին խաչը դիւրաւ կը տարուի կ'ըսես , անանկ չէ . . . ուրեմն դու ալ յաճո՞նք կ'առնես չատ աւելի թեթե խաչ մը . թէ որ առնես , ես ալ մէկ ստակ մը չեմ պահանջեր քեզմէ տան վարձքին համար :

— Բայց ի՞նչ տեսակ խաչ պիտի դնես ուսիս վրայ , հարցուց Ռոպերդ այլայլած , վախնալով որ իրեն ընելու բանը չէ առաջարկութիւնը :

— Ահաւասիկ սա խաչը , ըսաւ Պ . Դէյլըր ու կաւիճով մը (ՏՃ . Թեպէշիր) ճերմակ խաչ մը քաշեց Ռոպերդի զգեստին

վրայ . որչափ ատեն որ աս խաչը վրադ տեսնամ , վարձքէդ ազատ ըլլաս » :

Հոր սկզբան կարծեց որ Պ . Դէյլըր խընտարու համար կ'ըսէ . բայց երբոր իմացաւ թէ իրաւ է զուրցածը ,

— « Չըսես ան ատեն , աղաղակեց ուրախութենէն , ասկէ ետքը ալ ինծմէ ըստակ առնելիք չունիս , որովհետեւ ես սիրով յանձն կ'առնեմ աս խաչը մինչեւ ցմահ վրաս տանելու » :

Մէկէն տնէն դուրս ելաւ զնաց' անանկ սրտի գոհութեամբ մը , որ ինչուան ան ատեն չէր ունեցած , չէր կրնար հաւտալ իր երջանկութեանը , և ճամբան քալած ատենը՝ Պ . Դէյլըրի խենթութեանը վրայ կը խնտար , որ ասանկ թեթեւ բանով մը կ'ազատէր զինքը վարձքը վճարելէն : Տուն մտած ատենը անանկ խնտում զուարթ էր երեսն , որ կենացը մէջ անանկ օր չէր ունեցած . ուստի ձայն մը չհանեց , գանգատ մը չըրաւ աս անգամ տանը բարեկարգութեանը վրայ . և շանն ալ թողուց որ գայ իրեն առջեւ նստի , որ ուրիշ անգամ տեսնուած բան չէր :

Եկածին պէս նստած ըլլալով , իր կնիկն առջի բերան չէր տեսած կռնրկին վրան ունեցած խաչը . բայց երբոր էրկանն ետեւը անցաւ կշռոցաւոր ժամացոյցը լարելու համար , յանկարծ պոռաց մէյ մը դառն ձայնով .

— « Աս ինչ է , Ռոպերդ , ուր դացեր

եւ : Կռնակիդ վրայ խաչ մը կը տեսնամ որ ոտք մը երկայնութիւն ունի . անտարա-
կոյս գինեատուն գացեր ես , ու գինով բա-
րեկամներէդ մէկը աս խաղն ըրեր է քեզի՝
ամենուն առջև ծիծաղելի ընելու համար
գրեզ . . . կարծես թէ այսպիսի նշանի մը
կարօտ էիր անմիտ երեւալու համար :
Ոտքի վրայ ելիր տեսնանք , ու հանդարտ
կեցիր , որպէս զի վրձինով հանեմ սա խա-
չը կռնակիդ վրայէն :

— Մէկդի գնա , աղաղակեց Հոր ետե-
քաշուելով . զգեստներուս դու մի խառ-
նուիր . նայէ որ երթաս գուլպաներդ հիւ-
սես :

— Չէ , չէ , ասանկ բան չըլլար , պա-
տասխանեց կինը՝ կամաց կամաց ձայնն
աւելի բարձրացընելով . ես չեմ ուզեր որ
էրիկս խախը ու խաւեր ըլլայ բոլոր գե-
ղին մէջ , պէտք է որ սա խաչը վերցընեմ ,
կ'ուզէ զգեստդ պատուուի նէ ալ » :

Աս ըսաւ , ու վրձինը ձեռքն առած՝ վը-
րան հասաւ ու կ'ուզէր մաքրել : Ռոպերդ
տեսնալով որ անկարելի է անոր ձեռքէն
խալըսիլը , ելաւ փախաւ ու տան դուռը
ուժով մը քաշեց իր վրայ :

— « Ա՛ս աստիճանի կատաղութիւն ,
սկսաւ ըսել ինքնիրեն՝ քալելու ատենը ,
թէ որ աւելի անոյշ կերպով ըսած ըլլար ,
կ'իմացընէի իրեն ունեցած բարեբաղդու-
թիւնս . բայց արժանի չէ գիտնալու :

— Հա՛ հա՛ հա՛ , խնտաց անդիէն ծիր Ֆօքս

խանութպանն՝ երբոր Հորը տեսաւ . ինչ
բան է սա կռնրկիդ վրայի ճերմակ խաչը :

— Քեզի ինչ , դու քու զգեստներդ հո-
գա , Պ . Ֆօքս , պատասխանեց զայրազին
ու անցաւ գնաց :

— Պ . Հոր , ըսաւ անդիէն Սդիվէնս օ-
րիորդը , որ նպարտավաճառի (ՏՃ . Պագգալ)
մը զաւակն էր , կեցիր վայրկեան մը , որ
կռնակիդ վրայ քաշուած մեծ խաչն աւ-
րեմ :

— Բիւկաներոյ ծախելու մտադիր եղիր
դու , չէ թէ պարապորդութեամբ ճամբէն
անցնողները գիտելու » :

Խեղճ աղջիկը կերած յանդիմանութե-
նէն չփոթելով , մէկէն խանութը մտաւ :

Այս միջոցիս Հոր մտավաճառին տանը
առջին հասաւ , որ սեմոցը վրայ կեցած՝
իր դրացի դարբնին հետ կը խօսակցէր :

— « Ի՞նչպէս աղէկ ատենին հասար ,
ըսաւ դարբինն ու կեցուց Ռոպերդը , ես
ալ քեզի կը սպասէի » . և սկսաւ հարկա-
ւոր դորձքի մը վրայ հետը խօսք բանալ .
բայց հազիւ թէ խօսիլ սկըսեր էր , ան-
դիէն Գիւրդըն ըսուած պառաւ կինը վը-
րայ հասաւ՝ կապոյտ գոգնոց մը վրան ա-
ռած , ու

— « Տէր Աստուած , գոչեց գոգնոցովն
երեսը ծածկելով , բարեկենդանի կերպա-
րանք առեր ես , Պ . Ռոպերդ . ամօթ է
քեզի » :

Ռոպերդ դարձաւ որ ըսէ , որ հանդարտ

թողու զինքը . բայց դարբինն ան ատեն տեսնելով Պ . Գէյլըրի քաշած նշանը ,

— « Ո՛հ , ո՛հ , նայեցէք սրւոր , ըսաւ ծիծաղելով , Ճերմակ խաչ անուն գինետան նշանն իրեն կռնակը կախեր են :

— Չէ , չէ , ըսաւ մտաւաճառը . ես կարծեմ թէ իր կնիկը կալուցեր է աս խաչը վրան՝ որպէս զի չըլլայ որ յանկարծ կորսնցընէ զինքը » :

Հոր տեսնելով որ գլուխ պիտի չելլայ ասոնց հետ , մտածեց խալըսիլ ձեռքերնէն . ուստի անխելք սլառաւ՝ ըսելով կնկան , միւսներուն ալ՝ խելքերնիդ սիրեմ , խենթեր , փախաւ հոնտեղէն . բայց խաչն սկըսաւ ծանրանալ իր ուսոցը վրայ՝ որչափ որ առաջ չէր կարծէր :

Կարծես թէ նոյն օրն ալ բոլոր աշխարհք կամաւ կամ՝ թէ ըսենք գիտնալով իր դիմացը կ'ելլար . որովհետեւ հաղիւ թէ քանի մը քայլ առաջ դնաց , դպրոցին առջևն հասաւ : Տղաքն ան վայրկենին դպրոցէն կ'ելլային՝ ոչխարներու խմբի պէս դուրս նետուելով , և ինչպէս որ ամէն մարդ գիտէ՝ ան ժամանակին տղոց առջև ինչ զուարճութեան սուրիթ ելլէ նէ , ձեռքէ չեն փախցըներ : Հոր զասոնք տեսածին պէս՝ դիւր խը ձիւն իջաւ , որովհետեւ իմացաւ գլխուն գալիքը , ու յանցաւորի մը պէս կը դողդըղար : Իրաւունք ունէր վախնալու . հաղիւ թէ դպրոցին դրանն առջևէն անցաւ , մէյ մ'ալ աղաղակ մըն է փրթաւ . ալ լսելու

էր սուլելու և ծաղր ընելու ձայները . յիսունի չափ տղաք սկսան ասոր ետեէն վազել՝ ձեռքով ցուցընելով զինքը , ու գրկխարկին դէպ ՚ի վեր նետելով :

— « Նայէ նայէ , կ'ըսէր մէկը , կարծես թէ ոչխար մըն է՝ որուն վրայ սպանդանոց տանելու նշանը դրեր են :

— Ձեռ տեսնար , կը պատասխանէր մէկ ուրիշ մը , որ խաչակիր եղեր է ու Պաղեստին պիտի երթայ » :

Եւ խնտալու ու սուլելու ձայներն երթալով աւելի կը բարձրանային :

Հոր բարկութենէն երեսին գոյնը նետեց . կատաղած շան մը պէս ետ դարձաւ , ու անտարակոյս ան տղոց մէկ քանին գետին կը փռէր , թէ որ Պ . Ճոհսըն՝ դպրատան վարժապետն ան միջոցին դպրատան դռնէն դուրս չելար :

Ռոպերդ քովը մօտեցաւ , ու դանդաւանեցաւ որ ասանկ անզգամ՝ ու լիրբ աշակերտներ ունի : Պ . Ճոհսըն քաղցրութեամբ պատասխան տուաւ՝ թէ իրաւ տըղայոց ըրածը լիրբ համարձակութիւն է , և թէ ինքը ամենայն խստութեամբ կը պատժէ զանոնք , բայց իր կռնըկի խաչն ալ այնպիսի բան մըն է՝ որ տղոցմէ աւելի խելացիներն ալ կրնայ խնտացընել :

— « Քեզի ինչ պէտք աս խաչն , ըսաւ զայրագին Ռոպերդ , կռնակս իմն չէ , ո՛վ գնեց զան ինծմէ » :

Վարժապետը գլխովն հաւանութեան

նշան տուաւ խնտալով, և Հոր շարունակեց իր ճամբան: Բայց խաչին ծանրութիւնը հետզհետէ կ'աւելնար: Սկսաւ մտածել ու ինքնիրեն ըսել որ շատ դիւրին բան չէր երևնար՝ Պ. Գէյլըրի ստակ վճարելէն խալըսիլը:

— « Հիմա որ այսչափ կ'արհամարհուիմ ու ամէնքը վրաս կը խնտան, հասա ինչ պիտի ըլլայ թէ որ ասոր պատճառը մէյ մը դուրս տարածուի. աս այսպէս ըլլալէն ետքը՝ աւելի աղէկ էր որ Պ. Գէյլըր կըռնակս թուղթ մը կ'պցընէր՝ ծանուցանելով մէջն որ ալ ասկէ վերջը ինծմէ ստակ պիտի չառնէ »:

Ասանկ խորհրդածութիւններ ընելով, գինետան մօտեցաւ. ու անկէց ալ անդին կ'ուզէր անցնիլ, բայց քանի մը քայլ հետու Պ. Գէյլըր գիմայն ելաւ, անդիի կողմէն ալ իր Հիւլինս դրացին, որ փայտէ ոտքովը կամաց կամաց կը քալէր, ու Հարրի Սդօք անունով հիւսին հետ կը խօսէր: Հարրի Սդօք նոյն գեղին ամենէն դուարձախօս մարդն էր, ուստի Հոր աւելի մեռնիլ յանձն կ'առնէր՝ քան թէ անկէ ծաղր ըլլալ Հիւլինսի առջև: Ուստի անոր ձեռքէն ազատելու համար՝ գինեատունը մտաւ. բայց հոն ալ շատ չկրցաւ կենալ: Նրբոր գինի խմողներուն աչքը դարկաւ Հորի խաչը, ալ տեսնալու ու լսելու բան էր անոնց ձեւերն ու աղաղակները. — « Ապրիս ապրիս, Պ. Ռոպերդ, կ'ըսէին, նայիս որ

միշտ ասանկ զուարճացընես զմեզ » . մէկ ուրիշ մըն ալ — « Կապիկները ո՞ր կը մնան քովդ , կը սրտար . ելիր քիչ մը խաղա ալ մեզի , աշխատութեանդ վարձքը սիրով կը վճարենք » : Ռոպերդի ներսը կրակն առաւ , անանկ բորբոքեցաւ՝ որ ծանր խօսքերով սկսաւ նախատել զանոնք . անոնք ալ իրմէ վար չմնալով , կոխը տաքցաւ , և գինեվաճառը վախնալով որ ձեռք ձեռքի կու գան , հրամայեց իր ծառաներուն որ զՌոպերդ զուրս վռնտեն :

Ռոպերդ իր տունէն զուրս անոր համար ելած էր՝ որ մօտի գեղն երթայ տեսնայ թէ ինչ տեսակ աշխատանք էր որ կ'ուզէր մէկն իրեն յանձնել . բայց անանկ այլայլեր էր Ֆօքսի , Սդիվէնսի , դարբնին , մաավաճառին , Գիւրդընի և դպրոցի աշակերտներուն հանդիպելովը , որ միտքը դրաւ տունը դառնալ , յուսալով որ հոն աւելի հանգիստ կրնայ ըլլալ :

Տեսած կ'ըլլայ մէկը սեպտեմբեր ամսուն մէջ թէ ինչպէս որսորդէն վիրաւորուած կաքաւը կը ջանայ վախճիլ դաշտին մէջ՝ գրեթէ մէկ թևովը թռչելով : Ճիշդ անոր կը նմանէր Ռոպերդ , երբոր դէպ 'ի իր տունը կը դառնար , որ գեղին անդիի ծայրն էր : Քիչ մը ատեն շուտով կը քալէր՝ որ ետեւէն մարդ չհասնի . երբեմն ալ վայրկեանը քայլ մը հաղիւ կ'առնէր , որպէս զի ջրլայ որ դիմացի տեսած մարդն անցնի . մէյ մը ճամբէն կ'երթար , մէյ մը

անդաստաններուն մէջէն, թուփերուն ետեւէն քայելով, պատերու տակէն անցնելով, և ամենայն կերպով ջանալով որ մէկու մը աչքին չհանդիպի: Ա՛լ անտանելի ծանրութեամբ կը ճնշէր զինքը խաչը:

Վերջապէս հասաւ իր տունն, ուր կ'ուզէր հանգիստ գտնալ: Բայց երբոր կնիկը տեսաւ զինքը, սկսաւ պոռալ.

— « Ա՛մօթ չէ՞ քեզի որ դեռ ատ խաչը կռնակդ կեցեր է. հինգ վեց հոգի մեր դրացիներէն եկան հարցուցին ինձի՝ որ արդեօք խնկըդ կորսնցուցեր ես: Շուտ, թող տուր նայինք որ զգեստիս ծայրովը մաքրեմ՝ վրայէդ սա խաչը:

— Մի մօտենար քովս, կնիկ, աղաղակեց Ռոպերդ ինքիրմէն դուրս ելած:

— Զիս մեռցընելու ալ ըլլաս, ես զքեզ ասանկ պիտի չթողում. չեմ ուզեր որ էրիկս ամենուն ծաղրելի ըլլայ: Հանէ սա զգեստդ. հանէ կ'ըսեմ շուտով, կը հասկընաս »:

Աս ըսելով ուզեց Հոբի ձեռքը բռնել՝ որ զգեստը հանէ վրայէն. բայց անիկայ ուժով մը հրեց զինքը. կնիկն ալ, որ արդէն անհամբեր էր բնութեամբ, ապտակ մը իջեցուց էրկանն երեսը: Երկու կողմանէ ինչպէս որ պէտք էր նէ ձեռք ձեռքի եկան ու զիւրահարներու պէս կը կանչուըռտէին. դրացիները ծայնը լսելով, վազեցին եկան ու բաժնեցին էրիկ կնիկ իրարմէ, անոնց տեղը իրենք ամբշնտլով սա կռուոյն վրայ:

Հարկ չէ ըսել որ ամէնքը յանցանքը Ռոպերդին տուին ու զինքը մեղադրեցին : Սկզբան ասիկայ ամենուն ալ խօսքն արհամարհեց , կարկուտի պէս նախատական խօսքեր թափեց անոնց վրայ , ու ըսաւ որ ինչ ալ ըլլայ ըլլայ՝ ինչուան վերջը ան խաչով պիտի պտըտէր . բայց կրակ մը որչափ որ սաստիկ այրի , իր բոցն այնչափ աւելի շուտ կը մաշեցընէ զինքը բորբոքող նիւթերը . այսպէս սաստիկ կրքի մէջ եղած մարդիկներուն կատաղութիւնն ալ կը մարի իրենց յուզմանն արտաքոյ կարգի բռնութենէն : Ռոպերդ երբոր հանդարտեցաւ , չզգաց վրան այսպիսի դժուարին գործ մը առաջ տանելու կամքը . ըմբռնեց որ քանի որ ան խաչն իր զգեստին վրայ մնայ , իրեն համար հանգիստ չկայ , ոչ անէն դուրս և ոչ իր տանը մէջ , և որոշեց որ նոյն իսկ ան իրիկունը վերցընէ զան իր վրայէն :

Երկրորդ շաբթուն երկուշաբթի օրը՝ առաւօտանց կանուխ տանտիրոջը գնաց՝ իր տանը շաբաթական վարձքը վճարելու համար :

— « Հը՛ հը՛ , ըսաւ Պ . Գէյլըր , ես գիտէի որ երկար ատեն չերթար կը զլջաս յանձն առած դաշինքիդ վրայ : Ասիկայ աղէկ խրատ մըն է նախանձօտ ու անհամբեր մարդկանց համար , որ միակերպ Առտուծոյ ու իրենց կենացը վրայ կը տրտընջան : Երբոր առիթը կու գայ , յիշէ՛ Պ . Հոբ , որ Արարիչն ամենուն իրենց կարո-

զութեանն համեմատ վիշտեր տուած է :
 Մի ըսեր թէ ուրիշներէն աւելի քիչ երջա-
 նիկ ես . որովհետեւ չես գիտեր ուրիշնե-
 րուն քաշածը : Ամէն խաչ ծանր է . բայց
 ամէն խաչ թեթեւ է անոր՝ որ գիտէ կրել
 զան համբերութեամբ , կտրըճութեամբ ու
 յօժար սրտով » :

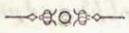

արհեստը համարում էր անհայտ և անբարձր
177 հարկ էր անհայտ և անբարձր
արհեստը համարում էր անհայտ և անբարձր
արհեստը համարում էր անհայտ և անբարձր
արհեստը համարում էր անհայտ և անբարձր
արհեստը համարում էր անհայտ և անբարձր
արհեստը համարում էր անհայտ և անբարձր
արհեստը համարում էր անհայտ և անբարձր

ՔԹԱԽ ՈՏԻ ՊՏՂՈՒՆՑԸ

ՔԹԱԽՈՏԻ ՊՏՂՈՒՆՅԸ

Գաղղիոյ մեծ Յեղափոխութեան միջոցը՝ գաղղիացի աղնուականներուն մեծ մասը Պոպլէնց քաղաքը կը փախչէին . աւանկ որ կրնար ըսուիլ թէ Վերսայլի արքունիքը Հռենոսի ափանց վրայ փոխադրուեր էր : Թէպէտ ամէն օր նոր նոր աղետալի ու ծանր դիպուածներ կը հանդիպէին Պաղղիա , արսորեալք հոգ չէին ընէր աս բանիս վրայ ու չէին ուզէր իրենց սրտին խաղաղութիւնն աւրել : Աւանկ ուրախ կ'անցընէին օրերնին , և անանկ անվրդով զուարճութեանց ու հաճոյից ետեւէ կ'ըլլային , որ կարծես թէ Պոպլէնց ամառնային զբօսանքի քաղաք մըն էր և գաղղիացի աղնուականներն ալ նոյն տարի հոն ուզեր էին ախորժելի ու զուարթ ընկերութիւն մը անցընել : Ասոնցմէ շատին հարստութիւնն իրենց քսակներուն վրայ էր , որ կենդանութեան վերջին շունչը կու տային , որովհետեւ խռովարարք ասոնց բոլոր ինչքն ու ստացուածքները

յափշտակեր էին . հանդերձ այսու՝ տրբա-
մութեան ստուերն անգամ դէմքերնուն
վրայ չէր տեսնուէր , ընդհակառակն՝ ու-
րախութեան տուեր էին սրտերնին : Կո-
շունքներն ու ընտանեկան այցելութիւն-
ներն անսպակաս էին . դժբաղդաբար խաղն
ալ մէջը մտաւ , ու զուարճութեան անմե-
ղութիւնը վերցուց : Հասարակաց տեղ մը
որոշեցին . ու հոն կը վազէր աքսորելոց
բազմութիւնը՝ բազդերնին փորձելու , ու
մինչև ունեցած վերջի սկուտնին խաղ կը
խաղային : Գերմանացի աղնուականներն
ալ անոնց օրինակէն չարժած՝ ուղեցին ա-
նոնց ընկերութեանը մէջ մտնալ ու ստակ-
նին շատցընելու ջանալ . առանկով բոլոր
քաղերին մէջ տարածուեցաւ այս վնասա-
կար ախտը :

Բայց քանի մը դադղիացի աղնուական-
ներ ալ կային , որ ուրիշներուն չար օրի-
նակին չհետեւելով՝ հեռու կը կենային աս-
խաղերէն . ասոնց մէջ մասնաւորապէս
մէկը կար , որ արժանի է իր անուամբը
յիշատակուելու : Տը Ռորէնգուր ասպետն ,
այս էր իր անունը , Ալտակիոյ մէջ ծնած էր ,
որ հաստատուած էր շատոնց իր աղգա-
տոհմը . երբոր բռնադատուեցաւ հեռանա-
լու Քաղղիայէն , ան թեթեւ գումար ստակն
որ կրցաւ հետը Գերմանիա փախցընել՝
հաւատարիմ սեղանաւորի մը ձեռքը յանձ-
նեց . և անկէց եկած շահովն ու դառա-
ստութենէ վաստակած ստրկովը կը հո-

գար իր ապրուստը և ամենեին պարտա-
տէր չէր թողուր :

Սկզբան իր այս չափաւոր ու խնայողա-
կան կերպը տեսնալով ուրիշները , ոմանք
ազա՛հ անունը կու տային իրեն , ոմանք
ալ ստակը շահեցընելու խելքը տուեր է
կ'ըսէին . բայց երբոր տեսան որ ասպետն
իր քսակին թոյլ տուածին չափ՝ ձեռքէն ե-
կած օգնութիւնները կ'ընէր փախչող ազ-
նուականաց մէջէն ամենէն աւելի կարօտ-
ներուն , համարմունք առին վրան , ու
թէպէտ չէին նմանիր իրեն , բայց գոնէ
կը գովէին անոր բարեգործութիւնը , ու
կը զարմանային վրան :

Եւ իրաւցընէ արժանի էր տը Ռոբէն-
գուր աս զարմացման . թէպէտ խռովա-
բարբ կողոպտեր էին իր հարստութիւն-
ներն ու զինքը ստիպեր էին փախչելու ,
սակայն իր սիրտն ու բնաւորութիւնը միշտ
նոյն մնացած էր , միշտ արդարակորով
կերպով դատաստան կ'ընէր մարդկանց
կամ եղած գէպերուն վրայ , միշտ նոյն-
պէս բարւոյն ցանկացող և հեռեւող էր ,
միշտ ուրիշի վշտացն ու քաշած նեղու-
թեանցը վրայ նոյն գորովագութ կարե-
կցութիւնը կը ցուցընէր : Իր անձին եղած
փասաները՝ բոլոր աշխարհիս փնտս չէր սե-
պէր , անոր համար ալ չարախօսութեան
չէր սորվեցուցած իր բերանը :

Խնայողութեան համար քաղքին ա-
րուարձաններուն մէջ կը բնակէր տը Ռո-

քէնդուր՝ չափաւոր բնակութիւն մը վար-
ձելով: Անմիջապէս իրմէն մէկ յարկ մը վեր-
կը նստէր գերմանացի երիտասարդ մը՝
Լուդովիկոս Պարքըր անուամբ: Ասիկայ
Նայվիտ քաղքէն էր, ուր պզտի խանութ
մը բացած՝ վաճառականութիւն կ'ընէր և
անոր վաստակովն իր մայրն ու քոյրը կը
պահէր. բայց բոլոր իր խանութին ա-
պրանքը կրակի մը զոհ եղեր էին վերջի ա-
տենները, ու ինքն ալ ելեր Գոպլէնց եկեր
էր՝ յուսալով որ մէկէն մէկալէն ունեցած
առնելիքները ձեռք կը ձգէ ու քիչ մը կը
լաւցընէ իր վիճակը: Սակայն իր ջանքն
ու յոյսը պարապ ելեր էին. որովհետեւ
քաղքին խանութպաններուն մէջ ամենե-
ւին ծանօթ չունենալով, առանց ստրկի
դատաստան չկարենալով բանալ, ու ձա-
խորդութենէն չարաչար վհատած ըլլա-
լով, ոչ ճարտարութեամբ՝ ոչ վախցընելով
կրցեր էր պարտատէրներուն ձեռքէն իր
առնելիքները փրցընել: Ատոնցմէ ոմանք
կ'ըսէին թէ հիմա չեն կրնար վճարել, իսկ
ուրիշներն ալ բոլորովին կը ժխտէին
պարտքերնին. վերջապէս անանկ վիճակի
մը մէջ ինկեր էր խեղճ երիտասարդը, որ
յոյսը բոլորովին կտրած էր, քովը ստակ
մը չէր մնացած, ու մաղձոտութիւնն ա-
նանկ պատեր էր սրտին վրայ, որ ձեռքե-
րը կապուած անգործ կեցեր էր:

Ասպետն ընդհանուր մը գիտէր Պարքը-
րի ձախորդութիւնը, և ամէն անգամուն

որ սանդուխին վրայ կը հանդիպէր անոր՝
կը հարցընէր խնամով թէ յոյս կա՞ր ար-
դեօք յաջողութեան . բայց քանի մը օրէ՛ի
վեր չտեսնալով զինքը , չէր գիտէր անոր
ինչ խեղճութեան ու յուսահատական վի-
ճակի մէջ ինկած ըլլալը : Մէյ մ'ալ օր մը որ
դասախօսութենէ դառնալով տուն կը մըտ-
նար , տեսաւ որ Լուդովիկոս գրան դիմա-
ցը կեցեր էր նոյն թաղին թղթաբաշխին
հետ , որուն ձեռքը նամակ մը կար : Երի-
տասարդը թաց աչքերով կը նայէր նամա-
կին վրայ , բայց ձեռքը չէր երկընցընէր
առնելու . թղթաբաշխն ալ կարծես թէ ը-
նելիքը չէր գիտէր :

Գաղղիացին բարեւ տուաւ Լուդովիկոսի
ու կանկ առաւ , և այնպիսի բարեսէր աչ-
քով մը կը նայէր անոր , որ յայտնի կ'իմա-
ցուէր թէ կ'ուզէր լսել իրմէն այլայլու-
թեան պատճառը : Բայց Լուդովիկոս չկըր-
ցաւ իմանալ . ան առեն թղթաբաշխը դէպ
'ի տը Ուրէնգուրին դառնալով՝ ըսաւ
Պարքըրի .

— « Աս աղնուականը բարեկամդ է ,
անտարակոյս սիրով դարման կը տանի նե-
ղութեանդ :

— Ի՞նչ կայ որ , հարցուց մէկէն աս-
պետը :

— Սա նամակը Նայվիտէն եկած է ու ի-
րենն է . բայց տասնըհինգ փող վճարելու
է ճամբու ծախքի համար . խեղճը չունի . .
վրան այդչափ տտակ :

— Ինչո՞ւ ինչուան հիմա չէիր գուրցէր»,
ըսաւ գաղղիացին՝ ձեռքը գրպանին մէջ
խոթելով։

Բայց Լուդովիկոս ձեռքը բռնեց չէր ու-
ղէր թող տալ։

— « Չէ, մի տար, ըսաւ բեկեալ ձայ-
նով մը։ Ես այսչափ ստակ ոչ վրաս ու-
նիմ։, ոչ ուրիշ տեղ, որ կարենամ ետքը
վճարել քեզի։

— Չես յիշեր որ քեզի պարտք ունիմ,
անոր հաշուին կը վճարեմ, պատասխա-
նեց տը Ռոքէնգուր բնական կերպով մը։
սա սա տասնըհինգ փողը։ Նամակը Նայ-
վիտէն եկած ըլլալով, կսիմ քրոջդ է կամ
մօրդ »։

Թղթաբաշխն երբոր ստակն առաւ, նա-
մակը Լուդովիկոսի ձեռքը տուաւ ու ելաւ
զնաց։

Պարքըրը չհամարձակեցաւ շնորհակալ
ըլլալու։ Բացաւ մէկէն նամակն ու սկսաւ
արագարար աչքէ անցընել։ Որչափ որ
կարդալն առաջ կը տանէր, այնչափ դէմ-
քին գոյնը կը նետէր, սաստիկ այլայլու-
թիւն կը նկարուէր դէմքին վրայ, ու հա-
ռաշանքներ կը լսուէին բերնէն։

— « Ի՞նչ, ձախորդ լուր մը առիր, հար-
ցուց ասպետն, որ սանդուխէն վեր ելլե-
լու վրայ էր։

— Ա՛հ, աս դժբաղդութիւնը միայն կը
պակսէր, թոթովելով ըսաւ Պարքըրը՝ նա-
մակը ճակտին տանելով յուսահատաբար։

— Աղաչեմ ինչ կայ, ինչ կարդացիր
ատ նամակին մէջ, ըսաւ նորէն գաղղիա-
ցին՝ սանդուխէն վար իջնալով:

— Թէ որ գիտնայիր, պատասխանեց
գերմանացին՝ մէկ կողմանէ արցունք թա-
փելով. մեր պարտատէրները ծախել
տուեր են մօրս ու քրոջս ինչ որ մնացեր
էր նէ. խեղճերը հիմա ոչ բնակելու տուն
ունին, ոչ ուտելու հաց »:

Ասպետին գէմքն այլայլեցաւ տխրու-
թենէն:

— « Եւ ելեր են ինծմէ օգնութիւն ու-
ղելու, շարունակեց Նուդովիկոս, ինծմէ՝
որ և ոչ սա նամակին ստակը կրցայ վճա-
րել. իրենց օգնութեան հասնիմ. չեն գի-
տեր որ ես ալ իրենց պէս տաղնապետ
եմ և մէկէ մը յոյս չունիմ »:

Ասպետը ջանաց անոյշ ու քաջալերիչ
խօսքերով քիչ մը հանդարտեցընել զՊար-
քըր, և գնաց մէկտեղ անոր խուցը՝ որ-
պէս զի ամէն բան տեղն'ի տեղը իմանայ:
Վշտալից մարդը գիւրաւ դուրս կը ղեղու-
իրեն նեղութիւններն, որովհետեւ անով
գիւրութիւն մը կը զգայ. Պարքըր ալ դուրս
թափեց իր վշտերն և պատմեց գաղղիա-
ցւոյն կրակին գիպուածն, որ քանի մը
վայրկենի մէջ այրեր էր բոլոր ինչ որ ու-
նէր խանութին մէջ, և հազար երկուհա-
րիւր րապերի կորուստ ընել տուեր էր ի-
րեն, որուն տեղը ինչ որ ընէր նէ՝ չէր
կրնար լեցընել:

Քանի որ Պարբեր իր ձախորդութեանը մանրամասն պարագաները կը պատմէր, այնչափ աւելի յուսահատութիւնը կը տիրէր սրտին մէջ: Իր մօրն ու քրոջը ողորմելի ու սրտածմլիկ վիճակը նկարագրելու ատեն՝ ինքն ալ աւելի աղէկ կ'ըմբռնէր զայն. կը զայրանար կը նեղսրտէր թէ ինչպէս ձեռքէն չէր դար անոնց օգնելու. կը տրտնջար Աստուծոյ դէմ, ստէպ տըխուր հառաչանքներ կ'արձըկէր սրտին խորէն, ու կարծես թէ քաջած ցաւերովը գինովցած էր: Տը Առքէնգուր հասկըցաւ որ փութ բան էր անոր մխիթարական խօսքերը սելը. ուրիշ ճար չկար Նուդովիկոսի լքեալ հոգին սփոփելու, բայց եթէ իրեն վշտաց պատճառը վերցընելով, ոչ թէ յոյսեր միայն տալով: Սակայն ինքը ան աստիճանի հարստութեան տէր չէր՝ որ կարենար երիտասարդին կործանեալ աղգատոհմը ոտք հանել, որովհետեւ արդէն իր արքայականաց ընկերներուն ըրած դրամական օգնութիւններն իր եկամուտը քիչցուցած էին. իրեն ձեռքը չէր հասնէր այն վճատութեան անդունդին յատակն՝ ուր ինկեր էր Պարբեր: Անոր համար հարկ էր որ ուրիշ աւելի հարուստ ու առատածեռն մարդու մը դիմէր. և որովհետեւ ինքը իր անձին համար բան պիտի չխնդրէր, սիրտը բաւ, աչք առաւ չէ լսելը, և Պարբերին խոստանալէն վերջը որ ձեռքէն եկածը կ'ընէ՝ դէպ 'ի տը Աուլագ գերակոմսին պալատն սկսաւ երթալ:

Աս դերակոմսն այնպիսի տան վերակե-
ցու մը ունեցեր էր, որ վարպետութեամբ
իրեն կալուածները ծախուած ձեւացընե-
լով ոչ որ ձեռք դպուցեր էր անոնց, և ա-
սանկով աը Ռուլագ կը վայլէր արսորա-
նաց մէջ բոլոր իր հօրենական հարստու-
թիւնը: Բայց անանկ ալ առատաձեռնու-
թիւններ կ'ընէր, որ ոչ որ կը նախանձէր
իրեն հարստութեանը վրայ. իր ձեռքը ա-
մենուն բաց էր և ան աղբիւրներուն կը
նմանէր, որ անխտրաբար ո և իցէ քովեր-
նէն անցնողին համար կը վազցընեն իրենց
յստակ ջուրը: Ոչ երբէք կամաւոր չէ մը
կ'ելլէր իր բերնէն. բայց մեղք որ խաղի-
չար սովորութիւնը շատ անգամ իր ձեռ-
քերը կը կապէր: Խաղացող ու շապլ ըլ-
լալով, երբեմն քովը սկուտ մըն ալ չէր
մնար: Ուստի բանը ժամանակին վրայ
հասնելն էր, քանի որ շապլութիւնն ու
խաղը թոչուններու խմբի մը պէս դեռ չէին
ինկած այն ոսկեզօծ հունձքին վրայ, որ
ամէն ամիս կու գար իրեն Վաղդիայէն:

Տը Ռոբէնգուր գիտէր աս բանս. անոր
համար կըրցածին չափ շուտով կը քալէր՝
յուսալով որ եթէ ուրիշ ողորմութիւն թա-
խանձելու գացող մըն ալ կայ ճամբան՝
ինքը անկէ առաջ կը հասնի: Բայց պա-
լատն որ հասաւ, ծառաներն իմացուցին
իրեն որ առտուրն է ի վեր տուն չէր եկած
և թէ անտարակոյս խաղին տեղն էր:
Թէպէտ ասպետն անանկ կը զգուէր խա-

զի տեղերէ՝ որ ոչ երբէք ոտք կոխած էր ,
բայց որովհետեւ գործողութիւնը ստիպու-
ղական էր , յանձն առաւ այս գոհն ալ ը-
նելու . մանաւանդ որ կը մտածէր թէ կըր-
նար ըլլալ որ տը Ռուլազի բաղդը նոյն օ-
րը յաջող դացած ըլլար , որ շատ անգամ
կը հանդիպէր , և ան ատեն ապահով էր
որ իր խնդիրքը կը կատարուէր : Ելաւ գը-
նաց հոն , և տեսաւ որ աղնուակոնաց
խմբին մէջ դերակոմսը գլուխը տաքցած
կը խաղար . դիմացը ֆրէտէրիզ ըսուած ոս-
կիներու շարժուն ու փայլուն բլրակներ
շարուած էին , որ երբեմն կը բարձրա-
նային՝ երբեմն ալ կը ցածնային :

Տը Ռուլազ երբոր ասպետը տեսաւ ,
շատ զարմացաւ , ու

— « Ի՞նչ անկարծելի տեսարան , աղա-
ղակեց , տը Ռոքէնդուր հոս է . աս ի՞նչ
հրաշք է որ մեր Կատոնն այսպիսի տեղ
մը կու գայ :

— Զբեղ կը փնտռէի , պատասխանեց
ասպետը :

— Հիմա կու գամ , ըսաւ տը Ռուլազ .
արդէն երկու իրեք հազար ֆրէտէրիզ
միայն կորսնցընելիք կայ , ան ալ կորսնցը-
նեմ նէ՝ քովդ եմ :

— Անոնցմէ քիչ մը մէկդի դիր , զուր-
յեց ասպետն աւելի ցած ձայնով մը :

— Ի՞նչ , պէտք է որ քեզի . սիրելի
բարեկամս , հրամմէ առ ինչ որ կու-
ղես . . .

— Կամաց կեր , զուրցեց անդիէն գերմանացի գէր աղնուական մը , որ տը Ռուլազի ետեւը կեցած էր . պէտք է որ վաստակնիս առաջ տանինք :

— Վայ գլխուս , մոռցեր էի որ Արեմ պէրկ պարոնն ընկերս է , ըսաւ գերակոմսը ծիծաղելով . բայց ինչ որ կը վերցընեմ նէ մէջէն՝ հաշիւը կը բռնեմ ու վերջէն քումասդ կու տամ :

— Չէ , չէ , ըսաւ գերմանացին . խաղէն ամենեւին պէտք չէ ստակ հանել , չէ նէ բաները ձախորդ կ'երթան : Թող քիչ մը սպասէ ասպետը » :

Տը Ռոքէնգուր գլխով հաւանութեան նշան տուաւ , ու խաղը առաջ գնաց : Բայց կարծես թէ ասպետին գալուստը բաղդին անիւները փոխեց . տը Ռուլազ , որ առաջ կը վաստակէր , սկսաւ ետէէ ետե կորսնցընել , անանկ որ քառորդ մը չտուեց՝ բոլոր առջևի ֆրէտէրիգները իրեն հակառակորդ սեղանավաճառին դիմացն անցան :

Երբոր ասանկ թեթեցաւ ոսկիներէն գերակոմսը , ոտքի վրայ ելաւ առանց ամենեւին այլայլութիւն մը ցուցընելու , քանի մը խօսքով թողութիւն ուզեց ասպետէն , հրամմեց որ կառքը մօտեցընեն , ու ելաւ գնաց :

Տը Ռոքէնգուր տրտում տխուր մնաց նոյն տեղը , տեսնալով որ յոյսը պարապ ելաւ , ու աչուրները անկեր կը նայէր այն

կանաչ գորգին վրայ, որ կլլեր էր Առդու վիկոսի ականկալութիւնը :

Բայց Արեմպէրկ պարոնը դերակոմսին պէս խաղէն ետ չէր քաշուած, հապա յամառութեամբ կը խաղար՝ նորէն բաղդի յաջողութիւն մը տեսնելու համար . ինչ պէս որ հանդիպեցաւ ալ : Արամաց կամաց ոսկւոյ բլրակները նորէն սկսան ձեւանալ իր առջևը, և որչափ որ կը շատնային՝ այնչափ աւելի գերմանացւոյն երեսը կը դուարթանար ու առջի լուծիւնը թողած կատակներ կ'ընէր :

— « Ես առաջուց չըսի՝ որ խաղէն ստակ վերցընելը ձախորդութիւն կը բերէ, ըսաւ տը Ռոքէնգուրի, որ լուռ կեցեր էր . նայէ որ դերակոմսը պարզ միտքը դնելուն համար թէ վերցընէ, առջի յաջողութիւնը կորսնցուց :

— Բսել կ'ուզես որ փուճ տեղը չազաչեմ քեզի որ իրեն մտքի դրածը՝ դուն հիւմա արդեամբք կատարես, ըսաւ ասպետը :

— Ես խաղի ստրկէն ուրիշին բա՛ն տամ, աղաղակեց Արեմպէրկ :

— Բարերարութեան մը համար է խընդրածս . քու հայրենակիցներէդ մէկը նեղութենէ խալըսելու համար :

— Կ'ուզէ եղբայրս ըլլայ, կ'ուզէ հայրս, վրայ բերաւ գերմանացին, ես մէկ ֆրէտէրիգ մը չեմ վերցըններ : Խաղի ստակն ուրիշ բանի չկրնար գործածուիլ, միայն խաղի սեփական է : Նայէ նայէ ի՞նչպէս

կը բանի բաղդս . ամէն մէկ խաղը որչափ
ոսկի կը բերէ ինծի » :

Իրաւցընէ նոյն միջոցին ոսկիի դէզ մը
անապատի աւաղին սկէս սեղանաւաճա
ռին կողմէն Արեմպէրկի կողմն անցաւ :
Ասպետը չէր կրնար ինքզինքը բռնել նեղ
սրտութենէն . մտքովը կը բաղդատէր զեր
մանացւոյն բաղդը դերակոմսին ձախոր
դութեանը հետ , և կը զայրանար ներ
քուստ այս դիպուածին վրայ :

Արեմպէրկ պարոնն իմանալով այս
բանս ,

— « Կարծեմ կը նախանձիս բարեբաղ
դութեանս վրայ , ըսաւ ծաղր ընելու կեր
պով մը :

— Այսպիսի բանի վրայ ամենեւին չեմ
նախանձիր , պատասխանեց տը Ռոքէն
դուր . բայց միայն կը մտածեմ որ այսչափ
ոսկիին մէկ սղտի մասը միայն որչափ թը
շուառներ կրնայ մխիթարել :

— Իրաւ ինչպէս չէի յիշեր ինչուան հի
մա որ դուն մեր ջերմեռանդ ու բարեգործ
ասպետն ես : Երբոր ուրիշին բարիք ընել
կ'ուզես նէ , ինչո՞ւ համար դու ալ բաղդդ
չես փորձեր խաղով . եկուր խաղաւ ու վաս
տըկածդ բաշխէ կարօտելոց :

— Ես միշտ ատեր եմ ստըկով խաղը , ո
րովհետեւ կը ճանչնամ վնասակարութիւնը :

— Մէկ անգամով ինչ կ'ըլլայ . թող որ
առջի անգամ խաղացողին բաղդը միշտ
աղէկ կ'երթայ :

— Ես չեմ վտաճանար այսպիսի դիպուածներու :

— Փորձեր ես որ :

— Չէ , ամենեին :

— Ինչո՞ւ ան ատեն առաջուց կը խօսիս :

— Է՛ թէ որ կորսնցընեմ՝ նէ :

— Է՛ թէ որ վաստըկիս նէ » :

Ասպետը չպատասխանեց . բայց պարտնին խօսքերը սրտին վրայ տպաւորութիւն ըրին , և անկէց աւելի՝ ֆրէտէրիզներուն հետզհետէ անոր դիմաց ածիլը : Մտածեց որ պարզ ամենահարկաւոր բարեգործութեան մը համար պիտի ընէր աս բանս . միանգամայն թէ աղէկ յաջողութիւն մը որ ունենալու ըլլար , մէկ թալէրով քանի մը վայրկենի մէջ Լուգովիկոսի համար հարկաւոր եղած ստակը կրնար ձեռք ձգել . և աս այնպիսի ստակ մըն է , կ'ըսէր մտքէն , որ եթէ խաղացողներուն քով մնալու ըլլայ , ուրիշ բանի պիտի չծառայէ՝ բայց եթէ դարձեալ խաղ խաղալու : Ժամանակ չկար կորսնցընելու . տը Ռոքէնդուր ձեռքը դրպանը խոթեց . բայց երբոր շօշափեց ու զգաց քսակին թեթեւութիւնը , միտքը փոխեց : Ան ատեն միտքն եկաւ որ վերջի ըրած բարեգործութիւններն այն վիճակին հասուցեր էին զինքը , որ ու և իցէ պզտի գումար մըն ալ վերցընելու ըլլար իր եկամուտէն , պէտք էր որ պարտք ընելու սկըսէր . որովհետեւ ինչպէս որ արդարութիւն է՝ նախ ինքն իր

անձը պիտի մտածէր, ապա թէ ոչ այն մարդիկներուն կը նմանէր, որ անդադար ստակ պարտք կ'առնեն՝ ուրիշին չուայլելու համար և ամենեւին չեն մտածեր որ սուտ յուսով կը խաբեն իրենց փոխատուները :

Տը Ռոքէնգուր քանի մը վայրկենի չափ ձեռքովը մէկիկ մէկիկ համրեց քսակին մէջի եղած ստակը, մտքովը նորէն բոլոր իր ամսական ծախքերը հաշուեց, և տեսնելով որ անկարելի էր պարոնին խորհուրդ տուածը փորձել, հառաչանք մը արձրկեց :

Արեմպէրի պարոնն, որ կը դիտէր զինքը, գլուխը շարժեց, ու

— « Ի՞նչ կ'ընես, ասպետ, հարցուց հեղնութեամբ, ի՞նչ կը փնտռես գրպանիդ մէջ » :

Ասպետին երեսը կարմրեցաւ ամօթէն, ու առանց խօսք մը զուրցելու՝ ոսկրէ շինուած քթախոտի տուփ մը հանեց, որուն վրայ իր մօրը դէմքը քաշուած էր կիտուածանկարով :

— « Խաղի ստակ չհանեցիր ուրեմն, կրկնեց պարոնը. ես միտքս դրեր էի որ համոզեցի դքեզ. ի՞նչ մեծ վնաս կ'ըլլայ քեզի՝ թէ որ քանի մը Փրէտէրիդ կորսընցընես » :

Տը Ռոքէնգուր կրնար յարմար պատասխանը տալ, բայց ինքն ընդհակառակն ուսերը միայն վեր թօթվեց, ու քթախոտի տուփը բացաւ. պարոնին աներես կերպը խեղճին ջղերուն դպեր էր :

— « Ինչ և իցէ , ըսաւ պարօնը , որովհետեւ բաղդէիդ վրայ չես վստահիր , սիրելի ասպետս , ալ չխօսինք աս բանիս վրայ ու ինծի քթախոտի պտղունց մը տուր » :

Աս ըսելով ձեռքն երկնցուց դէպ 'ի քրթախոտի տուփին . ասպետն ալ սկսաւ տուփն անոր մօտեցընել , բայց յանկարծակի միտքը մտածութիւն մը ծնանելով ետ քաշեց զան ու գոցեց :

— « Ի՛չտա՛ս սա պտղունցը , ըսաւ գերմանացին զարմացմամբ և դեռ ձեռքը նոյն դրքին մէջ բռնելով :

— Թողութիւն կ'ընես , պարօն , պատասխանեց ար Ռորէնգուր ծանրութեամբ . ամէն մարդ մէյմէկ սկզբունք ունի . քու սկզբունքդ է՝ որ խաղալու միջոց մէկու մը բան չես տար , ես ալ՝ երբոր նայելու դրադած եմ՝ մարդու բան չեմ տար :

— Կատա՛կ կ'ընես :

— Չէ , չէ :

— Ի՛նչ , չես ուղեր քթախոտի պտղունց մը տալ ինծի :

— Հրամե՛րես , չեմ տար :

— Կ'ուղես ըսել թէ ստըկով պէտք է գնել :

— Թէ որ կրնաս նէ » :

Արեմպէրկ պարօնն սկսաւ խնտալ .

— « Զարմանալի գիպուած , աղաղակեց , ամենեւին չէի կրնար կարծել որ մեր ասպետը ուղենայ քթախոտով ստակ վաս :

տըկիւ : Նայինք որչափ ստակ կ'ուզես , սիրելի ասպետ :

— Մէկ ֆրէտէրիգ մը :

— Մէկ ֆրէտէրիգ . վաշխառու դարձեր ես :

— Շահս հիմա անանկ կը բերէ :

— Ի՞նչ , քթախոտի մէկ պտղունցի համար այնչափ ստակ :

— Գու նիւթին ի՞նչ կը նայիս : Չես կարդացած քաղաքական տնտեսութեան գրքերու մէջ որ բանի մը գինը՝ պարզ ծախուած նիւթին յարգէն չկախուիր , հապապարագաներէն ալ : Գիպուած եղած չէ՞ որ պաշարուած քաղաքներու մէջ ոսկիներ տուեր են մկներու համար . Սահարայի անապատին մէջ մոլորեալ ճանապարհորդներն ալ մարդարիտ մը չէին տար արդեօք՝ ով որ իրենց դաւաթ մը ջուր գտնար :

— Կարծես որ ես ալ նոյն վիճակին մէջն եմ :

— Քիչ չատ . որովհետեւ քիչ մը առաջ տեսայ որ քթախոտի տուփդ կը փնտռէիր ու չգտար , և գիտեմ ալ որ անոր համար խաղը չես կրնար թողուլ . ուստի քիչ մը ատենուան համար քիթդ իմ ձեռքս է , և ես ալ այսպիսի առիթ մը չփախցնելու համար՝ մէկ ֆրէտէրիգ մը կ'ուզեմ պըտղունցի մը համար :

— Շատ խնտալու բան . ղուարճութիւն չէ՞ սա , կու տամ քեզի ֆրէտէրիգ մը , ըսաւ Արեմպերկ ծիծաղելով :

Ասպետը մէկէն քթախոտի տուփն երկընցուց :

— « Ես մէկ պտղունցի համար գաշինք դրի հետդ , շարունակեց գերմանացին՝ մատուրները տուփին մէջ խոթելով . բայց որովհետեւ այսօրուան ըրած վաստակս թող կու տայ որ խելքս փչած ծախքն ընեմ , անոր համար երկու պտղունց կ'առնեմ , ու ահաւասիկ քեզի երկու ոսկի :

— Խաղին մէջ գիր զանոնք , ըսաւ ասպետը , քեզի հետ ընկերութիւն կ'ընեմ :

— Ի՞նչ , երկուքը մէկէն կը գնես :

— Երկուքը մէկէն » :

Խաղն սկսաւ , ու ասպետը վաստակեցաւ : Ան ատեն ստրկին չորս մասին երեքը վերցուց , ու մէկ ֆրէտէրիգ մը դրաւ . երբոր զանիկայ կորսնցուց , երկուք մըն ալ դրաւ , որոնցմով կորսնցուցածին կրկինը շահեցաւ : Այսպէս երբեմն կը կորսնցընէր , բայց աւելի շատ անգամ կը վաստակէր . ամէն մէկ խաղին սիրտը դող կ'ելլար , ու տեսնողը կրնար կարծել թէ արծաթասիրին մէկն էր : Արջապէս երբոր աչքը կտրեց՝ դիմացն ունեցած ֆրէտէրիգները համբեց , ու տեսնելով որ հազար երկուհարիւր թալէր հասեր է՝ ծրարեց ու ոտք ելաւ : Անցաւ կրակի պէս խաղի բաղմաթիւ սենեակներէն , որոնց մէջ բարկութեան ձայներ , հայհոյանքներ ու անէծքներ կը լսուէին , և շատ քիչ ուրախութեան աղաղակներ . շուտով դուրս ելաւ ,

ու քիչ տառնէն իր բնական թաղն հասաւ :

Գիշերային մթութիւնը չորս դին պատերէր . ասպետն ալ գիտնալով թէ մարդ զինքը չտեսնար՝ վազելով կ'երթար ցեխերուն ու արուարձանին փողոցաց ուղիներուն (ՏՃ . Սէլ) մէջէն : Սիրտը սաստիկ վեր կը նետէր մտածելով որ Վուդովիկոսը երջանիկ պիտի ընէ , և ուրախութենէն գրեթէ շունչը կը կտրէր :

Աշխուժութեամբ սանդուխէն վեր ելաւ ու Պարբըրի դուռը վազեց . բայց գոց էր : Իր խուցն իջաւ , յուսալով որ թերեւ երիտասարդը իրարմէ բաժնուելէն վերջն իր դարձին սպասած ըլլայ . բայց պարապ գտաւ : Միտքը դրաւ որ երթայ տանտիրոջն հարցընէ թէ ո՛ր է արդեօք Վուդովիկոս , բայց յանկարծ աչքին նամակ մը հանդիպեցաւ , որ իր դրասեղանին վրայ դրուած էր : Չեռքը առաւ , վրայի հասցէին գիրը նայեցաւ , որ անձանօթ էր իրեն , ետքը բացաւ :

Այս նամակը գրողը Պարբըրն էր , և այսպէս կը գրէր մէջը .

« Դու ինձի ըսիր որ յուսով սպասեմ . բայց ես ալ կարողութիւն չունիմ . նոյն իսկ Աստուած ալ դիւ երեսէ ձգեց : Ես չեմ կրնար օգնութիւն մը ընել քրոջս և ոչ մօրս . և ոչ իսկ այն կարրճութիւնն ունիմ որ կարենամ անոնց նեղութիւնները տեսնալ : Մնաց բարեաւ ուրեմն , դու որ

վրաս կարեկից եղար . դու՛ որ ինձի օգնած
կըլլայիր՝ թէ որ բարի կամքը հարստու-
թիւն բերէր նէ . բայց Նախախնամութիւ-
նը մարդկանց կը նմանի , երջանիկները
միայն կը պաշտօնանէ :

ԼՈՒԴՈՎԻԿՈՍ ՊԱՐՔԸՐ :

Չարհուրեցաւ ասպետն , ու բոլոր ու-
կերները դող ելան . իմացաւ որ յուսահա-
տութենէն ազէտալի որոշմունք մը բրած
պիտի ըլլայ երիտասարդը , և ո՞ր գիտէ ալ
թէ ինչուան ան ատեն գործադրած չէր
դան : Աւագեց գնաց տանտիրոջ քով , որ
վարի յարկը կը բնակէր , և հարցուց որ
արդեօք տեսեր էր զՊարքըր : Երբոր ա-
նիկայ ապահովցուց զասպետն որ դուրս
չէր ելած երիտասարդը , աը Ռոքէնգուեր
շտապաւ նորէն վեր վազեց Լուգովիկոսի
բնակարանը : Թէպէտ ներսի կողմէն գո-
ցուած էր դուռը , բայց ուժով հրելով զայն՝
բացաւ . հազիւ թէ ներս պիտի մտնար ,
մազերը վեր տնկուեցան սարսափէն ու
սեմոց վրայ կանկ առաւ . երիտասարդ
դերմանացին դետին փռուեր էր , գլուխը
մէկ ձեռքին կրթընցուցած , ու գիմացը
ածխոյ կոյտ մը կը վառէր :

Նրկար ատեն անշարժ չկեցաւ ասպե-
տը . ներս ցատքեց , թւերուն մէջ առաւ
զՊարքըր , ու խուցէն դուրս վազեց .

տանտէրն ալ վրայ հասաւ : Բարեբաղդա-
բար դեռ չունէր բոլորովին արդիւնւած չէր .
ուստի բրած խնամքնին պարապը չգնաց ,
և երիտասարդն ինքզինքը գտաւ : Կամաց
կամաց խելքը սկսաւ վրան գալ , ու դգայ-
ութիւններն ալ բացուիլ . քովի եղողնե-
րուն վրայ անտարբեր ու պաղ աչքով
կը նայէր , որ իր հոգւոյն թմրութեան վի-
ճակէն առաջ կու գար . բայց երբոր աս-
պետը տեսաւ , բոլոր իր ձախորդութիւն-
ները մտքին մէջ արթնցան . յանկարծակի
ելաւ նստեցաւ , հեծութեան ձայնով մը իր
տաղնապն յայտնեց , ու ձեռք ձեռքի բե-
րելով՝

— « Ա՛հ , թոթովելով ըսաւ ասպետին ,
ինչո՞ւ համար չթողուցիր որ մեռնիմ :

— Յուցընելու համար քեզի որ Աս-
տուած գրեզ երեսէ չէ թողած » , պատաս-
խանեց տը Ռոքէնգուր , որ մէկ թեւովն
անոր գլուխը հաստատ բռներ էր , ու մէ-
կալ ձեռքովը Փրէտէրիզներուն ծրարը կը
ցուցընէր :

Լուդովիկոս մէկէն սաստիկ մը ցնցուե-
ցաւ՝ իբրեւ ելեքտրական ազդեցութեամբ
մը .

— « Ի՞նչ , ասոնք բոլոր ոսկի՞ են , աղա-
ղակեց , ու աչուրներուն վրայ կենդանու-
թիւն ծագեց :

— Աս ծրարին մէջ հազար երկուհա-
րիւր թալէր կայ , որչափ որ դուն կոր-
սընցուցեր էիր . ան ասիկայ ու շուտով

մօրդ տար , և միշտ միտքդ բեր որ Նախախանամութիւնը երջանիկները միայն չըպաշտպաներ » :

Ա՞յլ կրնայ ստորագրել Պարբերի ուրախութիւնը , որ կրկին մահուքնէ 'ի կեանս դարձաւ . արտաքոյ կարգի ուրախութիւն մը ունեցողները միայն կրնան մասամբ մակաբերել զայն : Այսչափ միայն ըսենք , որ երջանկութիւնը զինքը նոր մարդ դարձուց , առողջութիւնը տեղն եկաւ , ու երկրորդ օրը մէկէն ելաւ Նայմիտ դարձաւ , մխիթարեց իր մայրն ու քոյրը , բացաւ նորէն խանութ մը , սկսաւ իր պղտի վաճառականութիւնն , ու չափաւոր ապրուստ գտնալով՝ հանգարտ սրտով կ'ապրէր :

Իսկ տը Առքէնդուրի գալով , քանի մը տարի վերջը դարձաւ Գաղղիա . և թէպէտ իր առջի ստացուածոց մէկ պղտի մասը միայն կրցաւ ձեռք ձգել , բայց գոհ եղաւ անով , և իրմէն աւելի ազքատներուն ձեռքէն եկած բարիքը կ'ընէր . որովհետեւ , ինչպէս որ ինքն ալ կ'ըսէր , բարի կամբը կը հարստացնէ զմարդ , և պարզ քթախոտի պտղունց մըն ալ մէկը ունենալու ըլլայ , կրնայ անով ազգատոհմի մը երջանկութիւն շնորհել :

